اوچنچی قسم

مختصر

تاریخ اسلام

ПРОВЕРЕ
1936

مرتبی فاتح کریموف .

ایکنچی مرتبه باصلووی .

«کریموف ، حسینوف وشرکاسی» نڭ مطبعه‌سی .

اورنبورغ - ١٩١٢

ناشری حسین حسینوف ،

بسم الله الرحمن الرحيم

دولت عباسیه

(۱۳۲ - ٦۵٦)

عباسی خلیفه‌لرنك بارسی ۳۷ کشی‌در. هجرتنك ۱۳۲ نچی یلندن ٦۵٦ نچی یلینه قدر ۵۲٤ یل حکومت سوردیلر.

۱

ابو العباس عبد الله السفاح

(۱۳۲ - ۱۳٦)

عباسیلردن ایك الوك خلیفه بولوچی کشی «عبدالله‌السفاح» در. بونك حکومت گه کیچووینه اموی‌لرگه دشمان بولغان کشیلر بیك سویندیلر. چونکه خلق امویلرنك کیلوشسز اشلرینه قارشو ، حضرت رسولنك اقرباسندن بولغان عباسیلردن کوب نرسه‌لر امید ایته‌لر ایدی.

لکن بو عبد الله جبر و ظلم ایتو وقان توگو خصوصنده اوزیده امویلردن کیرو قالمادی. شونك ایچون اوزینه قان توگوچی معناسنده «السفاح» عنوانی بیرلدی.

امویلرنڭ آل رسول گه قارشو ایتکان حرمتسزلکلری ایچون اوچ آلو قصدی ایله، بونڭ زماننده‌نی قدر امویه طرفداری بار ایسه همه‌سیده قلچدن کیچرلدی. عبدالله السفاح أوزی، امویلردن أوترلگان طوقسان قدر کشینڭ گاوده‌لری اوستینه آشیاولق جایوب آش آشادی. امویه خلیفه‌لرینڭ قبرلرینی آچدروب سویاکلرینی یاندرتدی. شامده‌غی مشهور امویه مسجدینی یتمش کون قدر آت صارایی ایتوب طوتدی. امویه خاندانندن یالڭز عبدالعزیز خلیفه نڭ قبری بوندی حقارت گه دوچار بولماینچه قالدی و امویه‌لرگه منسوب یالڭز عبدالرحمن اسملی بر یاش یگت گنه «اندلس» گه قاچوب ایسان قوتولدی.

عبد الله السفاح زماننده داخلی صوغشلر واختلالل دوام ایتسه‌ده جمله سیده باصدرلمشدر.

الوك مرکز خلافت «کوفه» شهری ایدی. عبد الله آنی طاشلاب «انبار» شهرینی پایتخت ایتدی. صڭره‌لری بو شهرگه «هاشمیه» دیب یوروتدیلر.

عبدالله السفاح بر طرفدن شوندی قاطی وقان توگوچی بولسه‌ده ایکنچی طرفدن جومرد، لطف و کرم صاحبی؛ علما، مشایخ و فقراغه انعام، احسان ایتوچی بر ذات ایدی. بونڭ اشله‌گان برچوق آثار وخیراتی واردر.

عبد الله السفاح دورت یل سیکز آی حکومت ایتکاندن صوڭ، هجرتنڭ ۱۳۶ نچی یلنده ۳۰ یاشنده چچك خسته‌لگندن وفات ایتدی.

۲

ابو جعفر المنصور

(۱۳۶ - ۱۵۸)

عبدالله دن صوڭ آنڭ اورنینه قرداشی ابو جعفر المنصور کیچدی. بو، عبدالله السفاح نڭ بش یاش الوغ آغاسیدر.

منصور مملکت اچنده بولغان چوالولرنی باصقاندن صوڭ استانبول ایمپراطورینه صوغش اعلان ایتدی. آنڭ یبارگان عسکری آنا طولی اچلرینه قدر کیتدی هم جیکدی.

منصور غایت درجه ده علم سویوچی، علما و حکماغه محبت و حرمت ایتوچی برکشی ایدی.

السفاح مرکز حکومت ایدوب «هاشمیه» قصبه‌سنی توز وتکان ایدی. منصور ایسه « بغداد » شهرن بنا ایتدروب مرکز حکومتنی شونده یاصادی و شول بغداد شهرنده مکمل مکتبلر، مسجدلر صالدردی. عربلرنڭ اوزلرندن معلملر یتشکانگه قدر استانبولدن، روملردن، نسطوریلردن معلملر کیترتدی. علم‌گه وفن‌گه دائر یونانچه یازلغان یوزلرچه کتابلرنی عربچه‌گه ترجمه ایتدردی. بونڭ زماننده « بغداد » شهرنده برمیلیون خلق واون مڭلب جامع بار ایدی. شرقده اسلام مدنیتی اوشبو منصوردن باشلیدر.

لکن اوزی بیك قوری طبیعتلی برکشی اولوب، آچووی کیلگانده هرنرسه‌نی اونوتا وکوڭلینه کیلگان برنرسه‌نی اشلی ایدی.

مثلا: منصور، دولت عباسیه‌نڭ یاصالووی ایچون بیك کوب خدمتی تیگان « ابو مسلم خراسانی » نی اوتردی. امام اعظم حضرتلرینه قاضی بولورغه تکلیف ایتوبده اول قبول ایتمه‌گاچ، آنڭ آرقه‌سینه یوز

مرتبه قامچی برلن صوقدروب حبش‌گه یابدردی وشونده أوترتدی. مونه، شونڭ شیکالی اشلری تاریخده منصورنڭ اسمن کرله‌ته‌در. شونڭ ایله برابر، اسلام مدنیتی نڭ موئسسلرندن بولنووی جهتله اسمی اونتوله‌چق توگلدر.

اسپانیاده‌غی «اندلس حکومت اسلامیه‌سی» منصور زماننده تشکل ایتدی.

منصور مکه ومدینه اهللرینه دائما صدقه یباره وانعام احسانده بولونا ایدی. بوشهرلرده بایتاق آثارخیریه وجودگه کیتردی. اوزی برنیچه مرتبه‌لر حج‌گه باردی ویکرمی ایکی یل خلیفه‌لك ایتکاندن صوڭ، هجرتنڭ ۱۵۸نچی یلنده، آلتمش اوچ یاشنده وفات ایتدی.

٣

محمد المهدی

(۱۵۸ - ۱۶۹)

منصوردن صوڭ آنڭ یرینه، اوغلی «محمدالمهدی» خلیفه بولدی. مهدی غایت یومشاق طبیعتلی، جومرد، دیندار، مرحمتلی برذات ایدی. تختگه اوطورغان وقتنده حبس‌ده‌گی کشیلرنی آزاد ایتدی. حکمدار بولغاچ مکهٔ مکرمه نی توزه‌تدردی وزورایتدردی. بونڭ زماننده صوغش آزبولوب، خلق راحت ایتدی.

محمدالمهدی زماننده خراسان طرفلرنده «هاشمیه» اسمنده بر مذهب ظاهر بولوب، بوڭا بایتاق کشیلر کره باشلادیلر. اسلام شریعتنه خلاف بولغان بومذهب نڭ باشلغی «مقنع» اسملی برکشی ایدی. محمدالمهدی مقنع اوستنه عسکر یباردی. باشده عسکرنی

مقنع نڭ طرفدارلری جیگلسه‌لرده، صڭره عسکر آنلرنی جیگوب مقنع‌نی أوتردیلر وچغارغان مذهبن بتردیلر.

مهدی اوز ینڭ اوغلی هارون الرشید قوماندا‌سی آستنده استانبول ایمپراطوری اوستینه ایکی مرتبه عسکر یباردی وهارون بر مرتبه‌سنده استانبولنڭ «اسکدار» دیگان یرینه قدر کیلوب یتوب روملرنی خراج توله‌رگه مجبور ایتدی.

محمد المهدی هجرتنڭ ١٦٩ نچی یلنده ٤٣ یاشنده وفات ایتدی.

٤

موسى الهادی

(١٧٠)

محمد المهدی نڭ وفاتندن صوڭ یرینه اوغلی موسى الهادی خلیفه بولوب بر یلدن آرتوغراق حکومت ایتدکدن صڭره وفات اولدی.

٥

هارون الرشید

(١٧٠ - ١٩٣)

موسى الهادیدن صوڭ آنڭ یرینه طوغان قرنداشی هارون الرشید (المهدی اوغلی) تخت‌گه اوطوردی.

هارون الرشید حقلقنی، عدللکنی ومعارفنی بیك سویه ایدی. دولت عباسیه نڭ الڭ پارلاق وقتی هارون الرشید هم اوغللری

« الامین » ایله « المأمون » زمانلریدر. هارون مملکتنی شول قدر زور ایتدیکه، اول وقتده هیچ بر پادشاه بو قدر زور مملکت گه مالك توگل ایدی، هم بو مملکت بیك معمور ایدی.

هارون استانبول ایمپراطورلری اوستینه بر نیچه مرتبه‌لر صوغش آچدی و همه سنه‌ده آنلرنی جیکدی. هارون زماننده عربلرده علم و معرفت، هنر وصنعت بیك ترقی ایتدی. خصوصا هیئت و علوم ریاضیه‌ده عربلر بیك آلغه کیتدیلر.

هارون فرانسیه قرالی « شارلمان » ایله یخشی مناسبتده ایدی. بر وقت آڭا بوله‌کلر یباردی. شول بوله‌کلر آره‌سنده عربلر طرفندن اشله‌نگان و صوغا طورغان بر ساعت ده بار ایدی. یاوروپالولر بوڭا خیران قالدیلر. چونکه اول وقتغه قدر آنلرنڭ صوغا طورغان ساعت کورگانلری یوق ایدی.

اسلام حکمدارلرینڭ اڭ مشهورلرندن بولغان هارون نڭ کیلشمه‌گان بر اشی بار ایسه، اولده کره‌ك عباسیلرغه و کره‌ك علی العموم مسلمانلرغه کوب خدمتلری تیگان « برمه‌کی » خانداننه آچولانب آنلردن جعفرنی أوترتووی و آنڭ آتاسی یحیی ایله قرداشی « فضل » نی هم آنلرنڭ طرفدارلرینی سورگونگه یباروی‌در.

هارون‌نڭ نفوذی قفقاس طاولرندن بحر محیط هندی گه و آفریقا اورته‌سینه؛ قطای دن بحر محیط آطلاسی‌غه قدر یوری ایدی.

شمالی آفریقاده « بنی اغلب » حکومتینڭ ظهوری اوشبو هارون-الرشید زماننده‌در. هارون شرق گه سفر ایتدگنده « خراسان » قطعه‌سنده « طوس » شهرنده، هجرتنڭ ۱۹۳ نچی یلنده قرق بش یاشنده وفات ایتدی. خلیفه‌لك ایتووی ۲۳ یلدر.

٦

محمد الامین بن هارون الرشید

(۱۹۳ - ۱۹۸)

هارون الرشید أولگاندن صوك آنك یرینه اوغلی امین تختگه کیچدی. چونکه هارون‌نك وصیتنه بناء، الوغ اوغلی امین خلیفه وکچك اوغلی المأمون ولی عهد بولورغه تیوش ایدی. لکن بو ایکی طوغان آره‌سنده نزاع چقدی. آخرنده ایکیسیده اوزلرینه طرفدارلر جیوب صوغشدیلر. شول صوغشلرنك برسنده الامین أوترلدی. خلیفه‌لك المأمونگه قالدی (سنهٔ هجریه ۱۹۸). الامین نك خلیفه‌لك ایتووی دورت یل سیکز آی در.

۷

المأمون بن هارون الرشید

(۱۹۸ - ۲۱۸)

الامین‌دن صوك خلیفه بولغان «المأمون» شول زمانئك اك زور عالم وفاضللرندن اولوب فوق العاده علم سویوچی برکشی ایدی. بارلق غیرت وهمتنی علم و معرفت یولینه صرف ایتدی. آتاسی هارون الرشید توسلی زور شهرلرده بیك کوب مکتبلر ومدرسه‌لر آچدردی. ایسکی یونان تلنده یازلغان نی قدر کتاب قولینه توشدی ایسه بارسینی‌ده عربچه‌گه ترجمه ایتدردی. حتی برمرتبه صوغشله

روملرنی جیڭگاچ صوغش مصرفی ایچون آنلردن بیك کوب آقچه صورادی و آقچه یرینه کتاب آلدی.

المأمون مملکت اداره‌سی وسیاسی اشلر ایله شغل‌لنودن بیگره‌ك، اوزینڭ سراینه علما وحکما جییوب، علوم ومعارف حقنده بحث ایته، قایده‌غنه برعالم وحکیم بارلغنی ایشتسه آنی درحال مملکتنه چاقرتا وآنڭ علمندن فائده‌لنورغه تلی ایدی.

مأمون دورنده، آنڭ همتیله «سنجار» صحراسنڭ نصف النهار دائره‌سی اولچه‌نوب یرنڭ توگاره‌ك ایکانلگی اثبات ایتلدی ویرنڭ حجمی نه مقدار ایکانلگی تخمین ایله بردرجه تعیین اولوندی. علم جبرهم مأمون زماننده عربلر طرفندن ایجاد ایتلدی.

مأمونڭ گل علم ومعرفت برلن اوغراشوب، مملکت اشلرینی وسیاسی حاللرنی یخشی قاراماوندن فائده‌لنمکچی بولوب «علوی» لر اختلال چغاررغه باشلاغانلر ایدی. بونڭ اوزرینه مأمون امام علی بن رضا بن موسی الکاظم حضرتلرینی اوزینه ولی عهد تعیین ایتدی. شونڭ ایله فتنه برياقدن باصلدی؛ لکن ایکنچی یاقدن قوزغالدی- امام علی‌نڭ ولی عهد تعیین ایتلووینه آل عباس راضی توگللر ایدی. ایندی آنلر اختلال قوزغاتورغه باشلادیلر. لکن شول آره‌ده امام علی‌نڭ آغو بیریلوب أوتریلووی سببلی عباسیلرنڭ فتنه‌سی زورا- یماینچه تیز باصلدی.

المأمون صوغش ایچون روم مملکتنه بارغانده «طرسوس» شهرنده، هجرتنڭ ۲۱۸ نچی یلنده، ٤۸ یاشنده وفات ایتدی. خلیفه‌لك ایتووی ۲٦ یلدن آرتوغراقدر. بونڭ زماننده مملکت‌نڭ حدودی بیك زورایدی. اسلامنڭ شان وشوکتی صوڭ درجه‌گه یتدی.

۸

المعتصم بالله بن هارون

(۲۲۷ - ۲۱۸)

المأمون دن صوڭ حکومت المعتصم بالله محمد گه کیچدی. بونڭ زماننده عسکر آره‌سنده اطاعتسزلك و ترتیبسزلك کوریله باشلادی. شول سببلی معتصم آنلرنی باصو هم اوزینه اطاعتلی عسکر بولندرو نیتیله اورته آزیادن ۵۰ ملڭ قدر تورك کیترتب، شونلردن عسکر یاصاتدی و آنلرنڭ اوزلرندن قویلغان باشلقلرینه «امیر الامرا» اسمی بیرلدی.

لکن آنڭ بو اشی یخشی نتیجه بیرمه‌دی. چونکه «بو امیر- الامرا» لر باره طورغاچ اوزلری استقلال کسب ایتوب خلیفه‌گه اطاعت ایتمی باشلادیلر. حکومت وقوت بونلر قولینه کیچدی. خلیفه‌لکنڭ قوری اسمی گنه قالدی. شول سببلی حکومتنڭ ترتیبی بوزولوب دولت عباسیه انقراض یولینه کردی.

معتصم «سامره» اسملی برشهر بنا ایتدردی. برنوع پت‌پرستلکدن عبارت بولغان «بابك» اسملی مذهب اوشبو معتصم زماننده چقدی.

معتصم «دجله» نهرنده سیاحت ایتکان وقتنده، هجرتنڭ ۲۲۷ نچی یلنده، ٤۸ یاشنده وفات ایتدی و اوزی بنا ایتدرگان «سامره» قصبه‌سنه کوملدی.

معتصم بالله گوزل قیافتلی، یخشی خلقلی وجومرد برذات ایدی. خلیفه‌لك ایتووی ۸ یل، ۸ آی، ۸ کوندر.

معتصم اوزینڭ حکومتی وقتنده ۸ شهر آلغان. اوزی خلفای عباسیه‌نڭ ۸ نچیسی بولغان، ۸ ایر و ۸ قز بالالسی دنیاغه کیلگان،

خلیفه‌لك مدتی هم بر نیچه ۸ لردن عبارت بولغان؛ شولای بر نیچه ۸ لر طوغری کیلگانگه کوره، بوکّا عربلر «مثمن» دیب لقب بیرگانلر.

۹

الواثق بالله هارون بن معتصم

(۲۲۷ - ۲۳۲)

معتصم دن صونك آنك اورنینه اوغلی «الواثق بالله» خلیفه بولدی. لکن بونك وبوندن صونگغی خلیفه‌لرنك قوللرنك قوت ونفوذ هیچ قالمادی. چونکه «الواثق بالله» نك آتاسی معتصم زماننك تشکیل ایتلگان تورك عسکری و آنلرنك باشلقلری اولان «امیر الامرا» لر بتون قوت و نفوذ نی اوز قوللرینه آلدیلر. خلیفه‌لر کوبسنچه یالگز رسماگنه خلیفه طانیله‌لر ایدی. امیرالامرالر اوز آلدینه مستقل اش یوروتەلر، اوزلرینه مخصوص تاج وتختلری بار، خلیفه اسمی ایله برلکن خطبه لرده آنلرنگده اسملری اوقولا، عسکر آره‌سندن بعضیلری اوزی امیر لامرا بولورغه تله‌ب دعوا قوزغاتا، شونك ایچون آره‌لرنك صوغشلر چغا، جیڭگان یاقنی خلیفه‌لر «امیر الامرا» دیب تصدیق ایته‌لر ایدی.

شول روشچه ترتیبسزلك دوام ایتوب، بارا طورغاچ دولت عباسیه قولنده‌غی سوریه و عراق طرفلرندن باشقه یرلر بارسیده «طوائف ملوك» دیب آتالغان واق حکومتلر قولینه کروب بتدی.

الواثق زماننده شام ومکه طرفلرنده فتنه‌لر چقسه‌ده اوزاق دوام ایتمایینچه باصدرلدیلر.

الواثق بالله بش يل طوقز آی خلیفه‌لك ایتکاندن صوك ، هجرتنك ۲۳۲ نچی یلنده ۳۲ یاشنده وفات ایتدی .

١٠

المتوكل على الله ، بن معتصم بالله

(۲۳۲ - ۲٤٧)

المتوكل على الله فاسق‌لك وآل رسول گه دشمنلق ایله مشهوردر۔ حضرت حسین رضی الله عنه نك قبرینی یمرتب ، خلقنی آنی زیارت ایتودن منع ایتدی . ققفاسیه‌ده‌غی « تفلیس » شهری عباسیلر طرفندن اوشبو متوکل علی الله زماننده فتح ایتلدی .

متوکل على الله ١٥ يل قدر خلیفه‌لك ایتکاندن صوك ، هجرتنك ٢٤٧نچی یلنده ، ٤٠ یاشنده وفات ایتدی .

١١

المنتصر بالله محمد بن متوکل على الله

(٢٤٧ - ٢٤٨)

متوکل على الله دن صوك آنك اورنینه حکمدار بولغان اوغلی المنتصر بالله باری آلتی آی قدرگنه حکومت ایتوب ٢٤ یاشنده وفات ایتدی .

بونك تاریخ غه یازیلورلق اهمیتلی اشلری یوقدر .

۱۲

المستعين بالله احمد، بن معتصم

(۲۴۸ - ۲۵۲)

المنتصردن صوڭ آنڭ یرینه المستعین بالله احمد خلیفه بولدی. لکن بو اوچ یل طوقز آی خلیفه‌لك ایتکاندن صوڭ خلق «المعتز بالله» غه بیعت ایتدکلرندن خلیفه‌لکنی طاشلارغه و اوزیده آثارغه بیعت ایتارگه مجبور بولدی.

المستعین بالله گوزل خلقلی ومعرفتلی بر حکمدار ایدی.

۱۳

المعتز بالله محمد، بن متوكل

(۲۵۲ - ۲۵۵)

المستعین دن صوڭ حکومتگه المعتز بالله محمد کیچدی. بو کشی باشده کورکام خلقلی ومرحمت ایه‌سی بولسه‌ده، صڭره اخلاقی بوزولوب ذوق وصفاغه بیرلدی. شول سببلی حکومت اشلرینی آناسی یوروته باشلادی.

المستعین ۳ یل خلیفه‌لك ایتکاندن صوڭ ۲۳ یاشنده وفات ایتدی.

۱۴

المهتدی بالله محمد، بن الواثق

(۲۵۶ - ۲۵۵)

المستعین دن صوڭ تخت گه اوطورغان « المهتدی بالله » بیك تقوا و دیندار کشی ایدی. شونڭ ایچون اوزینه : « آل عباس زاهدی » دیب یوروتدیلر. اون بر آی قدر خلیفه‌لك ایتوب هجرتنڭ ۲۵۶ نچی یلنده ۳۸ یاشنده وفات ایتدی.

۱۵

المعتمد علی الله احمد، بن متوکل

(۲۷۹ - ۲۵۶)

المستعین دن صوڭ تخت گه کیچکان « المعتمد علی الله » یالقاو، هوالی و نفسینه بیرلگان بر کشی ایدی. حکومت اشلرن اوزی رەتلب قاراماینچه قرنداشی « موفق » دن قاراتدی.

بونڭ زماننده مصر قطعه سی « بنی طولون » حکومتی‌نڭ قولینه کردی و ترکستان طرفلری ده شونده ظاهر بولغان « آل سامان » اداره سینه کیچدی.

المعتمد ۲۳ یل حکومت ایتوب، هجرتنڭ ۲۷۹ نچی یلنده ۵۰ یاشنده وفات ایتدی.

١٦

المعتضد بالله احمد ، بن موفق

(٢٧٩ - ٢٨٩)

المعتضد سیاستدن خبردار واش آکلی طورغان بر خلیفه ایدی. حکومت گه کیچکان وقتنده دولت خزینه سنده هیچ بر آقچه بولمادیغی حالدہ، المعتضد اوزینک یخشی تدبیرلری ایله مالیه اشلرینی توزەتدی، خزینەنی بایتوب آقچه ایله طوتردی.

بایتاق وقتلردن بیرلی بوزولوب کیلگان حکومت ادارەسنی یخشوق یولغه قویدی. امیر الامرالرغه اوزینی خلیفه ایتوب طانوتدی. مملکت نک تورلی طرفلرندەغی فتنه و فسادلرنی بیك تیزلك هم قاطیلق ایله باصدردی. حتی بونلرنی باصدرو خصوصنده آرتوغراق قاطیلق کورسه‌تووی ایچون اوزینه « ایکنچی سفاح » لقبینی بیردیلر.

المعتضد اون یل حکومت ایتکاندن صوك ، آورولغی سببلی حکومتنی اوز اختیاری ایله اوغلی « المکتفی بالله » غه طابشردی.

١٧

المکتفی بالله علی، بن المعتضد

(٢٨٩ - ٢٩٥)

المکتفی بالله آتاسی المعتضد شیکللی عادل وتدبیرلی بر حکمدار ایدی . آتاسی زمانده مصرده تشکیل اولونغان « بنی طولون » حکومتی اوزرینه عسکر یباروب بو حکومتنی ضبط ایتدردی، « بنی

طولون » سلالەسن بترتدی ومصرنی یگیدن دولت عباسیەگه قوشدی . بونده یبارلگان عسکر بیك کوب غنیمت ماللری آلوب قایتدیلر.
مکتفی آلتی یل ، یدی آی حکومت ایتکاندن صوڭ اوتوز اوچ یاشنده وفات ایتدی .

١٨
المقتدر بالله جعفر بن المعتضد
(٢٩٥ - ٣٢٠)

المکتفی باللهدن صوڭ آنڭ اورنینه تختگه قرنداشی « المقتدر بالله جعفر » کیچدی . لکن بو اون اوچ یاشلك بر بالا بولغانلقدن حکومت اشلرن آناسی قارادی .
المقتدرنڭ بوقدر یاشلی خلیفه بولووینه بغدادده خلق آرەسنده اختلاف چقدی . آخرنده المقتدرنی تختدن توشوروب آنڭ اورنینه « الراضی بالله » نی قویدیلر . لکن بوباری برگنه کون خلیفەلك ایتوب وفات بولغاچ ینەدن المقتدر باللهغه بیعت ایتدیلر .
المقتدر زماننده « قرامطه » طائفەسندن ابو طاهر اسمنده برەو اختلال چغاروب مکه نی ضبط ایتدی ، حاجیلرنی اوترتب گاودەلرن زمزم قویوسینه طاشلاتدی وحجر الاسودنی اورنندن قوپتاروب آلوب کوفه مسجدینه قویدردی . اوشبو فتنەلر سببلی اهل اسلام بایتاق وقتلر حجگه بارا آلماینچه طوردیلر .
المقتدرنی یگیدن برقات توشوروب اورننه « القاهر بالله » نی قویغانلر ایدی . لکن اوزاقغه بارمادی ، القاهرنی توشوروب یگیدن المقتدرگه بیعت ایتدیلر .

المقتدر بالله ۲٤ یل، ۱۱ آی حکومت ایتوب ۳۸ یاشنده وفات ایتدی.

۱۹

القاهر بالله محمد، بن معتضد

(۳۲۰ - ۳۲۲)

المقتدر بالله نك وفاتندن صوڭ آنڭ اورنینه قرنداشی «القاهر بالله محمد» خلیفه بولدی. بوکشی ظالم وقان توگوچی ایدی. حقسز یرده أوترتدیگی کشیلر آره‌سنده اوگای آناسی‌ده باردر.

ایکی یل قدر حکومت ایتکاندن صوڭ خلافتنی «الراضی بالله محمد» گه طابشردی واوزی بوندن صوڭ اون آلتی یل قدر یاشاب ۵۲ یاشنده وفات ایتدی.

۲۰

الراضی بالله محمد، بن المقتدر

(۳۲۲ - ۳۲۹)

«الراضی بالله» زماننده عباسیه دولتی بیك نق ضعیفلندی. روملر شمال طرفندن هجوم ایتوب بایتاق یرلرنی مسلمانلر قولندن آلدیلر. والیلردن بعضیلری استقلال اعلان ایته باشلادیلر. امیر الامرالر حکومت اشلرن اوّلگیدنده آرتوق چوالتوب، امیر الامرالق آتادن بالاغه میراث بولوب کیله بارسون ایچون الراضی بالله دن فرمان چغارتدیلر.

الراضى باالله محمد يدى يل حكومت ايتوب ، اوتوز ايكى ياشنده وفات ايتدى .

٢١
المقتفى بالله ابراهيم ، بن مقتدر

(٣٢٩ - ٣٣٣)

الراضى بالله يرينه آنڭ قرنداشى «المقتفى» خليفه بولدى. بونڭ زماننده غى واقعه لرنڭ برسى غايـت زور آچلق بولووى در. اميرالامرالركينه بونڭ زماننده اوز آره نزاعلاشوب طورالر ايدى. مقتفى نڭ بتون حكومتى شول نزاعلرنى باصدررغه طريشو برلن اوتدى. دورت يل قدر حكومت ايتكاچ هجرتنڭ ٣٣٣ نچى يلنده خليفه لكنى «المستكفى بالله» غه طابشردى. اوزى بوندن صوڭ يكرمى دورت يل قدر ياشاب هجرتنڭ ٣٥٧ نچى يلنده ٥٥ ياشنده وفات ايتدى .

٢٢
المستكفى بالله عبدالله ، بن مكتفى بالله على

(٣٣٣ - ٣٣٤)

«مستكفى بالله» وقتنده « آل بويه » دن معزالدوله احمد آدلى كركشى اوزينڭ طرفدارلرى ايله بغدادغه كروب اميرالامرالقنى يوچلوب اوزينه آلدى و خليفه نڭ رغصتى ايله « آل بويه » نڭ

اسملرینی آقچه‌لرغه صوقدرا باشلادی . شوندن اعتبارا امیرالامرالق یوز یل قدر مدت « آل بویه » قولنده قالدی . بو وقتلر عباسی خلیفه‌لرنك قوت و نفوذلری بتونلای بتوب، یالگز اسملریگنه قالدی وبتون مملکتنی امیرالامرالر اداره ایته‌لر، حتی خطبه‌لرده‌ده آنلرنك اسملری اوقولا ایدی .

المستکفی بالله ۱۰ یل قدر حکومت ایتکاندن صوك، خلیفه‌لکنی « المطیع بالله » غه طابشردی و اوزی دورت یل صکره هجرتنك ۳۳۴ نچی یلنده وفات ایتدی .

۲۳

المطیع بالله، بن مقتدر

(۳۳۴ - ۳۶۳)

« المطیع » بیك یومشاق طبیعتلی بر کشی ایدی . بونك زماننده « آل بویه » اوزلرینك نفوذ لرینی دخیده بر قات آرتدردیلر . معزالدوله احمد وفات ایتوب، آنك اورننه اوغلی « عزالدوله » امیرالامرا تعیین اولوندی .

المطیع زماننده روملر اسلام مملکتنه هجوم ایتوب بایتاق یرلر آلدیلر ، بیك کوب ضرر تیدردیلر، آنا طولیده‌غی «دیاربکر» گه وسوریه گه قدر کیلوب یتدیلر . المطیع بالله بونلرغه قارشو طوروب مملکتنی صاقلی آلودن عاجز قالغاچ خلیفه‌لکنی اوغلی « الطائع بالله » غه طابشردی، شوندن صوك اوزی ایکی یل قدر طوروب وفات ایتدی .

المطیع بالله ، اوّللری ابو طاهر قرامطی طرفندن کوفه مسجدینه کیتریلوب قویلغان حجر الاسودنی یگیدن مکهٔ مکرمه گه ایلتدروب اورننه قویدرتدی .

۲۴

الطائع بالله عبد الکریم ، بن مطیع

(۳۶۳ - ۳۸۱)

«الطائع بالله» اون سیکز یل قدر حکومت ایتدی. مملکت واداره اشلرن قاراوچی کشی بونڭ وزیری مشهور «عضدالدوله» ایدی. حضرت علی رضی الله عنه نڭ تربه‌سن بنا ایتدروچی کشی هم اوشبو عضد الدوله‌در. الطائع بالله زماننده‌ده دولت عباسیه ده بر ترقی وعمران اثری کورلمه‌دی. آخرنده اوزی سلامت وقتنده خلیفه‌لك بونڭ قولندن آلنوب «القادر بالله» غه طابشرلدی. صڭره اون ایکی یل طوروب ۶۹ یاشنده وفات ایتدی .

۲۵

القادر بالله احمد ، بن اسحاق ، بن مقتدر

(۳۸۱ - ۴۲۲)

«القادر بالله» متقی هم مرحمتلی برکشی بولسه‌ده مملکتنی اداره ایتارگه صلاحیتی یوق ایدی. قرق بر یل قدر حکومت ایتدی. لکن زماننده اوزندن اوّلگی خلیفه‌لر وقتنده بولغان اشلردن باشقه بر نرسه‌ده بولمادی .

هجرتنڭ ۴۲۲ نچی یلنده ۸۶ یاشنده وفات ایتدی. عباسی خلیفه‌لر آره‌سنده الڭ کوب یاشاغانی اوشبودر.

۲۶

القائم بامر الله عبدالله، بن القادر.

(۴۲۲ - ۴۶۷)

القادر بالله نڭ وفاتندن صوڭ یرینه اوغلی «القائم بامرالله» حکمدار بولدی. بایتاق وقتلردن بیرلی امیر الامرالق «آل بویه» قولنده ایدی. قائم بامرالله زماننده «سلچوقی» لردن «طغرل بك» آل بویه ایله صوغشوب بغدادنی ضبط ایتدی وامیر الامرالقنی اوز قولینه آلدی. شول سببلی بغدادده سلچوقیلر حکم سورورگه باشلادی ودولت عباسیه نڭ انقراضنه قدر امیر الامرالق مسندی سلچوقیلر قولنده قالدی.

«آل بویه» دن بولغان امیر الامرالرنڭ الڭ صوڭغیسی «ملك الرحیم» آدلی بر کشیدر.

القائم بامرالله قرق دورت یل یارم حکومت ایتوب ۷۶ یاشنده وفات بولدی.

۲۷

المقتدی بامر الله عبد الله، بن قائم

(۴۶۷ - ۴۸۷)

القائم اورنینه اوغلی «المقتدی بالله» اون طوقز یاشنده خلیفه بولدی. یکرمی سنه قدر عدالت ایله حکومت ایتدی. یخشوق

تدبیرلی وغیرتلی برذات ایدی. خطبه‌لرده امیرالامرالرنڭ اسملری ذکر ایتلونی بترتب یالگز خلیفه اسمی گنه اوقولا طورغان ایتدی. بونڭ زماننده مملکت بایتاق قوت وشوکت قازاندی.

هجرتنڭ ٤٨٧ نچی یلنده ۳۸ یاشنده کیسه‌کدن وفات ایتدی.

۲۸
المستظهر بالله احمد، بن مقتدی
(٤٨٧ - ٥١٢)

المقتدی‌نڭ اوغلی «المستظهر بالله» ۲٥ یل‌دن آرتوغراق حکومت ایتدی. المستظهر گوزل خلقلی، علما سویوچان ویخشی‌لق طرفداری برکشی ایدی. بونڭ زماننده «اهل صلیب» (یاوروپا خرستیانلری) اسلام مملکتنه هجوم ایتوب، «رها»، «آنطاکیه» و«قدس شریف» نی آلدیلر. اسلام علماسینڭ مشهورلرندن اولان امام غزالی حضرتلری اوشبو المستظهر زمانی نڭ کشیلرندندر.

المستظهر ٤۲ یاشنده وفات ایتدی.

۲۹
المسترشد بالله فضل، بن مستظهر
(٥١٢ - ٥۲۹)

المستظهر بالله دن صوڭ تخت‌گه اوغلی «المسترشد بالله فضل» کیچدی. بونڭ زمانی ترتیبسزلك و مملکت ایچون خوف و خطر ایله اوتدی.

سلچوقیلردن سلطان محمودنڭ هجوملرینه قارشو طورر ایچون آگا قارشو صوغش آچلسه ده بو صوغشده سلچوقیلر جیگدیلر. المسترشد بالله آنلر قولینه اسیر توشدی وشول اسیرلکده وقتده ۴۳ یاشنده وفات ایتدی. خلیفه‌لك ایتووی ۱۷ یل ۲ آی در.

۳۰
الراشد بالله، بن مسترشد

(۵۲۹-۵۳۰)

مسترشد نڭ وفاتندن صوڭ اوغلی «الراشدبالله» حکمدار بولدی. الراشد بالله دخی سلچوقیلرغه قارشو صوغش آچدی. سلچوقیلرنڭ حکمداری سلطان مسعود بایتاق کوب عسکر ایله کیلوب «بغداد» شهرینی ۵۰ کون محاصره ایتدی. صکره قایتوب کیتدی. لکن آره‌سی اوزاقده اوتماینچه یگیدن کیلوب بغدادنی ضبط ایتدی. بو وقت الراشد بالله «موصل» شهرینه وآندن «اصفهان» غه قاچدی. صکره عسکر جیوب بغدادغه کیلگان وقتنده یولده وفات ایتدی. بونڭ حکومت ایتووی ۲ یل ۳ آی در.

۳۱
المقتفی لامرالله محمد، بن مستظهر

(۵۳۰-۵۵۵)

الراشد بالله نڭ وفاتندن صوڭ یرینه مستظهر اوغلی «المقتفی لامرالله» خلیفه بولدی.

المقتفی گوزل خلقلی، جسارتلی، علم و معرفت سویوچی هم اداره و تدبیر مملکت اشلرینه یخشوق ماهر بر ذات ایدی. زماننده بر نیچه صوغشلر بولدی و المقتفی جیکدی. حکومتنك ملکی و عسکری اشلرن توزه‌تب یکیدن یولغه قویارغه، کوبدن بیرلی انقراضغه یوز طوتقان دولت عباسیه‌گه جان کرترگه باشلاغان ایدی، لکن عمری وفا ایتمه‌دی. ٢٥ یل خلیفه‌لك ایتکاندن صونك، ٦٦ یاشنده وفات ایتدی.

٣٢
المستنجد بالله یوسف، بن مقتفی
(٥٥٥ - ٥٦٦)

المقتفی دن صونك یرینه اوغلی «المستنجد بالله یوسف» حکمدار بولدی. مستنجد شجاعتلی و اوزینك تبعه‌سن سویه طورغان بر ذات ایدی. عدللك ایله ١١ یل حکومت ایتدی. زماننده مملکت‌نك تورلی یرلرنده بایتاق اختلال و فتنه‌لر بولدی. آنك اوستنه زور زلزله بولوب سوریه طرفلرنده کوب تلفات وضررلر بولدی. شول سببلی بونك خلیفه‌لکی وقتنده خلق راحتلك و طنچلق یوزی کوره آلمادی. هجرتنك ٥٦٦ نچی یلنده وفات ایتدی.

٣٣
المستضیء بنور الله حسن، بن المستنجد
(٥٦٦ - ٥٧٥)

المستنجددن صونك اوغلی «المستضیء بنور الله» تختگه کیچدی.

بو ذات مملکت اچنده گی اختلاللرنی باصدرو و باش طارتقان عاصیلرنی اطاعتگه کرتو حقنده یخشوق غیرت کورسه‌تب حکومتنڭ قوت و نفوذینی بر آز صاقلارغه موفق بولسه‌ده، بونڭ حکومتی زماننده آچلق، طاعون و وبا شیکللی یمان آورولر ظاهر بولوب خلق نڭ راحتی قاچدی.

آفریقانڭ شمالنده و سوریه‌ده حکومت ایتکان «فاطمیون» دولتی بونڭ زماننده منقرض بولدی. «اندلس» دن باشقه بولغان مسلمان مملکتلرینڭ هر قایوسنده «المستضیٔ» نی خلیفه ایتوب طانودیلر وخطبه‌نی آنڭ اسمینه اوقودیلر.

المستضیٔ ٩ یلدن آرتوغراق حکومت ایدوب هجرتنڭ ٥٧٥نچی یلنده ٣٩ یاشنده وفات ایتدی.

٣٤

الناصر لدین الله احمد، بن مستضیٔ

(٥٧٥ - ٦٢٢)

«الناصر لدین الله» عالم وفاضل برکشی ایدی. علم حدیث برلن شغللنوب «روح العارفین» اسملی بر کتابده میدان غه کیتردی.

اندلس دولت اسلامیه سی هم اوزلرینی امیر المؤمنین دیب یورتوچی فاطیمه حکومتی منقرض بولغانغه کوره، بونڭ زماننده عباسیه دولتی نڭ حالی بردرجه یخشی ومعنوی برلکدن فائدلنورغه مساعدلی ایدی. لکن الناصر لدین الله فائدلنه آلمادی. بلکه دولت عباسیه‌نی دخیده اوڭایسز حالگه توشررگه سبب بولدی.

شویله که: خوارزمشاهلردن «قطب الدین محمد» اسملی برده

اورته‌آزیاده قوتلی برحکومت قورغان ایدی. الناصرلدین الله شوکارغه آچولانوب آنڭ اوستنه جنگیز خاننی یباردی. شولای ایتوب خوارزم حکومتی بترلدی. لکن دولت عباسیه نی انقراضدن قوتقاررغه بونڭ برده فائده‌سی تیمه‌دی.

الناصرلدین الله ٤٧ یل خلیفه‌لك ایتکاندن صوڭ، هجرتنڭ ٦٢٢نچی سنه‌سنده وفات ایتدی.

۳۵
الظاهر بامر الله محمد، بن الناصرلدین الله

(٦٢٢ - ٦٢٣)

الناصرلدین الله نڭ یرینه، اوغلی «الظاهر بامر الله» حکمدار بولدی. بونڭ حکومتی وقتنده اورته آزیاده جنگیز عسکری (تاتارلر) صوغشوب حسابسز درجه‌ده اسلام قانی توگه‌لر ایدی.

الظاهر بامر الله اوزی یخشی برکشی بولسه ده دولت اسلامیه نڭ ترقی وسعادتی ایچون هیچ برخدمتی کورلمه‌دی. باری بریل قدر حکومت سوروب ٥٢ یاشنده وفات ایتدی.

۳٦
المستنصر بالله منصور، بن الظاهر

(٦٢٣ - ٦٤٠)

«المستنصر» حکومت اشلرن قاراب، اول وقت تمام ترتیبدن چققان دولت اداره‌سینی بردرجه یولغه قویارغه موفق بولدی. لکن

بوذات هر نرسه‌دن آرتوغراق کتاب اوقونی سویه ایدی. بغداده «مدرسهٔ مستنصریه» اسمنده بر مدرسه بنا ایتدردی و١٦ یل ١١ آی خلیفه‌لك ایتکاندن صوڭ هجرتنڭ ٦٤٠ نچی سنه‌سنده ٥١ یاشنده وفات بولدی.

المستعصم بالله عبدالله، بن المستنصر

(٦٤٠-٦٥٦)

عباسی خلیفه‌لرنڭ صوڭنچیسی بولغان «المستعصم بالله»، «مؤیدالدین بن علقمی» آدلی بره‌ونی اوزینه وزیر ایتدی. بوکشی عباسی خلیفه‌لرگه بیك دشمن اولوب، خلافتنی آنلردن آلوب علوی‌لرگه بیررگه طریشه ایدی. المستعصم بالله شونڭ آلداتووی سببلی شیعه مذهبنه کردی. همده «ابن علقمی» تاتار حکمدارلرندن هلاکو ایله خبرله‌شوب، آنڭ بغداد اوستنه هجوم ایتووینه سبب بولدی. خلیفه‌نڭ عسکری تاتارلرغه قارشو صوغشقه چقسه‌ده جیکلدی.

ابن علقمی نڭ حیله‌سینه اشانوب خلیفه المستعصم هم بغداد خلقندن کوب کشیلر هلاکونی قارشو آلورغه شهر چیتنه چققانلر ایدی. چونکه ابن علقمی: هلاکو بزنڭ ایله کیلشورگه راضی بولدی، دیب آلداغان ایدی. هلاکو آنلرنڭ همه‌سنی ده اوترتب بترتدی. صڭره تاتار عسکری بغدادغه کروب بنالرینی یمردی، کتبخانه لرینی یاندردی، مڭلرچه گناهسز مسلمانلرنی قلچدن کچرتدی. هلاکونڭ بونده ایتکان وحشتی ومدنیتگه ایتکان ضرری أیتوب بتررلك توگلدر.

المستعصم أوترلگاندن صوڭ بغداد ده دولت عباسيه بتونلای منقرض بولدی. فقط بر مدت صڭره عباسيلر مصرده ينه‌دن باش كورسه‌تديلر.

مصرده دولت عباسيه

هلاكو بغدادنی ضبط ايتكان وقتده «مستعصم» خليفه نڭ قرنداشلرندن «مستنصر بالله احمد، بن طاهر» آدلی بر كشی حبس خانه‌دن قوتولوب مصرغه قاچقان ايدی. اول آنده بارغاچ اوزينڭ آل عباس غه منسوب اولديغنی اثبات ايتدی.

شول وقتلرده، باشده مصر وشامده حكومت ايتوچی «ظاهر بيبرس» آدلی حكمدار وآنڭ آرتندن مملكت نڭ الوغلری هجرتنڭ ٦٦٩ نچی يلنده اوشبو مستنصرنی خليفه اعلان ايتديلر. شوندن صوڭ آنڭ اسمينه آقچه صوغيلوب، اسمی خطبه‌لرده اوقيله باشلاغاچ مصرده خلافت عباسيه تأسيس ايتلدی.

صڭره، مستنصر مصر حكمداری «ظاهر بيبرس» وعباسيلردن اولوب اوّللری «حلب» ده قالغان «حاكم بالله» ايله ده بر له شوب تاتارلردن آچو آلور ايچون زور صوغشلر آچسه‌ده بونلردن كوب نتيجه چقمادی.

مستنصردن صوڭ مصرده ينه‌دن ١٣ كشی خليفه‌لك ايتديلر. لكن بونلرنڭ خليفه‌لكلری قوری بر اسمدن گنه عبارت اولوب، حقيقتده قوللرنده هيچ بر قوت ونفوذ يوق ايدی. بونلرنڭ اڭ صوڭغيلری بولغان «المتوكل علی الله» زماننده، هجرتنڭ ٩٢٣ نچی يلنده، عثمانلی سلطانلرندن «ياوز سلطان سليم» خان مصرنی فتح ايتدی و «متوكل علی الله» نی آلوب استانبولغه كيترتدی، اوزينه

خزینه دن وظیفه تعیین ایتدی. صکره ینه دن مصرغه قایتاریلوب بیارلسه ده آنگ خلیفه لك حقی بتوب، خلافت عثمانلی سلطانلرینه کوچکان ومصر عثمانلی حکومتی قول آستینه کرگان ایدی.

دیمك که: هجرتنگ ۹۲۳ نچی یلنده خلافت اسلامیه عباسیلردن عثمانلیلرغه کوچدی وشول وقتدن حاضرگه‌چه آنلر قولنده در.

اندلس دولت امویه‌سی وطوائف ملوك

اندلس دولتی نگ ظهوری ــ اندلس یعنی اسپانیا قطعه‌سی اموی خلیفه‌لردن «ولید بن عبدالملك» زماننده، هجرتنگ ۹۲ نچی یلنده طارق بن زیاد وموسی بن نصیر آدلی عرب قوماندانلری طرفندن فتح اولنوب، دولت امویه نگ بر ولایتی حکمنده والیلر طرفندن اداره اولونمقده ایدی.

هجرتنگ ۱۳۲ نچی یلنده دولت امویه منقرض بولوب، خلیفه‌لك عباسیلرغه کوچکاچ اندلس ده بولغان امویلر اوز باشلرینه مستقل بر امویه دولتی تأسیس ایتماکچی بولدیلر.

شام ده امویه دولتی منقرض بولغانده امویلردن عبدالرحمن بن معاویه بن هشام (یعنی ۱۰ نچی خلیفه هشام نگ اوغلینگ اوغلی) دولت عباسیه‌نی تأسیس ایتوچی «عبدالله السفاح» نگ ظلمندن قوتولوب آفریقاغه ـ مصرغه قاچقان وشونده طورا ایدی.

اندلس ده‌گی والیلرنگ مملکتنی یخشی اداره ایته آلماولری سببلی خلق آره‌سنده طنچسزلقلر دوام ایتوب طورغان بر زمانده، امویلر عبدالرحمن بن معاویه‌نی شونده چاقروب آلوب خلیفه اعلان ایتدیلر. شوندن اعتبارا خلافت اسلامیه ایکی گه آیرلدی: بری شرقده، بری غرب ده ایدی (سنهٔ هجریه ۱۳۸).

غرب ده يعنى اندلس دولت اسلاميه‌سنده ١٧ قدر خليفه حكومت ايتديلر. بونلر نك ١٢٨ دن ٤٢٢ يلغه قدر بولغان حكومت لرى زماننده اسپانيا قطعه‌سى فوق العاده معموريت كسب ايتدى . اول وقتده‌غى معموريت نى اسپانيا قطعه‌سى هيچ بر وقت كورگانى يوق ايدى . حتى عربلردن صوڭده بوكونگه قدر كورگانى يوقدر.

بو وقتلرده اندلس‌ده علوم ومعارف غايت ترقى ايتدى. اندلس حكومت اسلاميه‌سينڭ پايتختى بولغان قرطبه (اوّلگى اسمى « قوردو» در) شهرى علوم وفنون نڭ مركزى بولدى. دار الفنونلر ، كتبخانه‌لر ، موزه خانه ورصد خانه‌لر ايله مزين ايدى . اول وقتلرده مطبعه‌چيلك هنرى بولماغانغه كوره ، مڭلرچه كشيلرگه حكمدار طرفندن معاشلر وظيفه‌لر بيريلوب كتابلر ياز و وترجمه ايتو ايله مشغول بولالر ايدى.

اول وقت ياوروپا نڭ ياش يگتلرى اندلس‌گه كيلوب عرب مدرسه‌لرنده اوقيلر و اوقوب تمام ايتكاچ اوز مملكتلرينه قايتوب اوقوتالر ايدى. شولاى اندلس عربلرى ياوروپاغه مدنيت طارالوغه سبب بولديلر.

اندلس‌ده امويه دولتى تاسيس ايتلگاچ حكومت ايتوچيلرنڭ برنچيسى ، يوقاريده أيتلگانچه عبدالرحمن بن معاويه در.

١

عبدالرحمن بن معاويه

(١٣٨ - ١٧١)

اسپانيا قطعه‌سى باشده مسلمانلر طرفندن فتح ايتلگاچ مونده الك الوك ، شونى فتح ايتوچى موسى بن نصير ، آندن صوڭ اوغلى

عبدالعزیز وآندن صونگ دخیده بر نیچه کشیلر والی‌لك ایتدیلر. شونده والی‌لك ایتوچیلردن مشهور «عبدالرحمن الغافقی» فرنگلر ایله صوغشوب «پواتیه» شهری یاننده جیکلگاچ وشهید بولغاچ آننگ اورنینه «یوسف الفهری» آدلی برو والی تعیین ایتلگان ایدی. بو کشی دورت سنه والی‌لك ایتدی. لکن اقتدارسز ومملکتنی اداره ایته بلو خصوصنده تدبیرسز برآدم ایدی. شونگا کوره خلق آره‌سنده طنچسزلق بولوب طوردی. مملکت‌نگ تورلی یرنده اختلالار باشلاندی. یوسف شول اختلاللرنی باصدرو ایله شغل‌لنگانده عبد-الرحمن بن معاویه شمالی آفریقادن اندلس‌گه کیلوب کردی واوزن کوتوب قارشوآلوچیلر طرفندن خلافتی اعلان قیلندی.

یوسف الفهری بوندن خبر آلغاچ عبدالرحمن‌غه قارشو طوررغه طریشوب قاراسه‌ده صوغشلرنگ برنده جیکلوب وفات ایتدی.

اندلس‌ده دولت امویه تأسیس ایتلونی ایشتکاچ، عباسی خلیفه‌لردن المنصور آفریقا والیسی «مغیث الدین» نی عسکر ایله اندلس‌گه عبدالرحمن بن معاویه اوستنه یبارگان وآنگا یوسف الفهری‌نگ بالالریده قوشیلوب برلکده عبدالرحمن ایله صوغشورغه قرار بیرگانلر ایدی. لکن عبدالرحمن اوّلا یوسف الفهری بالالرینی باصدردی، صگره «مغیث الدین» قوماندا سنده کیلگان عسکرگه قارشو طوروب آنلرنی اسپانیاغه بتونلای کرتمه‌دی.

عربلر اسپانیانی آلغان وقتده «آستوری» طاولری تیره سنده‌گی بعض خرستیان قبیله‌لر تماملیه ضبط ایتلوب بتماینچه قالدرلغانلر ایدی. چونکه بونلرنگ طورغان اورنلری معمور وبای اولمادیغی کبی اوزلریده آز وکوچسز اولوب نی وقت لازم بولسه شول وقت ضبط ایتولری ممکن شیکللی کورینه ایدی. شونگ ایله برابر بونلر اوزلرینه مستقل یاشیلر ایدی.

عبدالرحمن نڭ خلافتی اعلان ایتلگاچ آستوری حکومتی طنچسزلق چغاروب اسلاملرنی راحتسز ایتارگه باشلادی وفرانسیه قرالی «پیپن» ده شمال طرفنده «اربونه» قلعه‌سینی ضبط ایتدی.

عبدالرحمن درحال عسکر حاضرله‌ب آستوری قرالینی کیرو چیکلورگه مجبور ایتدی وفرانسیه قرالی ایله مصالحه یاصادی. آندن صوڭ «یوسف الفهری» نڭ اوغلی قاسم بك گیرمانیاغه قاچوب کیتوب، غرب ایمپراطوری «شارلمان» نی اندلس اوستنه هجومگه تشویق ایته باشلای. شرقده خلیفه صانالغان امیرالمؤمنین «هارون» ده «اندلس» نی بترتو خصوصنده بیك کیلوشسز حرکتلرده بولونوب آنڭ دشمن‌لرینه طرفدارلق کورسه‌تدی. عبدالرحمن ایسه «شارلمان» نڭ عسکرن بوزوب تیزدن بوفتنه‌نی باصدردی.

بوندن صوڭ دخی بایتاق طنچسزلقلر بولغالاسه‌ده عبدالرحمن اوزینڭ اوستا تدبیرلری سایه‌سنده هرقایوسینی باصدروب مملکت اشلرینی توزه‌ترگه وحکومت اداره‌سینی یخشیلاترغه کرشدی. الڭ الوك چیتدن بولاچق تجاوزلرگه قارشو طورر ایچون دڭزده صوغش کیمه‌لری وقوروده استحکاملر (کریپوستلر) یاصاتدی. صڭره مملکتنی آلتی ولایتگه بولیب هربرسینی منتظم یوللر ایله مرکز حکومت بولغان «قرطبه» شهرینه ربط ایتدی. زراعت وصناعت اشلرن آلغه یبارونڭ سببلرینه کرشدی: قیولر قازیتدی، قناللر آچدردی، پریستانلرنی طازارتدردی؛ کوپرلر، مدرسه‌لر، کتبخانه‌لر، خسته خانه‌لر صالدردی؛ اوزاسمینه آقچه صوقدردی وخطبه اوقوتدی.

عبدالرحمن «قرطبه» شهرنده «جامع کبیر» اسمنده بیك زور ومزین برمسجد صالدردی. صنایع معماریه جهتنچه برنچی درجه مکمل صانالغان بوجامع صڭره اسپانیوللر طرفندن کلیساغه أیله‌ندرلدی.

عبدالرحمن زماننده اسپانیا یارم آطه‌سی فوق العاده معموریت کسب ایتدی. عبدالرحمن نڭ یاصاتقان سودا کیمه‌لری یاوروپا ساحللرنده یوریلر وچیت مملکت بازارلرینی اندلس طاواری برلن طوترالر ایدی.

عبدالرحمن نڭ برقصوری بار ایسه اولده، اندلس حکومتی قول آستنده‌غی خرستیان طائفه‌لرینی امتیازلی بر حالده طوتوونلن وملت حاکمه بولغان عربلرگه قاتناشدروب بترماوندن عبارتدر. بونده‌غی خرستیانلر اوز رئیس روحانیلرینڭ قول آستنده یاشاب، حکومتنی رەتلەب طانمیلر، معلوم برمقدار نالوغدن باشقه هیچ بر ویرگو توله‌میلر، صالدات بیرمیلر، حکومت دائره‌لرینه مراجعت ایتمیلر، حاصل اوزلرینه مستقل بر حالده یاشیلر ایدی. رسما حکومت حمایه‌سنده صانالدقلرندن اوزلرینه هیچ کم تیه آلمی ایدی. آنلرمونه شولای راحت طوروب، تدریجی صورتده حکومتگه قارشو حاضرله‌ندیلر وآخرنده اندلس حکومتی نڭ انقراضینه زور سبب بولدیلر.

عبدالرحمن ۳۳ یل حکومت ایتکاندن صوڭ، کچوك اوغلی هشامنی ولی عهد تعیین ایتوب، هجرتنڭ ۱۷۱ نچی سنه‌سنده وفات ایتدی.

۲

هشام بن عبدالرحمن

(۱۷۱ - ۱۸۰)

عبدالرحمن نڭ وفاتندن صوڭ اورنینه اوغلی «هشام» حکمدار بولدی. قرنداشلری عبد الله ایله سلیمان آنڭ تختگه کیچووینه راضی بولمایینچه باش طارتب اختلال چغاردیلر. هشام باشده آنلرغه

نصیحت ایتوب قاراسه‌ده طکلاو احتماللری بولماغاچ اوستلرینه عسکر یباروب ایکیسینی ده جیکلدی و اختلالنی باصدردی.

صکره هشام ایکی بولك عسکر حاضرله‌ب برسینی «آستوری» حکومتی اوستنه، ایکنچیسینی فرانسیه اوستنه یباردی. «آستوری» اوستنه کیتکانی جیکلدی. فرانسیه اوستنه کیتکانی جیکوب بیك کوب غنیمت ماللری آلوب قایتدی.

بوندن صوك هشام، آتاسی شیکالی مملکتنی توزه‌ترگه وخلقنی بایتورغه اجتهاد صرف ایتدی. هشام عالم وفاضل بر کشی ایدی. بونك زماننده مملکتده علوم ومعارف کوب ترقی ایتدی. عرب تلی عمومی بر تل حالینه کیلدی. خرستیانلرده شول تلده سویله‌شورگه باشلادیلر هم دینی کتابلری ده عربچه‌گه ترجمه ایتلدی.

هشام ۸ یلدن آرتوغراق حکومت ایدوب، هجرتنك ۱۸۰ نچی سنه سنده وفات ایتدی.

۳

حکم، بن هشام

(۱۸۰-۲۰۶)

هشام دن صوك آنك اورنینه اوغلی «حکم» حکمدار بولدی. حکم باشده‌راق گوزل اشلر باشلاغان ایدی. لکن صوڭغه طابا اخلاقی بوزولوب عیش عشرت‌گه، ذوق وصفاغه کرشدی. شول سببلی مملکت اشلرن قاری آلمی طورغان بولدی.

بونك زماننده غرب ایمپراطوری «شارلمان» عسکری اسپانیا ایله فرانسیه آره‌سنده‌غی «پیره‌نه» طاولرن اوتوب اندلس‌گه هجوم

ایتارگه باشلادی و حکم نڭ آتاسی ایله بر طوغان قرنداشاری سلیمان ایله عبدالله بو فرصتدن استفاده ایتوب اختلال چغاردیلر. حکم گه قارشو صوغش آچدیلر.

حکم شارلماننڭ عسکرینه قارشو طوروب، آنلرنی مملکتدن قووب چغاردی. سلیمان ایله عبدالله غه قارشو هم عسکر یباردی. سلیمان شول صوغشلرنڭ برنده وفات ایتدی. عبدالله فاس غه قاچدی.

صوڭره، حکم شارلمان هم آستوری قرالی ایکنچی «آلفونس» ایله مصالحه یاصادی. اندلس خلقی نڭ بر قسمی آنڭ بو اشینه راضی بولمایىنچه آچولانوب خوشنودسزلق اثرلری کورستورگه باشلادیلر.

حکم بونلرنی باصدرر ایچون کوبسینه جبر و ظلم ایتدی. کوبسینی ده بتونلای مملکتدن قووا باشلادی. قوولغان کشیلردن ۲۰ مڭ قدر خلق فاس غه و آندن مصرغه کیتدیلر. اسکندریه شهرینی آلدیلر. صڭره «گرید» آطه‌سینی ضبط ایتوب آنده بر حکومت تشکیل ایتدیلر. بو کشیلرنڭ باشلغی «ابو حفص» ایدی. «گرید» ده گی «قندیه» شهری اوشبو وقت کیلگان عربلر طرفندن بنا ایتلمشدر.

حکم ٦٢ یل حکومت سورگاندن صوڭ، هجرتنڭ ۲۰٦ نچی سنه سنده وفات ایتدی.

۴

ایکنچی عبدالرحمن، بن حکم

(۲۰٦ - ۲۳۷)

حکم دن صوڭ آنڭ اورنینه کیچکان ایکنچی «عبدالرحمن» اندلسنڭ الڭ زور حکمدارلرندن صانالمقده در. کوبدن بیرلی

مملکت اچنده طنچ سزلق چغاروب یوده‌ته طورغان، اسمی یوغاریده مذکور عبد الله بونڭ زمانند‌ه‌ده اختلال چغارغان ایدی. عبد الرحمن اوّلا شونی باصدردی. صڭره آستوری قرالی ایله صوغشوب آنی جیڭدی. فرانسوز قرالی «لؤی» نڭ عسکری ینه‌دن اندلس‌گه هجوم ایته باشلاغان ایدی. عبدالرحمن آنلرنی جیڭوب «بارسلون» شهرن ضبط ایتدی. «نورمان» خلقلری دڭز طرفندن اندلس‌گه تیه باشلاغانلر ایدی. عبد الرحمن اوزینڭ یاصاتقان کیمه‌لری سایه‌سنده مملکتنی آنلرنڭ تیولرندن قوتقاردی. مملکت نڭ چیت یرلرینی منتظم یوللر ایله مرکزگه باغلادی. پوچته یوروتو اصولینی چغاردی.

عبدالرحمن فوق العاده علم و معرفت سویوچی بر حکمدار اولوب، سرایی هر وقت علما و حکما ایله طولو بولا، اوغللرن شونده حاضر بولوندرا، آنلر علما و حکما ایله تورلی مسئله‌لر حقنده مذاکره‌ده بولونالر، فایده بولسه‌ده چیتلرده مشهور بر عالم و حکیم بارلغن ایشتسه عبدالرحمن آنی اندلس‌گه چاقرتب آلا ایدی. بونڭ زماننده علوم ومعارف بیک ترقی ایتدی. اسلام مدنیتی آلغه کیتدی.

بو وقتلرده اندلس‌ده زور بر آچلق بولدی. عبد الرحمن خلقنی بوندن قوتقارر ایچون بیک کوب غیرت و همت ایتدی. اوزینڭ خزینه‌سنده‌گی ماللرنی طاراتوب اهالی‌گه یاردمه بولوندی.

استانبول ایمپراطوری عباسیلرغه قارشو حرکت ایتار ایچون عبدالرحمن نی اتفاق غه اونده‌گان ایدی. عباسیلر اوزینه هرنه قدر دشمنلق کورساتسه‌لرده عمومی دشمن ایله برله‌شوب اوزدینداشلرینه قارشو حرکت ایتونی عبد الرحمن وجداننه صیدرمادی. استانبول ایمپراطوری نڭ تکلیفنی رد ایتدی. آنڭ بواشی زور بر عالیجنابلقدر.

ایکنچی عبدالرحمن ۳۱ یل حکومت ایتوب، هجرتنڭ ۲۳۷ نچی سنه‌سنده، ٦۲ یاشنده وفات بولدی.

۵

محمد، بن عبد الرحمن

(۲۳۷ - ۲۷۲)

« محمد » نڭ حکومتی وقتنده اندلس‌ده کوب راحتسزلك وطنچ‌سزلقلر بولدی. بر یاقدن آچلق، زلزله، وبا شیکللی آفاتلر برسی آرتندن برسی کیلوب طوردی. ایکنچی یاقدن خرستیان حکومتلری برله‌شوب اندلس‌گه هجوم ایتارگه باشلادیلر. اول وقتغه قدر خرستیان حکومتلری اسپانیاغه قارشی برم برم اوزلری‌گنه حرکت ایته‌لر وشول سببلی کوب ضرر تیدره آلمیلر ایدی. برله‌شوب حرکت ایتکاچ بایتاق ضررلری تیدی. اندلس نڭ بر نیچه یرلرینی آلدیلر. « طلیطله » شهرینی ضبط و « لیزبون » نی محاصره ایتدیلر. بعض ولایتلرنڭ والیلری ده اوز حکومتلرینه قارشو خیانت ایله دشمن‌غه یاردم ایتدیلر وخصوصا « عمر بن حفص » اسمنده‌گی بر سردار دشمنلر ایله بتونلای اتفاقغه کروب حکومت اسلامیه‌نڭ باشینه زور اوڭایسزلقلر کیتررگه سبب بولدی. فقط محمد بن عبدالرحمن غیرتلی بر آدم اولدیغندن بو مشکللکلارگه قارشو طوروب چاره‌لرن کوردی و اشنڭ دخیده نغراق بوزیلوینه مانع بولدی. اوغلی « منذر » نڭ قوماندا‌سی آستنده یبارلگان عسکر دشمنلرنی جیڭدی، آنلر طرفندن ضبط ایتلگان یرلرنڭ کوبسنی کیرو قایتاردی وشوله صوغشلرنڭ برنده « عمر بن حفص » ده اُوترلدی.

محمد بن عبدالرحمن ۳۴ یل حکومت سوروب، هجرتنڭ ۲۷۲نچی سنه سنده، ۶۵ یاشنده وفات ایتدی.

٦

منذر، بن محمد

(۲۷۲ - ۲۷۵)

محمد وفات ایتکاچ یرینه اوغلی « منذر » حکمدار بولدی. جسارت وقهرمانلق ایله مشهور ایدی. تخت‌گه اوطورغاچده مملکت‌ده‌گی چوالولر وطنچ سزلقلرنی بترو ایچون طریشورغه باشلادی. عسکرگه باشلق ایتونی اوز اوستینه آلدی.

عاصی عمر بن حفص أوترلگاندن صونك آنك اوغلی « غالب » ده آتاسی شیکلی اختلال چغاروب طنچ سزلارغه باشلادی. آفریقادن کیترتدیگی « بربری » لر، خرستیان ویهودیلردن مرکب بر عسکر ایله « طلیطله » شهرینی ضبط ایتدی. بوگارغه قارشو عسکر ایله منذر اوزی باردی. لکن « طلیطله » شهرینی محاصره وقتنده شهید ایتلدی. حکمدار وباشلق بولغان کشینك أوتریلووی اسلام عسکرینك جیکلووینه سبب بولدی.

٧

برنچی عبدالله، بن محمد

(۲۷۵ - ۳۰۰)

منذر اورننه برادری « عبدالله » حکمدار بولدی. بونك وقتنده مملکت‌نك تورلی یرلرنده اختلال وعصیانلر قوزغالدی. الکده عصیان ایتکان «غالب بن حفص» طلیطله‌غه بیك نقلاب کروب اوطوردی.

عبدالله نڭ برادرلری «قاسم» ایله «اوزبك»، «سدونه» ایله «شریش» شهرلرنڭ، بر نیچه والیلر پورتگیز ایالتنڭ و اوغلی محمد «اشبیلیه» شهرنڭ اختلال چغاروب، استقلال دعوا ایتارگه باشلادیلر. لکن بو وقتلرده «غالب» اوزینڭ عسکری ایله آستوری مملکتنه چغوب آنڭ بعض یرلرن طالارغه طوتنغاچ آستوری قرالی اوچنچی «آلفونس» ایله آره‌لری بوزولدی. عبدالله بن محمد بوندن فائده‌لنوب آلفونس ایله صلح باغلادی و «غالب» اوستنه عسکر یباردی. آنڭ عسکری عاصیلرنی جیکدی. لکن عوام خلقی عبدالله بن محمد بر خرستیان حکمداری ایله برله‌شوب مسلمانلرنی قردرادیه آشکارغه اعتراض ایتدیلر. «غالب» نڭ مسلمانلرغه و مسلمان مملکتنه اولوك کیترگان ضررلرن اونوتدیلر. لکن نیچك بولسه‌ده عبدالله بن محمد نڭ اوستا تدبیرلری سایه‌سنده فتنه‌لر بر آز باصدرلدی. اگر اچده بوندی فتنه‌لر دوام ایتکان بر وقتده طشده‌غی خرستیان حکومتلری برله‌شوب هجوم ایتکان بولسه‌لر اندلس دولت اسلامیه‌سینڭ شوندوق بتریله‌چگی احتمال ایدی. عبدالله بن محمد هجرتنڭ ۳۰۰نچی سنه‌سنده وفات ایتدی.

۸

اوچنچی عبدالرحمن، بن محمد

(۳۰۰ - ۳۵۰)

عبدالله نڭ وفاتندن صوڭ تختگه آنڭ أوترلگان اوغلی محمد نڭ «عبدالرحمن» آدلی اوغلی کیچدی و «اوچنچی عبدالرحمن» دیب یورتولدی. بو تختگه اوطورغان وقتده شرقده خلافت ایتوچی عباسیلر بیك ضعیفلنگانگه کوره اوزینه «امیر المؤمنین» عنوانی

بیرلدی. ۲۲ یاشنده تخت‌گه اوطوروب ۵۰ یل قدر حکومت ایتدی.

اوچنچی عبدالرحمن اندلس حکمدارلرینڭ الڭ زور و الڭ مشهورلرندندر. تخت‌گه اوطورغاچده مملکت اچنده‌گی ترتیبسزلکلرنی بترورگه و اداره اشلرینی توزه‌تورگه کریشدی.

طلیطله‌ده ٤٥ یلدن بیرلی اوز باشلرینه آیروم حکومت ایتوب کیله طورغان «بنی حفص» بونڭ زماننده دخی باش کوتاروب، اندلس مملکتینی ایکی‌گه بولماکچی بولغانلر ایدی. لکن اوچنچی عبدالرحمن آنلر اوستینه عسکر یباروب جیکدی و استقلاللرن بتروب فتنه‌نی باصدردی. آستوریا قرالی‌ده اسلاملرغه قارشو صوغش آچقان ایدی، اول‌ده جیکلدی و «سموره» اسملی مشهور کرپوستنی تسلیم ایتارگه مجبور بولدی. بوندن باشقه ینه بر نیچه خرستیان حکومتلری قوزغالالاب قاراغانلر ایدی. اوچنچی عبدالرحمن بارسینی‌ده جیکوب فتنه‌لرنی باصدره طوردی.

اوچنچی عبدالرحمن بر طرفدن واق حکومتلر ایله صوغشوب فتنه‌لرنی باصدروب طوردیغی حالده، ایکنچی طرفدن مملکتنڭ ترقی ومعموریتنه‌ده بیك طریشدی. بونڭ زماننده اسپانیا قطعه سی یریوزینڭ الڭ بای و الڭ معمور بر مملکتی بولدی. دولتنڭ امور مالیه‌سی اصلاح ایتلدی. صناعت، زراعت وتجارت فوق العاده ترقی ایتدی. علوم و معارف بیك زور رواج طابدی. اندلس فابریقه‌لرنده اشله‌نگانماللر چیت مملکت بازارلرنده الڭ معتبر ماللردن صانالا و قیمت بهالر ایله صاتیله‌لر ایدی. بونڭ زماننده اندلس نڭ تورلی شهرلرنده علمی و فنی جمعیتلر آچلدی. خصوصا «قرطبه» شهرنده‌گی فن انجمنلرینه دنیا نڭ تورلی طرفلرندن علما کیلوب آیلرچه مباحثه ومذاکره‌ده بولونالر ایدی. بو شهرده اوچنچی عبد الرحمن زماننده

بر « طبيه » مدرسه‌سى آچيلدى . ياوروپاده الڭ برنچى آچلغان طبيه مكتبى اوشبودر .

بو مكتب‌گه ياوروپادن خرستيان شاگردلرى كيلوب درس اوقيلر ، شونده اوقوغان نرسه‌لرن اوز مملكتلرينه قايتوب اوگره‌تەلر ايدى . هر سنه ياوروپا حكمدارلرندن بر نيچه‌سى و خرستيانلرنڭ الوغلرى دوالانو وزيارت ايچون «قرطبه» شهرينه كيله‌لر ومسلمانلردن كوردكلرى حرمت و التفات‌غه تعجب ايتوب كيته‌لر ايدى .

قرطبه شهرنده يالگز بر كتبخانه‌ده آلتى يوز مڭ جلد كتاب بار وبوندن باشقه دخى مملكت نڭ تورلى يرلرنده يتمش‌لب زور كتبخانه‌لر آچلغان ايدى .

عبدالرحمن اوزينڭ اوغلى «حكم» نى مخصوص چاقرتلغان مقتدر معلملردن اوقوتوب علم وكمالات ايه‌سى ايتدى . حكم الڭ زور بر عالم و شاعر بولدى .

اوچنچى عبد الرحمن طرفندن « قرطبه » يانده ياصاتلغان « مدينة الزهرا » سرايى صنعت و زينت جهتنچه دنيانڭ الڭ گوزل ومشهور بنالرندن برسى ايدى .

عبدالرحمن هجرتنڭ ۳۵۰ نچى سنه‌سنده ۷۲ ياشنده وفات ايتدى .

۹

ايكنچى حكم ، اوچنچى عبد الرحمن اوغلى

(۳۵۰ - ۳۶۵)

عبدالرحمن دن صوڭ حكمدار بولغان ايكنچى حكم زمانى اندلسنڭ الڭ پارلاق و الڭ معمور دوريدر .

حکم غایت گوزل اخلاقلی ، عالم و فاضل بر ذات اولوب علم ومعرفت‌گه بیك هوسلی ایدی. آتاسی اوچنچی عبدالرحمن مخصوص معلملردن آنی گوزل صورتده تعلیم وتربیه ایتدرگان ایدی. شونك ایچونده اول مملکتنی بیك یخشی اداره ایتدی. زور لزوم کورلمگانك صوغش باشلاودن صاقلاندی. خلق آراسینه علم ومعرفت طاراتورغه، مملکتنی توزه‌ترگه واهالینی ترقی ایتدرورگه طرشدی.

آنك زماننك اندلس ده علم ومعرفت نك ترقیسی صوك درجه‌گه ایرشدی دیرگه یارارلقدر. مملکت نك تورلی یرلرنده علمی وفنی جمعیتلر آچلدی. ئلله نی قدر عالملر، فاضللر، ادیب و شاعرلر یتشدی. حتی خاتونلردن هندسه، حساب، شعر وکتابت‌ده زور اسم آلغان وایرلر درجه‌سنده شهرت قازانغان کشیلر یتشدی. تجارت، زراعت وصناعت اشلرینه زور اَهمیّت بیرلگانگه کوره، حکم زماننك اندلس خلقی غایت بایودی.

حکم نك علم و معرفت‌گه حرمتی شول قدر زور ایدی‌که، عالملر وادیبلر آنك سراییته طوغریدن طوغری رخصتسز باروب کره آلالر ایدی.

حکم اوز مملکتنده تحریر نفوس (پیرپیس) یاصاتدی. بر نیچه زور یلغه‌لرنی بر برسینه قانالل ایله طوتاشدردی. صوسز یرلرنی صولار ایچون مخصوص قانالل وآریقلر قازیتدی. جبل الطارق دن پیره‌نه طاولرینه قدر بولغان یرلرده‌گی معدنلرنی قازیتوب خلق نك فوق العاده بایووینه سبب بولدی.

لکن خلق ده بایلق آرتو ایله برابر اخلاق بوزیلوب اسراف وسفاهت یوللرین آچیلورغه باشلادی. خلق ذوق وصفاغه بیرلدی. اچارگه صالشدی. عقل و شریعت‌گه خلاف اشلر کوبایدی. حکم هر نه قدر بونلرنی بترگه طریشوب قاراسه‌ده وحتی خلق شراب

یاصاب اچه آلماسونلر دیه اندلس‌ده‌گی یوزوم باغچه‌لرن یاندرتسه‌ده آنڭ بوتدبیرلرندن کوب ثمره کورلمه‌دی. بوز وقلقلر نڭ بیك کوبایووی سببلی اندلس مملکتی انقراض یولینه کردی.

حکم زمانته قدر دوام ایتکان مدت امویه دولتی نڭ الڭ عظمتلی وشوکتلی وقتلری وحکم زمانی امویه دولتی نڭ الڭ پارلاق دوری بولسه ده، امویلر ایچون ضعیف لنو وانقراض مقدمه لری ده اوشبو حکم زماندن اعتبارا باشلانمشدر.

حکم زماننده زور صوغشلر بولمادی. یالکز لئون قراللغی ایله بر صوغش غنه بولوب اوتدی. گرچه خرستیانلر اوز آره صوغشوب، جیکلکان طرفلر حکم دن یاردم صوراسه لرده اول آنلر نڭ نزاعلرینه قاتناشمادی.

حکم ۱۵ یل حکمدارلق ایتوب، ٦٢ یاشنده ۳٦۵ نچی سنهٔ هجریه‌ده وفات ایتدی.

~~~~~~~~

۱۰

ایکنچی هشام، ایکنچی حکم اوغلی

(٣٦٦ - ٤٥٣)

حکم نڭ وفاتندن صوڭ آنڭ اورنینه اوغلی هشام ۱۱ یاشنده تختگه اوطوردی وآناسی صبیحه آکا وصیه تعیین ایتلوب مملکتنی اول اداره ایته باشلادی.

هشام بیك درایتسز و احمق برآدم اولوب، موتلق غه ده بیرلگانگه کوره، اول اوسکاننڭ صوڭنده‌ده مملکتنی آناسی صبیحه اداره ایتدی. صبیحه علم، معرفت وعقل ایه‌سی بر خاتون اولوب مملکت اداره‌سینی بیك اوستا یوروته، اش باشینه لیاقتلی کشیلر
~~~~~~~~

تعیین ایته بلوده فوق العاده مهارت کورساته ایدی . بوندن باشقه هشام نڭ « محمد المنصور » اسمنده گی بر وزیری ده بیك مقتدر واش یورتورگه ماهر بر کشی ایدی .

شونڭ ایچونده ، آناسی صبیحه ایله شول وزیری محمد المنصور سایه‌لرنده هشام دوری اندلس نڭ یخشوق پارلاق دورلرندن صانالمقده‌در .

محمد المنصور ــ محمد المنصور علم و فضیلت ایه‌سی هم گوزل تدبیرلی و عالی قلبلی بر ذات ایدی . اندلس مملکتینه هجوم ایتارگه تلاوچی خرستیانلر ایله ۵۰ دن زیاده صوغشده بولوندی وهر قایوسنده اوستون چغوب دشمنلرنی مغلوب ایتدی . لکن صوغشلرنڭ برسنده یارالانوب شوندن وفات ایتدی و آنڭ یرینه اوغلی عبدالملك وزیر بولدی .

عبدالملك ــ عبد الملك ده آتاسی شیکللوك جسارتلی بر کشی ایدی . آنڭ سایه سنده آوروپا اهل صلیبی بر نیچه مرتبه پریشان ایتلدی. یوز یلدن بیرلی خرستیانلر قولنده طورغان یرلر ضبط ایتلوب، خرستیانلرنڭ هروقت صغنه طورغان اورنلری بولغان آستوریا طاولرینه ضبط ایتلورگه یقینلاشقان ایدی . فقط بر صوغشده بوده شهید بولو سببلی اشلر یارطی یولده قالدی .

عبد الملك هم صبیحه نڭ وفاتلرندن صوڭ اندلس مملکتی نڭ اداره‌سی بوزولدی . انتظام یوغالدی و بو دولت ایچون انقراض علامتلری بیك آچیق کورنورگه باشلادی . چونکه بونلرنڭ وفاتلرندن صوڭ حکومت اشلری اهلیتسز کشیلر قولینه کردی . خلق آره‌سنده فسق وفساد باشلاندی .

عبدالرحمن ــ عبد الملك دن صوڭ آنڭ اورنینه قرداشی عبد الرحمن وزیر ایتوب قویلدی . لکن بوآتاسی وقرداشی شیکللی حکمدارغه صداقتلی بر کشی بولوب چقمادی . هشامنڭ عقلسزلغندن

فائده‌لنوب اوزن ولی عهد اعلان ایتدردی . بونك اوزرینه، اوچنچی عبدالرحمن‌نك اوغلینك اوغلی محمد بن عبدالجبار اسملی برەو میدانغه چغوب عبدالرحمن ایله صوغشدی و آنی جیکوب اوزن هشام‌نك وزیری اعلان ایتدی .

محمد بن عبدالجبار وسلیمان بن حکم ـ هشام ایسان وقتدوق محمد بن عبدالجبار حکومت اداره‌سینی اوز قولینه آلغان ایدی . هشام‌نك وفاتندن صوڭ رسمی صورتده تختگه چغوب حکمدار بولدی .

لکن آراسی بر آز اوتکاچ «طلیطله» شهری اطرافنده‌غی خلق محمد بن عبدالجبار ایله بر طوغاننك اوغلی سلیمان‌غه بیعت ایتدیلر . سلیمان محمدگه قارشو عصیان ایتدی . شوندن صوڭ محمد ایله سلیمان آراسنده صوغش باشلاندی . بو صوغش بیك اوزونغه صوزلدی . بونلرنك ایکیسیده اوز تیره‌لرنده‌گی خرستیان حکومتلرندن اوزلرینه یاردم صورارغه باشلادیلر .

مسلمانلرنی ضعیف‌لتب آنلرنی منقرض ایته طورغان بوندی بر اشکه خرستیان حکومتلری بیك ممنونیت ایله راضی بولوب، آنلرغه عسکر بیردیلر .

آخرنده صوغشلرنك برنده سلیمان جیکدی . محمد بن عبدالجبار اوترلدی . بوندن صوڭ حکومت سلیمان بن حکم قولنده قالدی .

سلیمان مملکتنی اوچ‌گه بولیب هر قایوسینی اوزینه تابع وصادق اولمق شرطی ایله، اوزینك یاراتقان کشیلرندن اوچ والی‌گه بیردی . آنلر اوز باشلرینه مستقل حکمدارلر توسلی اش قیلورغه باشلادیلر . خلق بوڭا راضی بولمادی .

آفریقاده حکومت ایتوچی علی بن حمود اسملی برەونی اندلس‌گه چاقروب شونده حکمدار بولورغه تشویق ایتدیلر .

علی بن حمود ـ علی بن حمود اندلس خلقندن بر قسمینك دعوتینی قبول ایتوب عسکر ایله شونده کیلدی. صوغشوب سلیماننی جیکدی وآنی أوتردی. صکره اوزی تختگه چغوب مملکتنی قولینه آلدی. لکن خلق نك برقسمی محمد بن عبدالجبار نك اوغلی دورتنچی عبدالرحمن غه بیعت ایتدیلر.

دورتنچی عبدالرحمن ـ دورتنچی عبدالرحمن تختگه چققاچ اندلس مملکتی ایکی گه آیرلدی: برسی علی بن حمود اداره سنده وایکنچیسی دورتنچی عبدالرحمن اداره سنده ایدی. علی ایله عبدالرحمن بر برسیله صوغشورغه طوتوندیلر. علی طرفی جیکدی. لکن صکره علی گه خلق نك دشمنلغی آرتوب آنی بووب آوتردیلر. اول آولگاچ عبدالرحمن نك طرفدارلری کوبایدی. اول اوزینی اندلس حکمداری اعلان ایتدی. «المرتضی بالله» عنوانینی آلدی. لکن اندلس خلقنده همیشه برلك واتفاق یوق ایدی. علی طرفدارلری آنك اورننه برادری قاسم بن حمودنی حکمدار اعلان ایتدیلر.

قاسم بن حمود ـ قاسم بن حمود حکمدار اعلان ایتلگاچده علی بن حمود نك آفریقاده غی اوغلی یحیی آتاسینك میراثن دعوا ایتوب آفریقادن اسپانیاغه کیلدی. قاسم ایله صوغشورغه باشلادی. آخرنده قاسم نی جیگوب آتاسی علی اورنینه تختگه اوطوردی. شول صورتده اندلس حکومتی ینه‌دن ایکی گه آیرلدی: برسی عبدالرحمن طرفداری بولغان «اموی» لر وایکنچیسی قاسم طرفداری بولغان «علوی» لردن عبارت ایدی..

بونلر آره‌سنده هیچ اوزلکسز نزاع وصوغش دوام ایته، مملکت چوالا: مسلمانلر قان یغلی، لکن اندلس‌دن مسلمانلرنی قووب مملکتلرن ضبط ایتارگه فرصت کوزه‌تب طورغان خرستیانلر بو حالگه بیك شادلانا ایدیلر.

اوچنچی هشام، محمد بن عبد الجبار اوغلی — بر آز وقتدن صوڭ اندلس خلقی‌نڭ بر قسمی (الڭ باشلیچه قرطبه اهالیسی) امویه خاندانندن محمد بن عبد الجبار اوغلی «هشام» نی تخت‌گه چغارغه دعوت ایتدیلر. هشام دنیا اشلرن طاشلاغان، کوبسنچه طاعت و عبادت ایله شغل‌لنه ایدی. مملکت اداره‌سینه اوزینڭ لیاقتی یوقلغن بیان ایتوب باشده تخت‌گه چغارغه راضی بولماسه‌ده، خلقنڭ کوب یوده‌تووینه بناء آخرنده راضی بولوب حکمدارلقنی قبول ایتدی و نفتوب اشکه کرشدی. عسکر حاضرله‌ب حدود بوینه صوغشقه کیتدی. بایتاق یرلر و شهرلرنی خرستیانلردن کیرو قایتاروب آلدی وآنلر ایله حکومت ایچون فائده‌لی معاهده‌لر یاصادی. آندن صوڭ پایتخت بولغان «قرطبه» شهرینه کیلدی. هر قایوسی اوز باشینه اش یورتوب هم اوز شخصی منفعت‌لری ایچون بر بر سیله نزاعلاشوب مملکتنی کوندن کون انقراضغه اوستری طورغان والیلرگه بیك مؤثر خطابنامه‌لر کوندردی. آنلرنی اتحاد واتفاقغه اوندەدی: اشلر بو کوینچه دوام ایته‌چك بولسه اندلس حکومت اسلامیه‌سینڭ تماما منقرض بولوب خرستیانلر قولینه توشه‌چگینی، اهل اسلامنڭ بیك زور فلاکت‌گه دوچار بولاچغنی بیان ایتدی. لکن حمیتسز والیلر آنڭ بو سوزلرینی اعتبارغه آلمادیلر. همیشه ایسکیچه دوام ایتدیلر، یا که آشکارغه استهزا ایله جواب بیردیلر.

بونڭ اوزرینه هشام حکمدارلقنی طاشلادی وعائله‌سیله برابر «قرطبه» شهرندن چغوب کیتدی. هشامنڭ تختنی طاشلاوی برلن اندلس‌ده‌گی امویه خاندانی‌نڭ اوچیوز یلدن بیرلی اداره ایتوب کیلمش اولدقلری زور بر دولت منقرض بولدی (سنهٔ هجریه ۴۲۲).

هشامدن صوڭ اندلس اون بردانه واق حکومتلرگه بولینب «طوائف ملوك» دوری باشلاندی.

بو واق حکومتلر برلەشوب ، هر طرفدن اسلام مملکتنه هجوم ایته باشلاغان خرستیانلرغه قارشو طوره سی اورنك اوز آره نزاعلاشەلر، بر برسیله صوغشوب قان توگەلر، جیگلگانلری خرستیان حکومتلرندن یاردم صوراب دین قرداشلرینك اوستینه هجوم ایتارگه قوتورتالر ایدی.

خرستیان حکومتلری ایسه فرصتنی غنیمت بلوب بونلر آرەسنەغی نزاعلرغه قاتناشالر ، دوستلق ایتکان یاکه یاردم بیرگان بولوب مسلمانلرنی بر برسندن ایزدرەلر و شولای ایتوب بارسینیدە ضعیف‌لتەلر ایدی . مثلا : « قاستیلیه » قرالی « سانشو » وقتیله طلیطله امیری اسماعیل اسملی بروونك یاردمی ایله تختگه چققان ایدی . هشامدن صوڭغی چوالولر وقتنده اسماعیل اوزینك اوّلگی دوستی « سانشو » دن یاردم صوراغاچ ، اول آکا دوستلق کورستکان‌ویاردم ایتکان بولوب عسکر ایله کیلدیده طلیطلەنی ضبط ایتدی .

طوائف ملوکنك اوز آره دوام ایتکان نزاعلری و خرستیانلرنك کوندن‌کون آرتقان هجوم وتجاوزلری سببلی ممالك اسلامیەنك تمام خراب بولاچغن آڭلاغان بعض آدملر، هیچ بولماسه خرستیانلر بتونلای برلەشوب اندلس‌گه هجوم ایتماسدن الوك برچاره کوررگه کوك دیب « قرطبه » دە عمومی بر مجلس یاصادیلر واول وقتلر «طرابلس» دن تا بحرمحیط غه قدر حکمی و نفوذی یوری طورغان، آفریقانك شمالنە تونس دەگی « مرابطین » دولتندن یاردم صورارغه قرار بیردیلر .

۱ مرابطین دولتی و اندلس

مرابطین دولتی آفریقانك شمالنده ، شیخ عبد الله آدلی بر کشی طرفندن تونس‌دە قورولغان بر حکومتدر . بو شیخ نڭ مریدلرینه

« مرابط » دیيلگان گه کوره، آنلر طرفندن قورولغان بو دولتگه « مرابطين دولتی » دیب یوروته‌لر.

مرابطين دولتی هجرتنڭ ٤٤٠ نچی یلندن ۵٤٠ نچی یلینه قدر یوز سنه دوام ایتدی و آفریقاده تشکل ایتکان اسلام حکومتلرینڭ اڭ قوتلیسی ایدی.

بو دولتنی قوروچی شیخ عبد الله کوبسنچه آخرت اشلری ایله شغللندگندن مملکت اداره‌سینی یحیی بن عمر اسملی بره‌وگه طاپشردی. شونڭ ایچونده مرابطين حکومتی نڭ برنچی حکمداری اول صانالمقده‌در.

یحیی بن عمر سنهٔ هجریه نڭ ٤٤٧ نچی یلنده وفات ایتکاچ آنڭ اورنینه برداری ابوبکر بن عمر حکمدار بولدی و آنڭ وفاتندن صوڭ یوسف بن تاشفين اسملی بره‌و تختگه اوطوردی. بوذات طرابلسدن باشلاب بحر محیطغه قدر حکم ایته ایدی. فاسده‌غی «مراکش» شهریده بونڭ طرفندن بنا ایتلمشدر.

اندلس مسلمانلرینڭ مراجعت ایتکان کشیلری اوشبو یوسف بن تاشفين ایدی. آنلرنڭ چاقرولرینه بناءً، یوسف بیك کوب عسکر ایله اندلسگه کیلدی. آنڭ کیلوون ایشتکان خرستیانلر اتفاق ایتوب آڭا قارشو طورورغه قرار بیردیلر. « زلاقه » دیگان اورنده زور بر صوغش بولدی. یوسف عسکری خرستیانلرنی جیڭدی. آنلرنی قاچارغه مجبور ایتدی. لکن آرتلرندن قووب باروب آنلرنی بتونلای بتره‌سی یرده، آلای ایتمایتچه طوائف ملوك برلن صوغشورغه باشلادی.

بو وقتلر خرستیانلر فرانسیه قرالی « فیلیب » دن یاردم آلوب اندلس مسلمانلری اوستینه هجوم ایتارگه باشلادیلر. ایکی یاقدنده اوزلری اوستینه هجوم ایتلورگه باشلانغان طوائف ملوك بیك اوڭایسز بر حالده قالدی. حتی بعضیلری خرستیان حکومتلری ایله اتفاق ایتوب مرابطين عسکرینه قارشو طورورغه باشلادیلر.

مثلا: باشلق مرابطین نی آفریقادن چاقرغه الڭ زیاده طرشقان «محمد المعتمد» اسملی بر اندلس حاکمی یوسف غه قارشو طورر ایچون «قاستیلیه» قرالی ایله اتفاق ایتدی وبو اتفاقنی نغتور ایچون «سیده» اسملی قزینی قاستیلیه قرالی «آلفونس» گه بیردی. صوگره بوقز خرستیان ایتلوب اسمی «ماریا» بولدی.

بو وقتلرده «آراغونیا» قرالی برنچی «آلفونس» اندلس گه هجوم ایتوب، اسلام مملکتی نڭ کوب یرلرن ضبط ایتدی و «قرطبه» شهرینه قدر کیلدی. قاستیلیه قرالی آلتنچی «آلفونس»، «دورو» ایله «مەنهو» یلغەلری آرەسندەغی اندلس یرلرن «هانری دوبورغون» آدلی بر فرانسوز صوغشچسینه بیردی.

بو یرلر «پورتو» یاکه «قاله» قونتلغی دیب آتالدی. آخرنده بو قونتلق کیڭایتلوب «پورتوغال» یاکه «پورتگیز» قراللغی یاصالدی، سنهٔ هجریه ٥١٧. شول طریقچه اندلس دولت اسلامیەسی تورلی یاقدن خرستیانلر تضییقی آستنده قالدی.

مرابطین حکمداری یوسف زماننده اندلس ده اسلام دولتی هرنه قدر یر آز حیات اثری کورساتسەده، آنڭ وفاتندن صوڭ اورنینه اوغلی علی حکمدار بولغاچ بو دولت ده ضعیفلنورگه باشلادی.

بر طرفدن اندلس عربلری مرابطین دولتندن باش طارتوب، آگا قارشو اختلال چغاروب یوده تدیلر. ایکنچی طرفدن آفریقاده محمد بن عبدالله تومرت اسملی بر کشی اول طرفلرده خلقنی مرابطین دولتینه قارشو اختلال غه دعوت ایته ایدی.

آخرنده هجرتنڭ ٥٤٠ نچی یللرنده مرابطین دولتی بتونلای ضعیفلندی. اندلس مملکتی پارچەلنوب برر برر خرستیانلر قولینه کیچدی.

مرابطین نڭ آفریقادەغی یرلری ده یوقاریده مذکور «تومرث»

طرفندن تائسیس ایتلگان «موحدین» دولتی قولینه کروب بتدی. ٥٤٩ده علی بن یوسف وفات ایتوب مرابطین دولتی بتونلای منقرض بولدی.

٢

«موحدین» دولتی و اندلس

آفریقانك شمالنده فاس طرفلرنده «موحدین حکومتی» اسملی برحکومت تائسیس ایتلگان ایدی. بونی تائسیس ایتوچی آدم مشهور امام غزالی نك شاکردلرندن محمد بن عبد الله تومرث آدلی بر ذاتدر.

حکومت اشلرینك الك زورلرن محمد بن عبدالله اوزی قارامقله اولوب، عمومیتله مملکتنی اداره ایتار ایچون طوقز دانه الوغ مائمورلری ویتمش کشیلك برمشاوره مجلسی بار و شوشی مجلس اعضالرینه «موحدین» دیلر ایدی.

موحدین حکومتی «آطلس» طاولرنله نق بر کریپوست یاصادی وشمالی آفریقانك کوب یرلرن ضبط ایتدی. آرەسی اوزاقله اوتماینچه بوحکومت ایله مرابطین دولتی آرەسنده نزاع چقدی. بونزاع نك الك باش سببیده گویا، مرابطین حکومتی‌نك حکمداری علی بن یوسف امام غزالی نك «احیاء علوم الدین» اسملی اثرن اندلس ده طاراتونی منع ایتمش و حتی جیدرتب یاندرتمشدر. محمد بن عبدالله بوگا آچولانب مرابطین حکومتنه قارشو حرکت ایته باشلادی. صکره نزاع زورایوب کیتوب صوغش غه أیله‌ندی. آخرنده موحدین حکومتی «مرابطین» حکومتنی جیکوب محوایتدی هم بونك حکمداری أوترلدی.

اول آره‌ده موحدین حکومتی نڭ حکمداری محمد بن عبدالله ده وفات ایتکان ایدی. آنڭ اورنینه اوزینڭ مریدلرندن عبدالمؤمن بن علی اسملی برەو حکمدار بولدی. بوکشی کوب عسکر ایله اسپانیاغه هجوم ایتارگه حاضرلنگان وقتده وفات بولوب کیتدی. آنڭ اورنینه اوغلی یوسف حکمدار بولوب تختگه چقدی و آتاسینڭ مقصودینی یرینه کیترر ایچون بیك کوب عسکر ایله اسپانیاغه کیچوب پورتگیز قراللغی اوستنه هجوم ایتدی و «شنتمرین» قلعه‌سینی محاصره قیلدی. پورتکیزلیلر جیگلدیلر.

لکن شول وقتلرده یوسف ده وفات ایتوب، آنڭ اورننه اوغلی یعقوب حکمدار بولدی و بوده آتاسی شیکللی صوغشوده دوام ایتماکچی ایدی. فقط «قاستیلیه» قرالی طوقزنچی «آلفونس» موحدین‌نڭ اسپانیاده قوت کسب ایتولرینه قارشو طورر ایچون تیره یاقده‌غی خرستیان حکومتلر ایله اتفاق یاصادی و برلکده اندلس اوستنه هجوم ایتدیلر.

یعقوب ده اوزینڭ عسکری ایله آنلرغه قارشو چقدی. «آراکه» یاکه «الرکوس» دیگان یرده ایکی آره‌ده صوغش بولدی. بو صوغشده خرستیانلر جیگلدی، مسلمان عسکری جیگدی.

«آراکه» صوغشندن اون آلتی یل اوتکاچ یعقوب وفات ایتدی. شونڭ اوزرینه خرستیان حکمدارلری مسلمانلردن أوچ آلو قصدی ایله اوز آره اتفاق یاصادیلر و پاپا واسطه سیله عمومی اهل صلیب هجومی اعلان قیلندی. یاوروپادن یوز مڭ قدر آتلی عسکر کیلدی.

یعقوب نڭ اوغلی محمد الناصر بوندن خبر آلغاچ دورت یوز مڭ قدر مجاهد عسکر حاضرلەب آنلرغه قارشو طوردی. لکن اوزینڭ قوماندانلرینڭ اقتدارسز آدملر ایدی. «طولوز» دیگان اورنده زور بر صوغش بولوب، بونده مسلمانلر بیك نق جیگلدیلر (هجرت ۵۹۰).

بوندن صوڭ موحدین دولتی منقرض بولدی. اسپانیالیلرنڭ هجوم وتجاوزلریده دخیله آرتدی.

۲
اندلس نڭ انقراضی

موحدین حکومتی منقرض بولغاندن صوڭ اندلس نڭ مسلمانلر قولنده قالغان یرلری اوچ امیر تصرفنده ایدی. بونلر برله‌شوب اتفاق ایله عمومی دشمن غه قارشو طوره‌چق یرده اوز آره نزاع و صوغشده بولوندیلر. آنلر شولای اوز آره صوغشوب ماتاشقانده قاستیلیه قرالی اوچنچی فردیناند آز مقدار برعسکر ایله کیلوب اندلس‌نڭ پایتختی بولغان «قرطبه» شهرن ضبط ایتدی و خلق غه اوستلرنده‌گی کیوملرندن باشقه همه نرسه‌لرن و قورالّرن قالدروب شهردن چغوب کیتارگه قوشدی. بو زمانلرده قرطبه شهرنده برمیلیون قدر خلق بار ایدی؛ لکن بونلرنڭ اخلاقلری بوزولغان، حمیتلری بتکان و اوز آره نزاع وصوغشلر ایله قوتلری کیموب جسارتلری قرلغانغه کوره، اوزلرندن ئلله نیچه مرتبه کیم بولغان دشمن غه قارشو طورا آلماینچه بتون مال، ملك و قورالّرن طاشلاب ذلت وحقارت ایله چغوب کیتدیلر.

بو وقتلرده اندلس‌نڭ باشقه اورنلریده بیك نچار بر حالده ایدی. باره طورغاچ بونلرده برم برم دشمن قولینه توشوب بتدیلر. کوبسنچه مسلمانلر قتل عام ایتلدی. یاکه یالـڭز اوستلرنده‌گی کیوملری ایله گنه قوولوب یبارلدیلر. اورنلرینه خرستیانلر یرله‌شدیلر. مسلمانلر کمال ذلت ومسکنت ایله آفریقاغه طابا کیتدیلر. یالـڭز

« غرناطه » ده حکومت ایتوچی « بنی احمر » خاندانی قالوب اوچیوز یل قدر دوام ایتدی.

اندلس نڭ باشقه همه یرلری «قاستیلیه» ، «آراغونیا»، «نوار»، « پورتگیز» قراللقلری طرفندن ضبط ایتلدیلر.

۹۳

بنی احمر حکومتی

اندلس گه هرطرفدن خرستیان حکومتلری هجوم ایله بره‌م بره‌م ضبط ایتدیکلری وقت « چهن » امیری ابوعبدالله محمد بن احمر اسملی بره‌وهجرتنڭ ۶۳۳ نچی یلنده برحکومت تاٴسیس ایتدی. بوگا « بنی احمر» حکومتی دیولدی. حکومتنڭ اداره مرکزی « غرناطه » شهری ایدی. بودولت‌ده یکرمی کشی حکمدارلق ایتوب اوچ‌عصرغه یقین دوام ایتدی. ایڭ آخرغی حکمداری ابوعبدالله الصغیر اسملی برذاتدر.

بو حکومتنی باشده تاٴسیس ایتوچی ابوعبدالله محمد یوره‌کلی و تدبیرلی برکشی ایدی. مملکت نی یخشی اداره ایتدی. الوکدنده توزوك بولغان غرناطه شهری بونڭ زماننده دخیده زیاده معموریت کسب ایتدی. اسپانیوللر نڭ ظلم وجبرلرندن قاچوب کیلگان علم، هنر وصنعت اهللری بوشهرگه صغنه‌لر ایدی. بوسایه‌ده علوم، فنون وصنایع غرناطه‌ده یاکیدن ترقی‌گه باشلادی. مملکت ده زور و گوزل شهرلر، شهرلرده زور و مزین بنالر و سرایلر صالنورغه باشلاندی. بوکونده‌ده سلامت بولغان مشهور « الحمرا » سرایی شول وقتلرده صالنمش امثالسز گوزل بر بنادر.

شونڭ ایله برابر، بنی احمر حکومتی نڭ استقبالی خوفلی ایدی.

چونکه اوزینك گنه اسپانیوللرغه قارشو طوره آلووی ممکن توگل، برله‌شوب قارشو طورر ایچون برمتفق یوق ایدی.

ابو عبدالله محمد دن صوڭ آنڭ اورنینه اوغلی ایکنچی محمد حکمدار بولدی. بونڭ زماننده فاس و جزایر طرفلرنده حکومت ایتوچی «بنی مرین» سلاله‌سندن یعقوب اسملی بره‌و چغوب خرستیان‌لردن اهل اسلامنڭ أوچن آلو قصدیله کوب عسکر ایله اسپانیاغه کیلدی وغرناطه عسکری ایله برله‌شوب قاستیلیه اوستینه یورودی. لکن جیڭلدیلر. کوب مسلمان عسکری تلف بولدی. یعقوب اوز مملکتینه کیرو قایتوب کیتدی.

بوندن صوڭ دخی شولوق سلاله‌دن ابوالحسن اسملی بره‌و عسکر جیوب اسپانیاغه کیلدی و قاستیلیه قرالی اوننچی «آلفونس» ایله «طریف» دیگان اورنده صوغشدی. لکن بوده جیڭلدی. بو وقتلرده قاستیلیه حکومتی نڭ اوزنده چوالولر و داخلی طنچ سزلقلر باشلاند-یغندن «بنی احمر» حکومتینه تجاوز ایتمی طوررالر ایدی. لکن مع التأسف، بنی احمر حکومتی نڭ اوزنده داخلی طنچ سزلقلر بار ایدی. بنی احمر سلاله‌سی آره‌سنده حکمدارلق نزاعسی چقدی. سلطنت غوغاسی باشلاندی. مثلا: علی اسملی حکمدار وقتنده، آنڭ بر ولایتده والی بولغان برادری عبدالله باش طارتدی. علی آنڭ اوستینه عسکر یباردی. عبدالله اوزینڭ قارشو طوره آلمایه‌چغنی بلوب قاستیلیه قرالی دورتنچی «هانری» غه مراجعت ایته‌رك، غرناطه‌نڭ قاپقاسی منزلنده بولغان برنیچه کرپوستلرنی تسلیم ایتو شرطی برلن آکاردن یاردم صورادی. لکن بو وقتلرده هانری أولوب کیتدی وقاستیلیه قراللغی «ایزابیللا» اسملی برخاتون قولنده قالدی. بوخاتون «آراغونیا» قرالی «ژان» نڭ اوغلی «فردیناند» نڭ خاتونی ایدی.

غرناطه خلقی دولت باشینه کیلگان بوندی زور فلاکتلرگه تدبیر و چاره‌لر ازلیسی یرده، حکمدار علی‌نڭ خاتونلری بولغان عائشه ایله فاطمه آره‌سنده چققان نزاعلرغه قاتناشوب شهرنڭ آستن اوستیکه کیتره‌لر ایدی. اوشبو وقتلرده علی‌نڭ الوغ اوغلی «ابو-عبدالله الصغیر» ده آتاسینه قارشو عصیان ایتوب، غرناطه اوت اچنده قالدی. آخرنده ابو عبدالله الصغیرخلق نڭ محبتن قازانور ایچون، قولندن هیچ نرسه کیلمایه‌چگی معلوم بولا طوروب، قاستیلیه حکومتی اوستینه یوروب صوغشماقچی بولدی. لکن بیك تیز جیگلوب دشمن قولینه اوزی اسیر توشدی و «غرناطه» نی تسلیم ایتو شرطی ایله شول دشمن طرفندن آتاسی یرینه تخت‌گه اوطورتلدی و شوندن صوڭ آتاسی برلن صوغشورغه طوتندی.

بوندن صوڭ دخی اندلس‌ده بیك‌کوب اوگایسز اشلر ونچار حاللر بولدی. آنلرنڭ شول حاللرندن استفاده ایتوب اسپانیا عسکری غرناطه نی هر یاقدن چولغاب آلوب برەر برەر ضبط ایتدی.

غرناطه حکمداری علی‌گه قارشو عصیان ایتکان ابوعبدالله ده قاستیلیه قرالی فردیناندگه تسلیم ایتلدی وآنڭ ایله برلکده غرناطه اوستینه صوغش‌غه کیلدی.

غرناطه محاصره ایتلدی. لکن آنی تیزگنه ضبط ایتو ممکن بولماغانغه کوره فردیناند ایله «ایزابیللا» اوزعسکرلری طورغان یرده «سانتافه» آدلی برشهر بنا ایتدیلر.

غرناطه مسلمانلری استانبولدن وآفریقادن یاردم صوراب قاراسه‌لرده فائده کورلمه‌گاچ دشمن‌غه تسلیم ایتلدیلر وشونڭ ایله اندلس حکومت اسلامیه‌سی بتدی (سنهٔ هجریه ۸۷۰).

۴

اندلس نڭ صوڭ کونلری

اندلس مسلمانلری اسپانیوللر قولینه تسلیم ایتلگاچ ایکی آره‌ده برمعاهده یاصالدی. بومعاهده بوینچه اسپانیوللر مسلمانلرنڭ مال وجانلرینه، وجدان وحریت دینیه‌لرینه تیمایه‌چك‌لر ایدی.

لکن اسپانیوللر مملکتده نغوب آلغاچ بو معاهده‌نڭ احکامینه ذره قدر اعتبار ایتمه‌دیلر. مسلمانلرغه فوق‌العاده ظلم وجبرلر ایتارگه باشلادیلر.

باره طورغاچ عربلرنڭ تللری منع ایتلدی واوزلرن خرستیانلقغه کررگه کوچلی باشلادیلر. خلق اسلام دینن یاشرون صورتده طوتا آلماسون دیب تیکشررگه مخصوص مأمورلر قویدیلر. پاپالرنڭ تشویقی ایله مسلمانلرنی اسپانیادن قوارغه طوتوندیلر. قالورغه تله‌گانلرینه خرستیانلقغه کرونی شرط ایتدیلر. بعض یرلرده مسلمانلرنی قتل عام ایتدیلر. اسلام خاتون قزلرن حقارت قیلدیلر.

نیچه عصرلردن بیرلو یاصالوب کیلگان اسلام اثرلرن یاندرو، مسجد، مدرسه کبی یرلرنی آت آبزاری یاکه چیرکاو یاصاو کبی حاللر کوب بولدی. خلاصه: اسپانیوللرنڭ اندلس اسلاملری وآنده‌غی آثار مدنیت حقنده‌غی کورسه‌تمش اولدقلری وحشت بوملتنڭ تاریخ صحیفه‌لرینی منگولك قارالته‌چق براشدر.

اسپانیوللر طرفندن ضبط اولنوب برآزمدت أوتکاچ مونده‌غی عربلرنڭ برقسمی مجبوری صورتده مرتد ایتلدیلر. برقسمی‌ده آفریقاغه هجرت ایتوب، اسپانیادن قاچوب کیتدیلر.

یالگز ترکیه سلطانلرندن سلیمان قانونی طرفندن کیمه‌لر ایله

یبارلگان قاپیتان خیر الدین پاشاغنه بونلردن یتمش مك قدریسنی قوتقاروب آفریقاغه ایلتمشدر.

اسپانیوللر طرفندن عربلرگه نی قدر قاطی ظلم وجبر ایتلگانلگی شوندن معلومدرکه: بوکون اسپانیاده بر مسلمان یوقدر.

عربلردن صوڭ اسپانیا نڭ خلقی کیمودی. بایلغی و مدنیتی کیتدی. بو کون بتون یاوروپا علماسی اقرار ایته‌لرکه: اندلس عربلری علم، معرفت ومدنیت خصوصنده عصرلرچه معلملك واستاذلق ایتمشلردر. انسانیت گه بو درجه خدمت ایتکان بر قومغه شول قدر ظلم وجبر ایتو بیك زور وحشتدر.

لکن شونی ده اقرار ایتارگه تیوشدرکه، اندلسلیلرنڭ بوحالگه توشولرینه الڭ باش سبب اوز آره‌لرنده‌غی اتحادسزلق واتفاقسزلقدر.

اوز آره اتفاقده بولونماغان، بر برسینڭ سوزینه قولاق بیرمه‌گان، اوز آره نزاع وحسد ایله عمر اوتکاروب، عقل وحکمت یولی برلن بارماغان قوملرنڭ عاقبتی شولای بولاچاغی معلوم وبوگا تاریخلرده مثاللر کوبدر.

طوائف ملوك

دولت عباسیه نڭ هم اندلس ده‌گی اسلام حکومتلرینڭ صوڭغیراق زمانلرنده هم آنلرنڭ انقراضلرندن صوڭ آفریقا و آزیانڭ تورلی اورنلرنده تورلی اسملرده بر نیچه واق حکومتلر تشکل ایتدی. بو حکومتلر تاریخلرده «طوائف ملوك» دیب یورتوله‌در.

طوائف ملوكنك الڭ مشهورلری بونلردر:

١

«بنی اغلب» دولتی

٢٩٧ - ١٨٤

«بنی اغلب» حکومتی ابراهیم بن اغلب آدلی بر کشی طرفندن آفریقاده مغرب مملکتنده (طرابلس، تونس، جزایر، فاس ده) تشکل ایتکان بر حکومتدر.

ابراهیم، عباسی خلیفه‌لرینڭ مأمورلرندن مشهور بر کشی ایدی. هارون الرشید نڭ حکومتی وقتنده مغرب خلقی عصیان ایتکاچ، شونلرنی باصدرر ایچون خلیفه طرفندن اول شونی یبارلدی. ابراهیم اوتکون و اشلکلی بر کشی بولغانلقدن عاصیلرنی تیز باصدروب مملکتنی بر درجه طنچلاندردی. شول خدمتنه مکافات ایتوب هارون-الرشید آکارغه آفریقا والی لگینی بیردی.

باره طورغاچ ابراهیم آفریقانی اوزی مستقل اداره ایتارگه باشلادی. دولت عباسیه‌گه تابعلگی اسمنده‌گنه ایدی. عباسی خلیفه‌لر بونی بلسه‌لرده، بوحکومت اموی لرگه قارشو برسد اولدیغندن طاوش چغارمادیلر وآنڭ اشلرینه قاتناشمادیلر.

ابراهیم اون ایکی یل حکومت ایتدی. اوزندن صوڭ اوغلی وآندن صوڭ باشقه‌لر حکمدار بولدیلر. بو حکومت ١١٢ یل دوام ایتوب، ٢٩٧نچی سنه‌ده منقرض بولدی. بارلغی ٩ حکمدار حکومت ایتدیلر و بارسیده عباسیه دولتنه تابع صانالدیلر. بونلر علوم و معارف‌گه هم تجارت‌گه کوب خدمت ایتدیلر، همده بو حکومتنڭ آق دڭزده یخشوق قوتلی فلوطی (صوغش کیمه‌لری) بار وشونڭ

سایه‌سنده جنوبی یاورویانی وشونده‌غی آطه‌لرنی خوف ودهشت اچنده طوتالر ایدی.

ایتالیانڭ داخلی اشلرینه قاتناشوب آکٔارغه کوب اوکٔایسزلقده بیر دیلر. لکن تأسیس ایتکان دار الفنونلری وصناعت خانه‌لری ایله آنڭ ترقیسنه ده بایتاق خدمت ایتدیلر.

آخرنده بوحکومت « فاطمیون » دولتی طرفندن ضبط اولوندی.

٢
فاطمیون دولتی
(٥٦٧ - ٢٩٧)

بو دولت خلیفه مکتفی بالله زماننده « سعد » اسملی برکشی طرفندن تأسیس ایتلدی.

سعد اوزینی امام جعفر الصادق نڭ حفیدی (اوغلینڭ اوغلی) دیه دعوا ایته وخلقنی ایارتر ایچون اوزن رسول الله نسلنه نسبت بیره ایدی.

خلیفه مکتفی بالله بونڭ بولای قیلنوب یورون ایشتکاچ اوزن طوتوب قولغه آلورغه امر ایتدی. سعد شوندن قوتولو همده آفریقا۔ لیلرنڭ عباسیلرغه قارشو بولغان دشمنلقلرندن فائده‌لنو ایچون آفریقاغه قاچدی. اوزینه بایتاق غنه خلق ایارتب برحکومت تأسیس ایتدی. اوّلا طرابلس وتونسنی، صکره مصرنی ضبط ایتدی. اوزینه « امیر المؤمنین عبدالله المهدی » دیب اسم بیردی.

بوحکومتنڭ مرکز اداره‌سی باشده « مهدیه » شهرنده ایدی. صوکره بودولتنڭ حکمدارلرندن دورتنچیسی بولغان معز اسملی برسی « مصر » شهرینی بنا قیلغاچ پایتخت شونده بولدی.

بو حكومتنى تاسيس ايتوچى سعد اوزينى حضرت على بالالرندن ديه دعوا ايتكانگه كوره ، تأسيس ايتكان دولتىده رسول الله نكْ قزى وحضرت على نكْ زوجه‌سى فاطمه رضى الله عنها غه نسبت ايله « فاطميه دولتى » ديب آتالمشدر.

فاطميه دولتى نكْ اوّلگيره‌ك حكمدارلرى مملكتنى گوزل اداره ايتوب ، خلقنى اوزلرندن ممنون قيلوب كيلسه‌لرده ، صوڭغيراقلرى بوزوق اخلاقلى اولوب آزغونلق يولينه كرديلر ويمان اشلرى ايله خلقنى اوزلرندن بيزدرديلر.

مثلا : آلتنچى حكمدار بولغان حاكم بامر الله منصور ، حاشا ، الوهيت دعواسينه كرشدى . خطلرنده : « باسم الحاكم الرحمن الرحيم » ديب يازدره باشلادى . خطبه‌لرده الله اسمى ، رسول اكرم وحضرت على اسملرى اوقولغانده خلقنى اوطورتب اوز اسمى ذكر ايتلگانده آياق‌غه طورغوزا ايدى .

فاطميون دولتى ٢٧٠ يل قدر دوام ايتوب اون دورت كشى حكمدار بولدى . الڭ مشهورلرى معز الدين الله محمد بن منصوردر. بونڭ زماننده فاطميه دولتى سوريه‌دن بحر محيط آطلاسى بويلرينه قدر كيڭايدى .

فاطميون دولتى طرفندن « سجليا » ، «جنوه» ، «ساردينيا» طرفلرى فتح ايتلدى . بتون شمالى آفريقاغه بودولت نكْ حكمى يورودى . مصرده‌غى مشهور « جامع الازهر » بو دولت حكمدارلرى طرفندن بنا ايتلدى . فاطميون نكْ صوڭ وقتلرنده اهل صليب هجومى واقع بولدى .

آخرنده ، عاضدلدين الله آدلى بر حكمدارلرى وارثسز وفات ايتو سببلى حكومت آنڭ الوغ وزيرى بولغان مشهور « صلاح الدين ايوبى » قولينه كيچدى (سنهٔ هجريه ٥٦٧) .

٣

دولت ایوبیه

(٥٦٧ - ٦٤٩)

بو دولت اسلام تاریخنك اسمی بیك مشهور بولغان صلاح الدین ـ یوسف ایوبی طرفندن قورولوب ۸۲ یل دوام ایتدی. اون حکمدار کیلدی. مصرده وشامده حکومت ایتدیلر.

بو حکومتنی تأسیس ایتوچی صلاح الدین یوسف هجرتنك ۵۳۲ نچی یلنك «دجله» یلغه‌سی بوینك‌غی «تکریت» قصبه‌سنك دنیاغه کیلگان ایدی. یاشلگنده علم تحصیل ایتدی. اوسکاچ موصل حکمداری سلطان نور الدین نك عسکرلك خدمتنه کرشدی. موصل حکمداری عراق، شام، دیار بکر طرفلرنده حکومت ایتمکده اولوب، مصر فاطمیون دولتی قولنده ایدی.

بو وقتلر مصر اوستنه یاوروپادن جییلوب کیلگان خرستیانلر (اهل صلیب) هجوم ایتارگه باشلادی. موصل سلطانی نور الدین مصرده‌غی فاطمیون دولتنه یاردم ایتو قصدیله شونده بر آز عسکر یباردی. بو عسکرنك باشلغی «اسدالدین شیرکوه» اسملی بر آدم اولوب، عسکر اچنده صلاح الدین یوسف‌ده بار ایدی.

بو عسکرنك یاردمی سایه‌سنده مصر اهل صلیب هجومندن قوتقارلدی وفاطمیلرنك صوڭ حکمداری بولغان عاضد لدین الله اسد ـ الدین نی اوزینه باش وزیر ایتوب قویدی. آنك وفاتندن صوڭ باش وزیرلك اسدالدین ایله برطوغان ایوب بن شادی نك اوغلی صلاح الدین گه قالدی. بر آزدن صوڭ حکمدار عاضد لدین الله

وفات ایتوب، اورننه اوطورغه وارثی قالماغاچ باش وزیری صلاح‌الدین حکمدار بولدی وبو حکومت ده آنك آتاسینه نسبتله «دولت ایوبیه» دیب آتالدی.

صلاح‌الدین حکومت باشینه کیچکاندن صوك خطبه‌لرنی عباسی خلیفه‌لری اسمینه اوقتورغه باشلادی.

صلاح‌الدین اسلام حکمدارلرینك اك زورلرندن صانالمقده‌در. «قدس» نی مسلمانلر قولندن آلور ایچون «اهل صلیب» اسمیله مسلمانلر اوستنه هجوم ایتکان خرستیان عسکرلرینه ئلله نیچه مرتبه قارشو طوروب فوق العاده جسارت وقهرمانلق کورسه‌تدی. اهل صلیب‌غه قارشو بونك کورسه‌تکان قهرمانلق وعالی جنابلغنه دشمنلری ده حیران قالوب تصدیق ایتمکده‌در.

صلاح‌الدین «یمن» ولایتنی ضبط ایله آنده «بنی ایوب» اسمنده برحکومت تأسیس ایتدی. صوڭره «نوبه» و«حبش» طرفلرینه عسکر یباروب بایتاق یرلر آلدی. موصل حکمداری نور الدین وفات ایتکاچ حلب، دیاربکر، الجزیره طرفلریده آنك قولینه کیچدی.

فاطمیلر مصرغه شیعی‌لك کرتکانلر ایدی. صلاح‌الدین آنی بتروب اهل سنت مذهبی یرله‌شدردی. شونك ایچونده صوڭغه طابا آنك شوکت وقوتنه علوی‌لرنك بیك آچولری کیلوب، اهل صلیب خرستیانلری ایله اتفاق ایده‌رك آڭارغه ضرر کیتررگه ماتاشسه‌لرده موفق بولا آلمادیلر.

صلاح‌الدین عالم، فاضل، غایت گوزل اخلاقلی وتدبیرلی برذات اولوب اداره اشلرینه بیك ماهر ایدی. ۲۲ یل حکومت ایتکاندن صوك هجرتنك ۵۸۹ نچی سنه‌سنده ۵۷ یاشنده «شام» ده وفات ایتدی.

ایوبی حکمدارلری اچنده «ام الخلیل» اسمنده برخاتون ده بار ایدی. اوننچی حکمدارلری بولغان موسی زماننده ایوبی دولتی اوزینك وزیر اعظمی بولغان ترك امراسندن «عزالدین ایبك» اسملی برکشی

طرفندن محو ایتلدی و «غلامان اتراك» اسمیله یاڭی قورولغان بر حکومت قولینه کیچدی .

۴
«غلامان اتراك» حکومتی
(۶۴۹ - ۷۸٤)

یوقاریده مذکور عزالدین ایبك طرفندن اوشبو اسمده بر حکومت تشکیل اولوندی وعزالدین اوزی برنچی حکمدار اولوب ایوبیلر قولندن مصرنی آلدی . بونك اداره‌سی گوزل ایدی. لکن بوندن صوڭ کیلگان حکمدارلرینڭ اداره‌لری غایت نچار بولدی . بونلردن بارسی ٢٤ کشی حکمدارلق ایتدیلر. مدت حکومتلری ۱۳۵ یل در.

دورتنچی حکمدار ظاهر بیبرەس عباسیلردن «مستنصر بالله» نی خلیفه طانوب خلافت عباسیه نی یاڭادن ترگزماکچی بولغان ایدی. لکن اداره اشلری همیشه غلامان اتراك قولنده قالوب ، عباسیلرنڭ اسملری‌گنه یورودی . شولای بولسه‌ده ظاهر بیبرەس بواشی ایله اوزینه خلقنڭ محبتنی جلب ایتدی .

۷۸٤ نچی سنهٔ هجریه‌ده «غلامان اتراك» حکومتی منقرض بولوب «غلامان چراکسه» اسملی یاڭی برحکومت تأسیس ایتلدی .

۵
«غلامان چراکسه» دولتی
(۷۸٤ - ۹۲۲)

چراکسه دولتی مصرده حکومت ایتدی . ۲۳ حکمدارلری بولدی .

بودولت هجرتنڭ ۷۸٤ نچی یلندن ۹۲۳ نچی یلینه قدر ۱۳۹ سنه دوام ایتدی.

بودولت مصردن باشقه سوریه قطعه‌سینی هم حجازنی ده بیلی ایدی. تیمورلنك ظهور ایدوب شام و سوریه قطعه‌سینی بونلرنڭ قولندن آلدی. لکن مصر اوستینه یورومه‌دی. شول سببدن چراکسه حکومتی نڭ مصرده دوام ایتووینه ضرر کیلمه‌دی.

بوچراکسه حکومتی زور اشلر اشلی آلمادی. بار اشله‌گان اشی تیره یاقلرنده‌غی قبیله‌لرنڭ بر نیچه آوللرینی باصوب نرسه‌لرینی طالاودن عبارتدر. شول سببلی بوحکومت نڭ تاریخ جهتنچه بر اهمیتی یوقدر.

بودولتنڭ ۲۲ نچی حکمداری «ملك الاشرف قانصور الغوری» هجرتنڭ ۹۲۲ نچی یلنده «مرج دابق» دیگان یرده عثمانلی حکمداری «یاوز سلطان سلیم» ایله صوغشورغه باشلاغان ایدی. لکن جیڭلدی هم اوزی شول صوغشده أوترلدی.

شوندن صوڭ چراکسه دولتی بتوب، بونلر قولنده بولغان مملکت عثمانلیلرغه کوچدی.

«الغوری» یرینه «طومانبای» اسمنده بره‌و تختگه اوطورسه‌ده بر اش کوره آلمادی. شولوق ۹۲۳ نچی یلده عثمانلیلر طرفندن جیڭلدی هم اوزی أوترلدی. بوندن اعتبارا چراکسه حکومتی هم مصرده خلافت عباسیه بتونلای بتدی. مصر، حجاز وسوریه قطعه‌لری عثمانلیلر قولینه کردی.

آزیادەغی طوائف ملوك

١

« بنی طاهر » حکومتی

(٢٠٥ - ٢٥٩)

« بنی طاهر » حکومتی مأمون خلیفه وقتنده خراسانده ظهور ایتدی. بونی تأسیس ایتوچی، بر خدمتی ایچون خلیفه طرفندن خراسان‌غه والی ایتلوب یبارلگان « طاهر » اسملی بر کشیدر.

طاهر خراسانده اوز اسمینه خطبه اوقتوب استقلال اعلان ایتدی وخلیفه‌دن هم اوزینك استقلالن تصدیق ایتدردی. اوزی ایکی یل حکومت سوروب وفات ایتدی. بو حکومت ده بارلغی ٥ کشی حکمدارلق ایتدیلر. حکومت ٥٤ یل دوام ایتدی.

بشنچی حکمدارلری بولغان محمد بن طاهر زماننده بو حکومت یعقوب بن لیث قولینه کیچوب منقرض بولدی.

طاهر بغدادنی فتح ایتوچی و مأمونك موفقیتنه سبب بولوچی بر ذات اولوب « ذوالیمینین » دیب آتالا ایدی.

٢

« بنی لیث » حکومتی

(٢٥٣-٢٨٦)

بو حکومت افغانستانده صاری باقرچیلق ایتوچی « یعقوب بن

لیث » اسملی بره‌و طرفندن تائسیس قیلنوب ۱۱۲ یل دوام ایتدی.

یعقوب آتاسی لیث دن قالغان باقرچیلق صنعتنی طاشلاب اوزینه بر آز کشیلر ایارتدی و شونلر ایله بولکده اونه‌گه بیروگه هجوم ایتوب اسم چقارا باشلادی وآخرنده « هرات» طرفنك بر حکومت تشکیل قیلدی هم « خراسان » نی ضبط ایتدی.

یعقوب اوزی تشکیل ایتکان بو حکومتنی اول وقتده عباسی خلیفه‌لرینك ۱۳ نچیسی بولغان «المعتز بالله» دن تصدیق ایتدردی هم آنك طرفندن فرمان آلوب خلعت کیدی. لکن بونلر ایله گنه قناعتلا- نماینچه عباسی‌لرغه قارشو تجاوزی حرکتك بولنورغه باشلادی. ۱۵ نچی خلیفه المعتمد علی الله بونك اوستنه عسکر یباردی. یعقوب جیگلدی وبر آزدن صوك أولدی.

آنك وفاتندن صوك طوغانی عمرو بن لیث حکمدار بولوب مملکتنی ینه بر مقدار کیگایتدی و عباسیلر قولنده بولغان یرلرنی ضبط ایتارگه باشلادی. بونك اوزرینه ۱۶ نچی خلیفه معتضد بالله‌نك امری ایله بخارا حاکمی « اسماعیل سامانی » بونك اوستنه یوروب جیگدی. عمرو نی اسیر آلوب بغدادغه یباردی. اول شونك حبسخانه ده أولدی.

آندن صوك اوغلینك اوغلی طاهر تختگه اوطورسه‌ده بر رسنه قدر حکومت ایتکاچ بوده اسماعیل سامانی طرفندن جیگلدی. شوندن صوك « بنی‌لیث » حکومتی منقرض بولدی. بونلردن بارلغی اوچ حکمدار کیلدی. حکومتلری ۳۳ سنه دوام ایتدی. « بنی لیث » حکومتی بو- لونغان یرلر آخرنده بخارا مملکتنه قوشلدی.

٣

« بنی سامان » حکومتی

(٢٨٧ - ٣٨٩)

بو حکومت « ماوراءالنهر » ده بخارا حاکمی « اسماعیل سامان » طرفندن تأسیس اولنوب یوز یل قدر دوام ایتدی وسامانیلردن بارلغی ٩ حکمدار کیلدی .

اسماعیل اوّللری «ماوراءالنهر» ده والی ایدی . خلیفه معتضد نك فرمانی ایله استقلال کسب ایتوب ، شونك « سامان » حکومتنی تأسیس أیله‌دی و مملکتینی زورایتور ایچون خراسان طرفنه هجوم ایله ، اول یاقده‌غی « بنی لیث » حکومتنی ضبط ایتدی .

اسماعیل گوزل اخلاقلی بر کشی اولوب ، اوزینه خلقنك محبتنی جلب ایتدی .

بنی سامان حکمدارلری ترك وتاتار قوملرینك غربگه طابا هجوملرینه قارشو طوروب ، آنلر ایله برنیچه مرتبه صوغشوب جیکدیلر . لکن الك صوڭغی حکمدارلری بولغان « ایکنچی عبد الملك » « غزنه » طرفنده حکومت ایتوچی سلطان «محمود بن سبکتکین» نڭ هجومنه قارشو طورا آلماینچه جیکلوب بخاراغه قایتدی . بو وقتده شمال و شرق جهتلرندن ترکلرده هجوم ایتدگندن سامانیلر ایکی دشمن آره‌سنده قالوب محو و منقرض بولدیلر .

۴

«آل بویه» حکومتی

(۳۲۱ - ٤٤٨)

بو حکومتنی تاسیس ایتوچیلر علی ، حسن ، احمد آدلی اوچ قرداشلر در. بونلر «بحر خزر» بوینده «دیلم» اهالیسندن «ابو شجاع» اسملی فقیر بر بالقچی نڭ اوغللری در.

بو وقتلرده عباسی خلیفه‌لر ضعیف‌لنگانگه کوره، اوته‌ده بیروده بعض بر کشیلر میدان غه چقوب اوزلرینه خلق ایارترگه و مملکت ضبط ایتارگه طریشه‌لر ایدی.

شوندی کشیلردن «مرداویج» اسملی بره‌وگه ابو شجاع نڭ اوغللری علی ، حسن و احمد یاردم ایتوب، آنڭ بر امیرلك یاصاوینه سبب بولدیلر. آنلرنڭ بو خدمتلرینه مقابل «مرداویج» هر قایوسینی برر ناحیه‌گه باشلق ایتوب قویدی. لکن صوڭره بونلر اوزلری «آل بویه» اسمنده مستقل برر حکومت تشکیل ایتدیلر.

علی اسملیسی «عمادالدوله» لقبیله مشهور اولوب ایراننڭ جنوب طرفلرنده حکومت تشکیل ایتدی. پایتختی «شیراز» شهری ایدی. «اصفهان» شهریده بونڭ طرفندن ضبط اولندی. «شیراز» شهری «مرداویج» نڭ متفقی بولغان «یاقوت» اسملی بر کشی قولنده ایدی. شول سببلی مرداویج علی اوستینه عسکر یباروب قاراسه‌ده جیڭلدی. صوڭره علی‌نڭ حکومتی خلیفه «الرضی بالله» طرفندنده تصدیق ایتلدی.

علی گوزل اخلاقلی و تدبیرلی برآدم بولغانلقدن مملکتنی یخشی اداره ایتوب، اوزینه اهالینڭ محبتنی جلب ایتدی.

حسن « رکن الدوله » لقبیله مشهور اولوب ، ایراننك شمالنده بر حکومت قوردی . پایتختی « طهران » شهری ایدی .

برادرلرنك اوچنچیسی « احمد » ، « معز الدوله » لقبی آلوب « عراق » قطعه‌سنده برحکومت تشکیل ایتدی وبغدادغه کیلوب آنی فتح ایده‌رك « مطیع لامر الله » نی خلیفه اعلان أیله‌دی واوزینه « امیر الامراء » لقنی آلدی . بوندن صوك « طغرل » بك گه قدر امیر الامرالق بونك سلاله‌سنده قالدی .

بونده غی خلیفه‌لرنك قوری اسملریگنه قالوب ، بتون قوت واداره شوشی آل بویه قولنده ایدی . حتی مطیع بالله خلیفه زماننده «آل بویه » اسمی اسلام آقچه‌لرینه صوغیله باشلادی . «آل بویه » دن ١٧ کشی حکمدار بولوب ، حکومتلری ١٢٨ یل دوام ایتدی . آخرنده بو « آل بویه » حکومتی سلچو قیلرظهور ایتکاچ منقرض بولدی .

٥

« غزنه‌وی » لر یا که « سبکتکین » حکومتی

(٥٤٩ - ٣٦٦)

بوحکومت هجرتنك ٣٦٦ نچی یلنك « سبکتکین » اسمنك بره‌و طرفندن تأسیس ایتلدی . بوکشی افغانستانده « غزنه » ده استقلال کسب ایتکان «آلب تکین » نك قلی ایدی .

اوتکونلگی وباطرلغی ایچون یاراتوب « آلب تکین » بونی آزاد قیلدی . هم قزن بیروب اوزینه کیاو ایتدی . «آلب تکین »

أولگاچ سبکتکین آنگ یرینه تخت‌گه اوطوروب حکمدار بولدی. غزنه واطرافنده حکومت ایتارگه باشلادی.

سبکتکین اوزینگ حکومتنی کوچه‌یتوب آلغاچ کوب عسکر جیوب بر نیچه مرتبه‌لر هندستان اوستنه یورودی. آنده بایتاق قلعه‌لر وکرپیوستلر ضبط ایتدی. هندلیلردن کوب کشیلرنی أوتردی. آنلرنگ پتخانه‌لرن یمروب زور مسجدلر یاصاتدی. هندنگ شمالنده دین اسلامنگ طارالووینه کوب همت ایتدی.

سبکتکین وفات ایتکاچ آنگ اورنینه تخت‌گه اوغلی سلطان محمود اوطوردی. اسلام پادشاهلری اچنده اگ الوک «سلطان» عنوانی آلوچی کشی اوشبودر. پایتختی «غزنه» شهری ایدی.

سلطان محمود عالم، فاضل وعدالت طرفداری برذات ایدی. اوّلا «غزنه» نگ داخلی اشلرینه نظام وانتظام بیردی. صگره ۳۹۰نچی یلده بخارا اوستنه عسکر یباروب اول یرلرنی سامانیلر قولندن آلدی وغزنه‌گه قوشدی. بوندن صوگ پایتختنی «بلخ» شهرینه کوچردی.

بونگ بعدنده سلطان محمود بر نیچه مرتبه‌لر هندستان اوستنه عسکر یباردی. کوب یرلرنده مجوسیلکنی بتروب اسلام دینی طاراتدی وشول یرلرده زور جامعلر ومدرسه‌لر صالدردی. هجرتنگ ۴۰۷نچی یلنده «ماوراءالنهر» و«خوارزم» طرفلرینی‌ده ضبط ایتوب حکومتینی زور برپادشاهلق حالینه کیتردی.

آل سبکتکین دن بارلغی ۱۴ حکمدار کیلدی. لکن سلطان محمود دن صوگغیلر هیچ برسی آنگ اورنن طوتا آلمادیلر. بونلر زماننده حکومت کیتکان صاین انقراضغه طابا باردی واگ صوگغی حکمدارلری بولغان «خسرو شاه» زماننده تمام منقرض بولوب مملکتلری «غوریان» خاندانی قولینه کیچدی (سنهٔ هجریه ۵۴۹).

٦
« غوریان » حکومتی
(٥٠٠ - ٦٠٩)

خراسان اطرافنده «غور» ولایتنده بر طائفه خلق هجرتنڭ ٥٠٠ نچی یللرنده ظهور ایتوب ٦٠٩ نچی یلینه قدر حکومت ایتدیلر. اوزلرندن آلتی حکمدار کیلدی. تاریخده بونلرغه « آل غوریان » دیب یوروتەلر.

۷
خوارزمیلر
(٤٩٠ - ٦٢٢)

هجرتنڭ ٤٩٠ نچی یلنده ایران نڭ شمالنده خوارزمیلردن « قطب الدین » طرفندن بر حکومت تأسیس ایتلدی. بوحکومت « خوارزمشاه دولتی » دیب آتالدی. خوارزمیلردن بارلغی ۹ حکمدار کیلدی. ۳۳ یل حکومت ایتدیلر.

بوحکمدارلرغه خوارزمشاهلر دیبه یوروتەلر ایدی. خوارزمشاهلر بر وقتلر مملکتلرن بیك زورایتدیلر. ترکستان و خراسانده کوب یرلر ضبط ایتوب سوریه‌گه قدر باروب چقدیلر.

«سلطان محمد قطب الدین ثانی» قطای، قرغز، سبیر، اورنبورغ طرفلرینه قدر عسکر یباروب خوارزم مملکتینی زورایتدی.

لکن بو وقتلرده جنگیز خان ظهور ایتوب بتون اسلام مملکتلرینڭ آستن اوستکه کیتررگه باشلادی. قطب الدین بوڭا قارشو صوغشقه چقسەده جیڭلوب کیرو قایتدی و آخرنده بوندن صوڭغی حکمدارلر وقتنده بو حکومت جنگیز خان بالالری قولینه کیچدی.

تاتار خانلری

جنگیز خان - قطای نڭ شمال وغرب طرفلرنڭ غی ترکستان کبیر صحرالرنده کوچه به‌لك ایتوب یوروچی «مغول» قبیله‌سینڭ باشلقلرندن «پیسوکاه» آدلی برسینه «پیسوکاه بهادر» دیب یوروته‌لر ایدی.

بو قبیله اول وقتلرده هیچ بر دین طوتمیلر، بلکه مجوسی مذهبنده ایدیلر.

پیسوکاه بهادر کینه شول تیره‌لرده یوروچی بر قبیله‌نڭ باشلغی «تیموچین» ایله صوغشوب آنی جیکدی و شول وقتلرده پیسوکاه بهادرنڭ بر اوغلی دنیاغه کیلوب آنڭ اسمینی «تیموچین» قویدی. روایتلرگه کوره، گویا «تیموچین» آنادن طوغان وقتده ایکی اوچینه قان یومارلاب طوغمشدر. شوندن آنڭ جهانگیر (زور پادشاه) بولاچغینی استدلال ایتکانلر.

«تیموچین» اون اوچ یاشلرینه یتکاچ آتاسی پیسوکاه بهادر وفات ایتدی. قبیله خلقی تیموچین گه اطاعت ایتارگه تلاماگانگه کوره، اول بر آز مدتلر اوته‌ده بیروده یورودی. صگره مغول رئیسلرندن «اونك خان» اسمنده برسینڭ خدمتینه کیلوب کردی. آنکارغه زور خدمتلر وصوغشلرده زور بهادرلقلر کورسه‌تدی. بونڭ اوستنه‌ده تیموچین غایت زیره‌ك و تدبیرلی بر کشی ایدی. شوندی صفتلری آرقه‌سنده «تیموچین» شهرت ونفوذ کسب ایتدی. «اونك» خاننڭ الوغ اوغلی کوننه‌ب تیموچین گه برطاقم یالالر یابدی وآنی اوترترگه آتاسندن امر چغارتدی.

تیموچین، بونی سیزگاچ تیزگنه آندن قاچدی، اوز اطرافینه صوغشچی کشیلر جیوب عسکر حاضرله‌دی. صگره مذکور «اونك»

خان ایله صوغشوب آنی جیکدی . تیموچین‌نڭ بو جیکووندن صوڭ همه مغول قبیله‌لری آنڭ قول آستینه توشدیلر. تیموچین « قاره قوروم » ده اوزن مستقل حکمدار اعلان ایتدی ، شونده « طالقان » اسملی بر اورننی پایتخت یاصادی و اوزینه « پادشاهلر پادشاهسی » معناسنده بولغان « جنگیز خان » عنوانی بیردی (سنهٔ هجریه ۵۹۹) .

صکره تیموچین کوب عسکر جیوب تاتارستانده یوری طورغان تاتار ومغول طائفه‌لرینی اوز قول آستینه آلدی . قطای نڭ وحاضرگی روسیه‌نڭ بر آز یرلرینی ضبط ایتدی . مملکتینی ترکستان‌غه قدر کیڭایتدی . مقصودی شوندن اوزو توگل ایدی . شونڭ ایچونده خوارزم شاهی قطب الدین محمد ایله حسن مناسبت یاصارغه کرشدی. آنڭ ایله تجارت معاهده سی یاصادی .

بو وقتلرده عباسی خلیفه‌لردن « ناصر لدین الله » خوارزم شاهی قطب الدین‌دن قورقا ، شونڭ ایچون نیچك بولسه‌ده آنی ضعیف لترگه تلی ایدی .

شول مقصودینه ایریشور ایچون مسلمانلرنڭ خلیفه‌سی صانالغان ناصرلدین الله جنگیز خان غه ایلچیلر یباروب آنی قطب الدین محمد اوستنه یوررگه یعنی اوزینڭ دینداشلری بولغان اهل اسلام مملکتنه هجوم ایتارگه قوتورتدی .

« خوارزم شاهی ایله بزنڭ آره مزده معاهده بار ، مین آنی بوزمی‌من » دیب جنگیز خان ناصرلدین الله نڭ تکلیفنی رد ایتدی. لکن قطب الدین نڭ قرداشی و « اترار » شهری نڭ حاکمی بولغان « غایر خان » اسملی بره‌و شوندن اوتوب بارا طورغان دورت یوزله‌ب تاتار سوداگرلرندن عبارت بر کارواننی طوتوب کشیلرن اوترتدی ، ماللرن طالاتدی .

بو خبر ایشتلگاچ جنگیز فوق العاده آچولاندی و « غایر خان »

نك، اوزینه تسلیم ایتلوون قطب الدین دن طلب ایتدی . قطب الدین آنك بو طلبن قبول ایتمه‌دی . شونك اوزرینه جنگیز درحال بیك کوب عسکر جیوب قطب الدین محمد اوستنه یباردی .

مونه جنگیز خان نك مسلمان مملکتلری اوستنه هجوم ایله خراب ایتوو ی‌نك باشی شوندن باشلیدر . آنك بوبرنچی هجومی‌نك الك باش سببچیلریده خلیفه ناصرلدین الله وخوارزم شاهی قطب الدین محمدکبی اسلام پادشاهلریدر .

جنگیز نك هجومی ـ قطب الدین ایله آره‌لری بوزولغاچ جنگیز‌خان اوّلا بر مقدار عسکر جیوب الوغ اوغلی « جوجی » قوماندا‌سنده خوارزم مملکتی اوستنه یباردی . لکن بو عسکر یول باشلغندن‌غنه عبارت ایدی . بوننك بعدنده اوزی سیکز یوز مك قدر کلیتلی عسکر حاضرله‌ب ، طوفان شیکلی ، ترکستان‌غه کیلوب کردی و قطب الدین اوستنه یورودی .

قطب الدین ده اوزطرفندن دورت یوز مك قدر عسکر حاضرله‌ب جنگیزگه قارشو چقسه‌ده جیڭلوب کیرو چیگلورگه مجبور بولدی .

اول وقت بخارا دنیانك الك معمور والك مدنیتلی بر شهری اولوب، بونده‌غی مدرسه‌لر ودار الفنونلر بتون جهان‌غه مشهور ایدی . جنگیز عسکری بونلرنی خراب ایتدی . دار الفنونلر آت آزبارینه أیله‌ندرلدی . مدنیت گه عائد نرسه‌لر یمرلدی ویاندرلدی؛ بتون معموره‌لر خرابه حالینه کیترلدی .

بوندن صوك جنگیز عسکرلری آزیانك هرطرفینه جایلوب، مملکت یمرو وانسان قانی توگوده اول وقت غه قدر هیچ کورلمه‌گان روشده وحشی معامله‌ده بولوندیلر .

جنگیزخان دنیانك آستن اوستکه کیتروب ، جهاننی قان دریاسینه باطرغاندن صوك اوزینك پایتختی بولغان « قاره قوروم » غه قایتوب

هجرتنڭ ٦٢٤ نچی یلنده ٨٥ یاشنده وفات ایتدی . جنگیزنڭ مدت سلطنتی ٢٥ یلدر .

جنگیز عسکرنده‌گی باشلقلرنڭ کوبسی تاتار قوملرندن بولغانغه کوره ، جنگیزخان طرفندن تأسیس ایتلگان دولتلرگه‌ده « تاتار دولتی » دیب یوروتلمکده در .

جنگیزنڭ بالالاری ـ جنگیز وفات ایتار آلدندن اوزینڭ مملکتینی دورت اوغلی آره‌سنده اوشبو روشچه تقسیم ایتدی :

١) خوارزم دن تا ۋولغا غه قدر بولغان یرلرنی الوغ اوغلی « جوجی » گه .

٢) ماوراءالنهر ، خراسان ، غزنه ، کابل طرفلرینی ایکنچی اوغلی « چغتای » غه .

٣) مرکز اداره بولغان « قاره قوروم » طرفلرینی اوچنچی اوغلی « اوقتای » غه .

٤) کیلان ، طبرستان طرفلرینی دورتنچی اوغلی « تولی » گه .

جنگیزنڭ اوچنچی اوغلی اوقتای اوزینڭ ولی عهدی ، کچکنه اوغلی « تولی » باش مینیستری ایدی .

جنگیزنڭ وفاتندن صوڭ « اوقتای » قطای مملکتینی تمام فتح ایتوب ، آنده مغول ٢٠ نچی «یه‌ن» سلاله‌سینی تشکیل أیلادی وجنگیزنڭ اوزی یرینه حکمدار بولدی . اوقتای ١٥ یل قدر حکومت ایتدی . خیرات وحسنات ایله آتاسی نڭ یمان اسمینی یوغالتورغه طرشدی .

اوقتای نڭ وفاتندن صوڭ اورنینه اوغلی « کبوك » خان قالدی . بو « کبوك » خان قطای‌ده حکومت ایتدی .

هلاکو و ایران دولت جنگیزیه‌سی ـ « کبوك » خان وفات بولغاچ جنگیز حکومتی « تولی » خان اوغلی « منگو » خان غه کیچدی . منگوخان تاتارستانده طورا ایدی . بو اوزینڭ بربرادری « قابلای »

خاننی بر فرقه عسکر ایله قطای غه و ایکنچی برادری «هلاکو» خاننی کینه بر فرقه عسکر ایله عراق غه یباردی. ایران ده غی جنگیز دولتی اوشبو هلاکو خان طرفندن تأسیس اولوندی.

هلاکو ایکی یوزمڭ کشیلك بر عسکر ایله «جیحون» یلغه‌سینی کیچوب ایران غه کردی. آنی طابتاب اوزوب خلقینی قتل عام و مملکتینی خراب ایتدی. صڭره ٦٥٦نچی یلده بغدادغه کیلوب آنی ضبط ایتدی وعباسی خلیفه‌لگینی بتردی.

شوندن صوڭ کیر و عراق غه قایتوب، آذربایجانڭ غی «تبریز» شهرینی پایتخت یاصادی. عراقین، ایران، آناطولی و ققفاسیه‌نڭ برر قسمندن مرکب بر دولت تأسیس ایتدی.

هلاکونڭ وفاتنده یرینه اوغلی «ابقا» خان اوطوردی. بو سلاله ٧٥ یل قدر حکومت ایتدی. اوزلرندن ٩ حکمدار کیلدی. اوّلگی آلتیسی پت پرست اولوب، صوڭغی اوچیسی مسلمانلردر. بونلردن الڭ الوك مسلمانلقنی قبول ایتوچی کشی «غازان» خاندر. بوذات هجرتنڭ ٦٧٥ نچی یلنده همه تاتارلر ایله برابر اسلام دیننه کردی واوزن «سلطان محمود» دیب آتادی.

سلطان محمود دن صوڭ تخت‌گه آنڭ برادری «آلجایطو» خان اوطوروب اوزن «سلطان محمد» دیب آتادی. آنڭ وفاتی بعدنده تخت‌گه اوغلی ابو سعید خان اوطوردی. ابو سعیدنڭ اوز اورنینه بالاسی قالمادی و آنڭ وفاتی صوڭنده ایرانڭ‌گی جنگیز دولتی منقرض بولدی (٧١٤).

بغدادنی ضبط ایتکان وقتده «هلاکو» نڭ قیلغان وحشتلری چیکسزدر. خلقینی قتل عام ایتدی. آثار نفیسه‌سینی یاقدی، یاندردی. «نصیر طوسی»، «نجم الدین قزوینی» کبی مشهور اسلام عالملری هلاکو زمانڭ غی کشیلردندر.

تیمورلنك ـ «امیر تیمور» ، «آقصاق تیمور» اسملریله مشهور بولغان بو کشی سمرقند یانینك «کش» شهری امیرینك اوغلی اولوب، آناسی طرفندن جنگیز نسلینه منسوبدر. ۷۳۶ نچی سنهٔ هجریه ده «سبز» شهرنده دنیاغه کیلدی. اوسکاچ بایتاق وقتلر اوته‌ده بیروده صوغشقالاب یوروگاندن صونگ، هجرتنك ۷۷۱ نچی یلنده «بلخ» شهرینی آلوب آنده بر حکومت قوردی.

آندن صونگ «سمرقند» نی ضبط ایتوب پایتختینی شونك کوچردی. خوارزم نی هم ضبط ایتوب بیك کوب علما سینی اُوترتدی یا که سورگونگه یوللادی.

اول وقتلر ترکستانده حکومت ایتوچی، چغتای بالالرندن «طوغلق تیمور» خان وفات ایتکاچ، تیمور، چغتای تختنه اوطوردی. تیمور اورته آزیانی هم شرقی ترکستاننی فتح ایتکاندن صونگ غربگه طابا یونه‌لدی و «آق دڭز» گه قدر یولده طوغری کیلگان شهرلرنی طالاب، یاندروب حکومتلرن محو ایتدی. ایراننی هم تمام فتح ایتکاندن صونگ «بغداد» و «ققفاسیه» اوستینه یورودی. ققفاسیه‌ده‌غی «ناخجیوان»، «شیروان»، «تفلیس» و «قارص» شهرلرینی ضبط ایتدی.

صڭره ترکستانغه قایتوب، جوجی خان بالالری قولنده بولغان «دشت قپچاق» اوستنه یورودی و «طوقتامیش» خان ایله صوغشوب آنی جیڭدی. آندن صونگ ایران آرقیلی عراق عربگه کیلوب، بغداد، موصل ودیار بکر شهرلرندن اوتوب «شیروان» غه کیتدی و قپچاق اوستنه هجوم ایتوب طوقتامیش خاننی یکیدن برقات جیڭدی. روسیه مملکتنه هجوم ایتوب مسکاو اطرافینه قدر کیلدی. بایتاق یرلر آلوب اوزینه ویرگو توله‌رگه مجبور ایتدی. «قریم» نی دخی آلوب «باغچه سرای» شهرن خراب ایتدی.

صڭره تیمور اوزینڭ مقر اداره‌سی بولغان سمرقندگه قایتدی

وهجرتنڭ ۸۰۰ سنه‌سنده زور بر عسکر ایله هندستان اوستنه یورودی. یولده طوغری کیلگان شهرلر و آوللرنی ضبط و خراب ایتوب، هندستاننڭ مرکز اداره‌سی بولغان «دهلی» شهرینه باروب یندی. آنه یوز مڭلب کشینی قتل عام ایتدردی.

تیمور هنددن قایتوده «سیواس»، «حلب»، «شام» شهرلرینی وبغدادنی فتح ایله خلقینی قتل عام ایتدردی. بغداد شهرنه اوزی کیسدردیگی طوقسان مڭ آدم باشندن چومه‌له یاصاتوب شونڭ تیره‌سنه تسبیح طارتوب، تهلیل أیتوب طوردی. وحشتی شول قدر زور ایدی.

تیمورلنڭ وعثمانلیلر - تیمورلنک‌نڭ مقصودی عثمانلی مملکتنیه بترو ایدی. لکن عثمانلی پادشاهی «یلدرم بایزید» خاننڭ آناطولی وروم ایلی ده‌گی پارلاق مظفریت‌لری وعثمانلی حکومتی نڭ شوکت وعظمتی مشهور اولدیغندن تیمورلنک بونڭ اوستنه هجوم ایتارگه باطرلق قیلا آلمی طورا ایدی.

فقط «قاره یوسف»، «احمد جلایر» شیکللی تیمورلنک‌دن قاچقان بکلر وآناطولی‌ده حکومتلری عثمانلیلر طرفندن بترلگان «آل اسفندیار»، «آل قره‌مان» و «آیدین اوغلی» کبی تیمورلنک گه صغنغان کشیلرنڭ قوتورتولری ویلدرم بایزید خان‌نڭ تیمور گه یازغان حقارتلی خطلری تیمورنڭ آناطولی‌غه هجومینه سبب بولدی.

یلدرم بایزیدخان عسکر حاضرله‌ب تیمور گه قارشو چقدی. لکن «انقره» یاننده «چیق آباد» صحراسی دیگان یرده بولغان صوغشده عثمانلی عسکری جیکلدی، بایزیدخان تیمورلنک قولینه اسیر توشدی. سنه۸۰۴ بوندن صوڭ تیمور «بروسه» و«ازمیر» شهرلرن ضبط ایتوب، مقر اداره‌سی بولغان سمرقند شهرینه قایتوب کیتدی.

تیمورنڭ وفاتی - تیمورلنک بر ایکی یل اچنده قطایدن آق دڭزگه و دشت قپچاق دن هندستان جنوبی گه قدر بولغان یرلرنی

طابتاب اوتوب قان دریاسینه باطرغاندن وعثمانلی حکمداری بایزید خاننی ده جیکوب اسیر آلغاندن صوڭ، سمرقندگه قایتوب قطای اوستنه هجوم ایتارگه حاضرلنگان وقتنده، ٨٠٧ نچی سنهٔ هجریه‌ده أولوب کیتدی.

تیمورنڭ عمری ٧١، سلطنتی ٣٦ یلدر. وقتیله اوزینه تیگان اوقلر سببلی برقولی چولاق، برآیاغی آقصاق ایدی. دنیاده بونڭ کبك غیرتلی، تدبیرلی، لکن بو قدر قان توگوچی بر حکمدار کورلمامشدر.

تیمورلنك یالغان سویله‌می، اویون کولکی سویمی، علماغه ومعرفتگه رغبت ایته، اوتکانگه اوکونمی، برنرسه ایچونده زور شادلق اظهار ایتمی وفوق العاده عدالت وحقلق طرفداری کورنورگه تلی طورغان برکشی ایدی. آنڭ ایتکان قاطی‌لقلری‌ده، گویا حقسزلقنی بتروب، عدالتنی یرینه یتکرو قصدی ایله اولمشدر.

تیمورلنك وفات ایتدکن مملکتی‌نڭ اڭ زورقسمی کچکنه اوغلی «شاه رخ» قولنده قالدی. باشقه اوغللرندن هربری بولونغان یرلرنده استقلال اعلان ایتوب اوزآره صوغشورغه باشلادیلر. شول صوغشلر سببلی مملکت قوللرندن کیتدی. یالکز، تیمورنڭ اوچنچی اوغلی جلال الدین امیران شاه ذریتندن بولغان «میرزا بابر» طرفندن هندستانده تشکیل ایتلگان زور «اوردو» دولتی ١٢ نچی عصرغه قدردوام ایتدی. باشقه‌لری آز زمانده منقرض بولدیلر.

سلچوقیلر

سلچوقیلر اسلام ملتی نڭ اڭ الوغ خاندانندن اولوب، بونلرنڭ حکومتلری عثمانلیلرنڭ ظهورینه قدر صوزیلوب عصرلرچه دوام ایتدی.

سلچوقیلر تاتارستان ده کوچه به لك ایتوب یوروچی ترك طائفه‌لرندن بر طائفه‌در. عباسیه دولتی ضعیفلنه باشلاغاچ آزیا طرفلرنده‌غی بعض ترك طائفه‌لری معمور یولرده حکومت تشکیل ایتار ایچون غرب طرفنه طوغری کوچوب کیلدیلر. شولای کوچوب کیلوچیلرنك برسیده اوشبو سلچوقیلر ایدی.

بونلر اوزلرینك «سلچوق بن بقاق» آدلی بر رئیسلرینك قول آستنده اولدقلری حالده هجرتدن دورتنچی عصرنك آخرلرینه طابا اسلام مملکتنه طوغری کوچوب کیلدیلر و بر آز مدتلر ترکستان مسلمانلری ایله گوزل مناسبتده یاشاغاندن صوك، بخاراده اوزلری ده دین اسلامنی قبول ایتدیلر. اول وقتلر سامانیلر ایله تاتارلر صوغشمقده ایدی. سلچوقیلر اوزلرینك دینداشلری بولغان سامانیلر طرفن طوتوب مسلمانلر ایله حسن مناسبتلرن دخی آرتدردیلر. «سلچوق» نك وفاتندن صوك، سلطان محمود غزنه‌وی نك چاقروینه بناء، آنك اوغللری «جیحون» نهرینی کیچوب افغانستانك «نیشابور» تیره‌سنده یرله‌شدیلر.

سلچوق نك اوغلی نك اوغلی «طغرل بك» شونده اوز اسمینه خطبه اوقوتدی وهجرتنك ٤٢٩ سنه‌سنده اوزن مستقل حکمدار اعلان ایتدی. بغداده کیلوب «بویعی» لردن «امیر الامرالق» نی آلدی وخلیفه قائم بامر الله نك قزی سیده ایله اویله‌ندی.

طغرل بك کیتدکچه قوت ونفوذ کسب ایتوب آنا طولی ده وقفقاز یاده بایتاق یرلرنی اوز قولینه آلدی. طربزون یاننده، استانبول ایمپراطورینك عسکرن جیکوب آنی خراج توله‌رگه مجبور ایتدی. امویه‌لر زماننده استانبولده یابلوب قویلغان «عرب جامعی» اسملی بر مسجدنی آچدروب، اوز اسمینه خطبه ومناره‌سنده اذان اوقوتدی. آزیانك غرب طرفنده‌غی یارطیسی طغرل بك حکمی آستنده ایدی.

طغرل بك ۲٦ یل حکومت ایتوب هجرتنك ٤٥٥ نچی یلنده وفات بولدی.

طغرل بك طرفندن تشکیل ایتلگان الوغ سلچوقیه دولتی آنك وفاتی صوگنده برنیچه حکومتلرگه بولیندی. بونلرنك مشهورلری: ایران دولت سلچوقیه‌سی، کرمان دولت سلچوقیه‌سی و روم دولت سلچوقیه‌لریدر.

ایران دولت سلچوقیه‌سی ـ طغرل بکنك وفاتندن صوك آنك یرینه قرداشینك اوغلی سلطان «آلب آرسلان» حکمدار بولدی. چین مملکتندن آق دڭزگه وقفقاسیادن عربستان‌غه قدر بولغان یرلرده بونك اسمینه خطبه اوقولا وهمه امیرلر اطاعت ایته‌لر ایدی. ترك خاقانی نك قزی ایله ابراهیم غزنه‌وی نك قزلرن اوغللرینه آلدی.

روم ایمپراطوری «رومانوس» نی مغلوب واسیر ایتدی. شرقی ـ روما ایمپراطورلغندن سلچوقیلرگه خراج توله‌تب طوردی.

«آلب آرسلان» اون یل حکومت سوروب ٤٦٥ ده وفات ایتدی. بونك وفاتندن صوك حکمدار بولغان اوغلی «سلطان ملکشاه» جیحون نهرینی کیچه‌رك ترکستان اوستنه یوروب بخارا وسمرقند طرفلرینی فتح وضبط ایتوب سلچوقیه مملکتنه قوشدی.

ملکشاه ۲۰ یل حکومت ایتوب ٤۸٥ده وفات بولدی. آنك وفاتندن صوك بالالری و حفیدلری آره‌سنده حکومت نزاعلری قوزغالوب سلچوقیه دولتی ضعیف‌لندی وآخرنده خوارزم شاهی سلطان «تکش» طرفندن بتونلای بترلدی.

بونلردن بارلغی ۱٤ حکمدار کیلدی. مدت حکومتلری ٤۲۹ نچی سنهٔ هجریه‌دن باشلاب ٥۹۰ نچی سنه‌گه قدر ۱٦۱ یللدر.

کرمان دولت سلچوقیه‌سی ـ ایراننك جنوب شرقی طرفنده بولغان «کرمان» ده بو حکومت نی تأسیس ایتوچی کشی «آلب آرسلان» نك قرداشی «قاوورد بن چغری» اسملی برذاتدر. بوکشی اوزینك عمیسی سلطان طغرل بك طرفندن کرمان ولایتنه والی ایتلوب قویلغان

ایدی . کرك طغرل زماننده وکرك اوزینك برادری آلب آرسلان زماننده طنچ غنه طوروب ایران دولت سلچوقیه‌سینی راحتسز ایتمه‌دی . لکن آلب آرسلان وفات ایتوب آنك اورنینه اوغلی ملکشاه حکمدار بولغاچ تخت دعواسی ایله «قاوورد» آچقار غه قارشی عصیان ایتدی و ایکی آره‌ده بولغان صوغشده قاوورد جیگلدی هم اوترلدی . قاووردنك بتون نسلن بترو ملکشاه نك قولندن کیلسه‌ده اول آلای ایتمه‌دی ، بلکه قاوورد اوغلی سلطانشاه نی کرمان غه مستقل والی ایتوب قویدی.

کرمان دولت سلچوقیه‌سندن ۱۱ حکمدار کیلدی . مدت سلطنتلری هجرتنك ۴۳۳ ندن باشلاب ۵۸۳ سنه‌سینه قدر ۱۵۰ یللر. کرمان حکمدارلرینه « کرمانشاه » دیبده یوروته‌لر.

کرمان حکمدارلرندن یدنچیسی بولغان طغرل شاه نك اوغللری اوز آره نزاعلاشوب صوغوشا باشلاغاچ مملکت اشلرینه چیتلر قاتنا- شورغه طوتندیلر . آخرنده ، ۱۱نچی حکمدار بولغان محمد شاه زماننده « غازان » قومینك حکمدارلرندن سلطان «دینار» طرفندن حکومتلری بتونلای ضبط ایتلدی .

روم دولت سلچوقیه‌سی - بودولت آناطولی‌ده سلیمان بن قطلمش طرفندن تأسیس أولوندی . قطلمش طغرل بکنك قرداشی اولوب، آتاسی اسرائیل وآنك آتاسی سلچوق ایدی . بونلردن بارسی ۱۵ حکمدار کیلدی . ۴۷۷ نچی سنۀ هجریه‌دن ۷۰۰گه قدر ۲۲۳ سنه حکومت ایتدیلر.

سلیمان بن قطلمش ملکشاه بن آلب آرسلان طرفندن آناطولی غه والی ایتلوب قویلغان ایدی . اول شوننك روملر قولندن بایتاق یرلرنی آلدی . همده «آنطاکیه» شهرینی‌ده ضبط ایتوب مرکز اداره یاصادی . اوشبو صورتله سلیمان طرفندن آناطولی‌ده برحکومت تشکل ایتوب ، « روم دولت سلچوقیه‌سی » دیب آتالدی .

سلیمان أولگاندن صوڭ آنڭ اورننه اوغلی داود قالدی. اول روملر قولندن «قونیه» شهرینی آلوب، مرکز اداره نی شونڭ کوچردی.

داوددن صوڭ اورننه «قلچ آرسلان» قالدی. اول اوزینه «روم سلطانی» عنوانی بیردی. قلچ آرسلان آناطولینڭ کوب یرلرینی ضبط ایتدی. بعضا «قونیه» ده، بعضا «ازنیق» ده طورا ایدی.

روم سلچوقیلری کوبسنجه روم ایمپراطورلری ایله صوغشوب طورالر ایدی. آناطولی نڭ کوب یرلرینی ضبط ایتوب ممنکتلرینی کیڭایتدیلر.

لکن اهل صلیب نڭ هجوم ایتوب طوروالری روم دولت سلچوقیه‌سینڭ زورایوب کیتووینه مانع بولدی. شولای بولسه‌ده قلچ آرسلان، آنڭ اوغلی مسعود واوغلینڭ اوغلی ایکنچی قلچ آرسلان اهل صلیب غه بیك نق قارشو طوروب، آنلرغه کوب ضرر کیتردیلر.

آخرنده بو یرلر هم مغوللر نفوذینه کیچوب سلچوقیلرنڭ استقلاللری بتدی. ١١ نچی حکمدار بولغان غیاث‌الدین دن صوڭ کیلگانلری مغوللرنڭ فرمانی ایله تختگه اوطورالر وآنلرنڭ امری ایله تختدن توشوریله‌لر ایدی.

١۵ نچی حکمدار علاءالدین مغول خاننه قارشو باش کوتاروب اطاعتدن چغوب قاراسه ده مغول عسکرینه قارشو طورا آلمادی، جیڭلدی. اوزن طوتوب حبس ایتدیلر. بوندن صوڭ روم دولت سلچوقیه‌سی بتوب اون بر «بك» لك گه بولیندی. حاضرگی عثمانلی دولتینی تأسیس ایتوچی عثمان غازی شول اون بر بکلکنڭ برسنه رئیس ایدی.

عثمانلی دولتی

هجرتنیڭ ۷ نچی عصرنده ، مغوللرنیڭ ظلمندن قوتولور ایچون اورته آزیا خلقی تورلی یاقلرغه کوچوب کیتکان وقتلرده ، خراسان طرفلرنده طوروچی ترك عشیرتلرندن «قاییخان» قبیله‌سی‌ده اوزلرینیڭ باشلقلری بولغان سلیمان شاه نیڭ تخت اداره‌سنده اورنلرندن قوزغالوب روم مملکتنه هجرت ایتدیلر. « فرات » صوون اوتوب، « وان » کولینیڭ جنو بنده « اخلاط » شهری تیره‌سنده طورورغه قرار بیردیلر. مغول هجومی بر آز کیموگاچ سلیمان شاه اوزینیڭ اوّلگی یرینه قایتوب بارغانده « فرات » یلغه‌سنده غرق بولدی. آنیڭ اورننه اوغلی « ارطغرل » قبیله باشلقی بولدی. قبیله‌ده دورت یوز چادر قدر خلق بار ایدی. بو قبیله خلقی ارضروم طرفلرنده یوروگان وقتده قونیه پادشاهی سلطان علاءالدین مغول ـ تاتار عسکری ایله صوغشمقده ایدیلر. ارطغرل آنیڭ یاقلی بولوب، آشکارغه یاردم ایتدی. آنیڭ شول خدمتنه مکافات یوزندن بو قبیله گه قشلاق وجایلاق اولمق اوزره « سکود »،«قارەجه طاغ» و« طومانیج » طرفلری احسان ایتلدی.

مونه شوشی « قاییخان » قبیله‌سی حاضرگی عثمانلیلرنیڭ بابالری وبو قبیله نیڭ باشلقی بولغان سلیمان ده عثمانلی پادشاهلرینیڭ قارت باباسیدر.

ارطغرل غازی سلطان علاءالدین ایله برلکده کوب صوغشلرده بولنوب بایتاق بهادرلقلر کورسه‌تدی. طوقسان یاشینی اوتوب وفات اولدیغندن اورننه اوغلی عثمان رئیس بولوب قالدی.

عثمان غازی ـ عثمان غازی روملر ایله صوغشوب بایتاق

یرلرن آلدی. «قاره حصار» نی ضبط ایتدی. آنڭ شول بهادرلقلرینه مکافات اولمق اوزره قونیه سلطانی طرفندن اوزینه بکاك (امیرلك) بیرلدی (سنهٔ هجریه ٦٨٨).

بوندن ١١ یل صوڭ، قونیه‌ده حکومت ایتوچی روم دولت سلجوقیه‌سی مغول - تاتارلر طرفندن محو ایتلگاچ عثمان غازی مستقل پادشاه بولدی، (سنهٔ هجریه ٦٩٩).

حاضرگی عثمانلیلر نڭ برنچی پادشاهلری اوشبو عثمان غازی در. عثمان غازی «قاره‌حصار»ده اوز اسمینه خطبه اوقوتدی. «یگیشهر» نی پایتخت یاصادی. مملکتنی بر نیچه سنچاقلرغه بولدی. روملر ایله صوغشوب «اینه کول»، «یارحصار» کبی بر نیچه قلعه‌لرن ضبط ایتدی. طوقز سنه محاصره دن صوڭ «بروسه» هم ضبط ایتلدی. ٧٢٩ده عثمان - غازی خان وفات ایتوب، اورنینه اوغلی اورخان غازی حکمدار بولدی.

اورخان غازی - اورخان غازی زماننده عثمانلی عسکری ازمید وقاره دڭز طرفلرینه جاییلوب، حاضرنده استانبولنڭ بر محله‌سی اولان «بکقوز» تیره‌لرنده کوریلمگه باشلادی.

استانبول ایمپراطوری عثمانلیلرنڭ هجومینه قارشو طورر ایچون عسکر یباردی. لکن «مال تپه» دیگان یرده جیکلدی. اوزیده جراحتلاندی. بو وقت ازنیق وازمیر شهرلری فتح ایتلدی. اوشبو زمانلرده عثمانلی آقچه‌سی صوغیله باشلادی و ترتیبلی عسکر یاصالدی. شهزاده سلیمان روم ایلی یاغینه کیچوب «کلیبولی» و «تکفور طاغی» طرفلرینی فتح ایتدی. ٢٥ یل حکومت سوروب اورخان غازی وفات بولدی. اورنینه کچوك اوغلی سلطان مراد تخت‌گه کیچدی.

سلطان مراد خان خداوندکار - سلطان مراد آناطولی‌ده «انقره»، روم ایلی‌ده «ادرنه» شهرلرینی فتح ایتدی. بلغارستان غه عسکر یباریلوب «نیکبولی» شهری ضبط وبتون بلغارستان فتح ایتلدی.

«بوسنه»، مجار، صرب، افلاق قراللری پاپانڭ تشویقیله عثمانلیلرغه قارشی ۵۰ مڭ کشیلك عسکر یبارگانلر ایدی. آنلرنڭ عسکرلری عثمانلیلر طرفندن پریشان ایتلدی.

بوندن صوڭ، له، چه، صرب، مجار، «بوسنه» قراللری یگیدن ۱۵۰ مڭ کشیلك عسکر ایله عثمانلیلر اوستنه یوروگانلر ایدی. سلطان مراد، شهزاده یلدرم بایزید خان ایله برلکده بو عسکرگه قارشو چقوب صوغشدیلر و «قوصوه» صحراسنده دشمن عسکرن بیك نق جیگوب پریشان ایتدیلر. لکن صوغش بتکاچ، اولکلر آره‌سنده قالغان یاره‌لی بر صرب طرفندن سلطان مراد شهید ایتلدی. مدت سلطنتی ۳۱ یلدر.

یلدرم بایزید خان ـ سلطان مراد خداوندکاردن صوڭ اورنینه اوغلی یلدرم بایزید خان تخت‌گه چقدی. بونڭ زماننده آناطولی‌ده سیواس، ملاطیه شهرلری آلندی. فرانسز، المان، مجار، افلاق حکومتلرینڭ عسکرلری طرفندن «نیکبولی» شهری محاصره ایتلگان ایدی. یلدرم بایزید خان کوب عسکر ایله باروب آنلرنی فناحالده پریشان ایتدی. المان وفرانسز بکلرندن برنیچه‌سینی اسیر آلدی. صکره استانبولنی محاصره ایتدی. استانبولده برمسلمان محله‌سی وبر محکمهٔ شرعیه تأسیس ایتلوب، مسلمان قاضی قویولدی. استانبول ایمپراطوری هر سنه یلدرم بایزید خان‌غه برمقدار ویرگو تولوب طورغه مجبور ایتلدی.

لکن بو وقتلرده آقصاق تیمور فتنه‌سی چقوب عثمانلیلرغه کوب اوڭایسزلق کیترردی. آقصاق تیمور آناطولی‌غه هجوم ایله «سیواس»، حلب، شام شهرلرینی ضبط ایتدی. مصرده حکومت ایتوچی چراکسه دولتی‌نڭ عسکرینی بوزوب سوریه‌نی قان‌غه باطردی.

یلدرم بایزید خان اوچیوزمڭ قدر عسکر ایله تیمورگه قارشو چقدی. تیمور قول آستنده یدی یوز مڭ قدر مغول ـ تاتار عسکری

بار ایدی. ایکی عسکر انقره صحراسنده قاره قارشو کیلوب صوغشقه باشلادیلر.

بو صوغشده آقصاق تیمور جیکدی. یلدرم بایزید خان آنڭ قولینه اسیر توشدی. یدی سیکز آی اسیرلکده طوردی. آخرنده «آق شهر» ده وفات ایتدی. آقصاق تیمور بوصوغشدن صوڭ عثمانلیلرغه کوب ظلملر ایتدی.

یلدرم بایزید نڭ وفاتندن صوڭ اوغللری برنیچه یرده مستقل حکومت ایتارگه وبر برسیله نزاعلاشورغه باشلادیلر. شول صورتله ۱۳سنه چوالولر دوام ایتدی. عثمانلی تاریخنده بو وقتغه «فاصلهٔ سلطنت» دیلر. آخرنڭ «محمد چلبی» اسمنده‌گی اوغلی اوستون چقدی.

محمد چلبی ـ یلدرم بایزید نڭ محمد چلبی آدلی اوغلی مغوللرغه واوزآره دعوالاشا طورغان قرداشلرینه غالب کیلوب مملکتنی بر اداره آستنه آلورغه موفق بولدی. ادرنه‌ده اوزن مستقل پادشاه اعلان ایتدی. دولتنی زور خطره‌دن قوتقاردی. شونڭ ایچونده بوڭا عثمانلی دولتی نڭ «یادگارتوچیسی» دیلر.

سلطان مراد ثانی ـ سلطان محمد چلبی‌دن صوڭ یرینه اوغلی سلطان مراد ثانی تخت‌گه اوطوردی. بونڭ زماننده استانبول ینه‌دن محاصره ایتلدی. برنیچه مهم صوغشلر بولدی. سلطان مراد ۳۱ سنه حکومت ایتوب ۸۵۵ ده وفات بولدی.

سلطان محمد خان ـ سلطان مراددن صوڭ یرینه اوغلی سلطان محمد خان تخت‌گه اوطوردی. سلطان محمد نڭ الڭ الوغ مقصودی استانبولنی آلو ایدی. اوّل‌گی محاصره‌لر وقتنده بولغان کیمچیلکلرنی اعتبارغه آلوب بیك نق حاضرلندی. سلطان بایزید استانبول بوغازینڭ آزیا طرفینه «آناطولی حصاری» اسمنده قلعه بنا ایتدرگان ایدی. سلطان محمد شونڭ قارشوسینه روم ایلی طرفینه «روم ایلی

حصاری » اسمنده قلعه بنا ایتدردی . بوندنده مقصودی : جنویزلیلر کیلوب کیمه‌لری ایله روملرغه یاردم ایته آلماسونلر ایچون ایدی. صکره سلطان محمد اول وقت‌غه کوره زور ومکمل طوپلر حاضرله‌توب، ۸۵۷ نچی سنه‌ده استانبولنی محاصره ایتدی . ۵۳ کون محاصره دن صوڭ استانبولنی فتح ایتوب روملر قولندن آلورغه موفق بولدی . استانبولنی فتح ایتووی سببلی اوزینه « فاتح » عنوانی بیرلدی .

سلطان محمد گرچه استانبولنی قلچ وعسکر قوتی ایله ضبط ایتسه‌ده خلقینه هیچ برجبر وظلم ایتدرمه‌دی . خرستیانلرنڭ دین ومذهبلرینه اصلا تیمه‌دی . روم پطریقلرینڭ ترکیه‌ده حاضرگه قدر دوام ایتوب کیلگان غایت زور دینی وملی امتیازلری شول وقتدن قالمشدر.

سلطان محمد دخیده کوب یرلر ضبط ایتوب مملکتنی زورایتدی. ۳۱ یل حکومت ایتوب ۸۸۶ سنه‌سنده وفات ایتدی .

سلطان محمد فاتح عثمانلیلرنڭ الڭ الوغ پادشاهلریدر. اوزی عالم وفاضل برذات اولوب اهل علمنی هر وقت حمایه ایتار ایدی.

عثمانلی دولتی نڭ ظهورندن حاضرگه قدر ۳۶ حکمدار کیلدی. حاضرنده عثمانلی دولتی مشروطیت اصولی ایله اداره اولونمقده اولوب، حکمداری سلطان محمد خامس خان حضرتلریدر.

اهل صلیب صوغشلری

قرون وسطاده یاوروپا خرستیانلری دین اسمندن برله‌شوب مسلمانلر ایله بر نیچه مرتبه‌لر صوغشدیلر. بو صوغشلر هجرتنڭ ٤۹۰نچی یلندن باشلاب ٦٦۹نچی یلینه (ومیلادی ایله ۱۰۹٦دن ـ ۱۲۷۰ گه) قدر دوام ایتدی.

اوشبو صوغشلرغه «اهل صلیب» صوغشلری دیلر. چونکه بو صوغشلرغه قاتناشقان خرستیانلر اوزلرینه مخصوص علامت ایتوب کیوملرینه صلیب صورتی قویغانلر وبعضیلری صلیب صورتینی قزغان تیمر ایله تنلرینه توشورگانلر ایدی.

بو صوغشلرنڭ سببلری ـ بوصوغشلرنڭ ظاهرده کورنگان باش سببی خرستیانلرنڭ مسلمانلرقولندن «قدس شریف» نی آلورغه تلاولریدر.

عیسی علیه السلام قدس‌ده دنیاغه کیلگان، انجیل شریفنی شونده نشر ایتکان هم خرستیانلر اعتقادنچه انسانلرنی منگولك هلاکتدن قوتقارر ایچون اوزن شونده فدا قیلغان بولغانلقدن بو یر خرستیانلر قاشنده مقدس صانالمقده اولوب، آنلر شونی زیارتکه کیله‌لر ایدی. همده، بویرلر جناب حق طرفندن بنی اسرائیل قومینه احسان ایتلگان «ارض مقدس» صانالدیغندن ایسکیدن بیرلی مشهور ایدی.

قدس شریفنی باشده خرستیانلر قولندن حضرت عمر زماننده عربلر آلدیلر. آنلر قولنده و قتده خرستیانلر قدس گه باروب تله‌گانچه زیارت ایته‌لر، اوکایسزلق وجبر ظلم کورمیلر ایدی. هم باشده‌راق اسلاملر بیك قوتلی وشوکتلی ایدی. شول سببلی اول زمانلرده قدس نی مسلمانلر قولندن آلور ایچون خرستیانلرنڭ طاوشلری چقمادی.

بارا طورغاچ عباسی خلیفه‌لر ضعیف لنوب، اش باشینه ترکلر کیچدیلر. بونلر مسلمان بولسه‌لرده اول وقتده مدنیت جهتنچه بیك آلغه کیته آلماغانلر ایدی. شول سببلی قدس نی زیارتکه کیلگان خرستیانلرغه برآز ظلملر ایته باشلادی. بونلردن بعضی‌گوآلالر، بعضا یول باصوچیلر چغوب اوزلرن طالیلر ایدی.

بو وقتلرده اسلام دولتی باشنده بولغان خلیفه‌لرنك اخلاقلری بوزولغان وکوبسنچه ذوق وصفا ایله عمر کیچره‌لر ایدی. مثلا: خلیفهٔ مسلمین اسمنی آلغان «هارون رشید» غرب ایمپراطوری «شارلمان» غه برایلچی هیئتی ایله قیمتلی هدیه‌لر وحضرت عیسی تربه‌سینك آچقچلرن یباروب آنی اوتوز میلیون مسلماننی حاوی بولغان اندلس قطعه‌سینی ضبط اینارگه تشویق ایتدی و آنك خرستیانلر قولینه کیچوون تله‌دی.

اسلام مملکتلرینك برقسمی سلچوقیلر قولینه کرگان، برقسمی طوائف ملوك قولنده قالغان وبونلر بربرسینی هیچ طانمیلر وبربرسینه یاردمده بولونمیلر ایدی.

یاوروپاده خرستیانلرنك رئیس روحانیلری بولغان «پاپا» لر بو زمانلرده بیك زور اقتدارغه مالك ایدیلر. دین نی اوز قوللرنده الت ایتوب جاهل خلقنی تله‌سه‌لر نیشله‌ته‌لر ایدی. حتی اول وقتنك شوکتلی ایمپراطورلری پاپاغه قارشو بولغان بعض برقصورلری ایچون آنك حضورینه توبه‌گه وعفو اوتنورگه کیلوب، قش، کونی یالان آیاق، یالان باش آنك قاپقه‌سی توبنده اوچر کون وقتینی کوته‌لر ایدی.

مونه، شونك ایچونده یاوروپاده پاپالرنك تشویقی ایله خرستیانلر بوله‌شوب، ضعیفلك گه یوز طوتقان مسلمانلر اوستنه هجوم اینارگه وآنلر قولندن قدس شریفنی آلورغه هم مسلمانلرنی تمام ایزه‌رگه قرار بیردیلر.

قدس نی زیارت‌گه بارغان خرستیانلر یاوروپاغه قایتقاچ ، مسلمانلردن جبر وظلم کوردك دیب ئلله نی قدر آرتدروب سویلیلر ومسلمانلرغه قارشو خرستیانلرنك دینی تعصبلرن قابارتالر ایدی. شول سببلی عمومی خرستیانلرنك مسلمانلرغه دشمنلقلری کوندن کون آرتا وایکی آره‌ده برصوغش چغو احتمالی یقینلاشا ایدی.

بو زمانلرده مدنیت دنیاسنده الك زور ملتلر مسلمانلر ایله خرستیانلردن عبارت اولوب، مسلمانلر آزیاده، آفریقاده ویاوروپانك برقسمنده یاشیلر؛ خرستیانلر ایسه یاوروپا ایله آزیانك برقسمنده طورالر ایدی.

یوغاریده أیتلگانچه بو وقتلرده مسلمانلر ئلله نیچه‌گه بولینب واوزآره نزاعلاشوب ضعیف‌له‌نگانلر؛ اما باشده ضعیف وطاراو بولغان خرستیانلر، رئیس روحانیلری بولغان پاپالرنك طریشولری سایه‌سنده زورایغانلر وبرله‌شوب کوچایگانلر ایدی.

قاتولیك مذهبنده‌گی خرستیانلرنك اعتقادنچه پاپا هیچ برخطا اشله‌می، اول یر یوزنده الله نك وکیلیدر. شونك ایچون آلار فکرنچه آنك سوزن طڭلامیچه هیچ یارامیدر. خرستیانلرنك اوشبو اعتقادلرندن فائده‌لانوب پاپالر خلقنی اوزلری تله‌گانچه یوروته‌لر ایدی.

پیه‌رله‌رمیت – «پیه‌رله‌رمیت» آدلی برماناخ اوزی قدس‌گه باروب قایتقاندن صوك خرستیانلرنی قوتورتب مسلمانلر اوستینه هجوم ایتدرو وممکن بولسه آنلر قولندن قدس نی آلو فکرینه توشدی. روماده‌غی پاپا ایکنچی «اوربه‌ن» حضورینه باروب خرستیانلرنی اوشبو اشکه أونده‌ر ایچون رخصت صورادی.

پاپا آڭارغه رخصت بیردی. بونك اوزرینه «پیه‌رله‌رمیت» یالان باش، یالان آیاق اولدیغی حالده قولینه صلیب طوتوب وبیلینه

جریب باغلاب ، ایشاك گه آتلانوب ایتالیا و فرانسیه‌ده یورودی ؛ خرستیانلرنك دینی تعصبلرن قوزغاته‌چق اثرلی وعظلر سویله‌ب ، قدس نی مسلمانلر قولندن قوتقاررغه أونده‌دی .

پاپا ایکنچی «اوربه‌ن» فرانسیه‌نك جنوب شرقیسندا «قله‌رمون» شهرنده زور بر مجلس عمومی یاصادی و شول مجلسکه دنیانك هر طرفندن کیلگان روحانی وجسمانی هیئتلرگه ویاوروپانك دره‌بکلرینه قدس نی مسلمانلر قولندن قوتقاررغه امرالهی صادر بولغانلغن اعلان ایتدی .

مجلسده حاضربولغان همه خلق : « مادامکه الله بولای تلی ایکان، آنك امری یرینه کیلسون ! » دیب پاپانك بواعلانن بیك خوش قبول ایتدیلر ومجلسدن طارالو برلن هرطرفده صوغش حاضرلگنه باشلادیلر .

پاپانك أیتووینه بناء ، بواهل صلیب فرقه‌سینه کروب مسلمانلر ایله صوغشقه بارغان کشیلرنك قیلغان وقیله‌چق همه گناهلری عفو ایتله‌چك و اوزلری هیچ شبهه‌سز جنت‌گه کره‌چکلر ایدی . بوندن ماعدا ، بواهل صلیب غه قاتناشقان اسیرلر اسارتدن ، مظلوملر ظلمدن وبورچ ایه‌لری بورچلرندن قوتولاچقلر ایدی .

شونك ایچونده بواهل صلیب فرقه‌سینه بیك تیز آره‌ده یوزمڭلرچه خلق قوشلدی .

اول وقتلرده یاوروپاده دره‌بکلر (خانلقلر) کوب ایدی . بو دره‌بکلر بایلق‌غه بیك حریص اولوب ، آزیانك شهرتی چققان بایلغنه ایریشور ایچون اوزآتا بابالرندن قالغان مال وملکلرن صاتوب شول اهل صلیب فرقه‌سینه کره‌لر وبونلرنك قول آستنده‌غی کشیلرده شونده قوشیله‌لر ایدی .

شولای ایتوب مسلمانلر قولندن قدس نی آلور ایچون یوز مکلرچه وحتی روایتلرگه بناءً برمیلیون غه یقین متعصب خرستیانلردن عبارت برنچی اهل صلیب فرقه‌سی تشکیل ایتلدی .

برنچی اهل صلیب سفری ـ اوچیوزمڭ قدر کشیدن عبارت برنچی اهل صلیب فرقه‌سی هجرتنڭ ٤٩٠ ومیلادنڭ ١٠٩٦ نچی سنه‌سنن یاوروپادن قوزغالوب شرق‌گه طابا حرکت ایتدیلر.

بوفرقه‌ده‌گی خلق، ایر، خاتون قز، بالا چاغا، قارت قوریدن واوك برلن صولنی آیرماغان جاهل آول کشیلرندن عبارت اولوب باشلقلری ئلیگی « پیه‌رله‌رمیت » ایله فرانسیه شوالیه‌لرندن « یارلی غوتیه » اسمنده برکشی ایدی .

بونلر آچلی طوقلی و یالانغاچ کوینچه آلمانیا ، مجارستان ، بلغارستان و روم ایلی آرقیلی اوتوب استانبول‌غه باردیلر. یولده بیك کوب وحشتلر اجرا ایتدیلر . یانلرنده آزق بولماغانلقدن طوغری کیلگان آول و شهرلرنی طالیلر ، قارشو طوروچیلرنی قتل عام ایته‌لر ایدی . بونلر قدس نڭ نی ایکانلگن و آنڭ قایده بولغانلغن بلمه‌گانگه کوره یراقدن برر آول ، یاکه شهر کوردیلر ایسه : « قدس شول میدر ؟ » دیب صوریلر ، توگل جوابینی آلغاچ کوڭلسزله‌نوب طاغن اوزلرینڭ باشلقلری آرتلرندن بارالر ایدی .

استانبول‌غه باروب یتکاچ ، استانبول ایمپراطوری « آلکسی ـ قومنه‌ن » بونلرنی آناطولی یاغینه چغاردی . اول وقتلر آناطولیده « قونیه » ده حکومت ایتوچی سلطان « قلج آرسلان » بونلرغه قارشو چغوب « ازنیق » قصبه‌سی یاننده همه‌سینی محو وپریشان ایتدی .

لکن باشلاب کیلگان بو فرقه چن اهل صلیب توگل ، بلکه آنلرنڭ یول باشچیلری و آنلرغه یول آچوچیلردن غنه عبارت ایدی .

اصل اهل صلیب فرقه‌سی برنیچه آیدن صوڭ حرکت ایتدی. بو فرقه‌ده یدی یوز مڭ قدر خلق موجود اولوب، یوز مڭدن آرتغی آتلیلردن عبارت ایدی. بو فرقه‌ده‌گی قوماندانلر آره‌سنده انگلتره قرالی فاتح کیلیومنڭ اوغلی نورماندیا دوقه‌سی «روبه‌ر»، فرانسیه قرالینڭ برادری «هوك دو ۋه‌رماندوا»، طولوز قونتی «ره‌یمون»، لوره‌ن دوقه‌سی «غودفروا دوبویون»، تارانت پرنسی «بوهموند» کبی مشهور، معتبر و نفوذلی ذاتلرده کوب ایدی.

بونلر ۱۰۹۷ نچی یل مای آینده، استانبولنی اوتوب آناطولی‌غه چقدیلر و «ازنیق» شهرن ضبط ایتدیلر. «قلچ آرسلان» بو دفعه‌ده بونلرغه قارشی چققان ایدی. لکن جیڭلدی. شول سببلی اهل صلیب آلغه طابا حرکت ایتدیلر. آچلق، صوسزلق کبی ئلله نی قدر مشقتلر کوروب «آنطاکیه» شهرینه کیلوب یتدیلر. آخرنده آنی ده آلدیلر.

بو وقت موصل آتابکلرینڭ سرعسکری «قاره بوغا» ایکی یوز مڭ قدر عسکر ایله کیلوب آنطاکیه‌نی محاصره ایتسه‌ده اهل صلیب هجوم ایتوب آنی‌ده جیڭدیلر. بوندن صوڭ آنلرغه قدس یولی آچق ایدی. لکن آچلق وصوسزلقدن، هرتورلی آورولردن اهل صلیب‌نڭ ئلله نی قدریسی قریلدی وصوغشلرده بیك کوبسی تلف ایتلدی. شولای بولسه‌ده اهل صلیب اوچ یل مشقت چیگوب، یدی یوزمڭ عسکری یکرمی بش مڭ گه قالغاندن صوڭ مڭ بلا ایله قدس‌گه باروب یتشدی.

قدس نی محاصره ایتدیلر. قدس خلقی آنلرغه بیك نق قارشو طورسه ده چیتدن یاردم کیلمه‌گانگه کوره آخرنده تسلیم ایتلورگه مجبور بولدیلر. بو وقت قدس مصرده حکومت ایتوچی فاطمیلر قولنده ایدی.

گویا الله نڭ رضالغنی آلور ایچون کیلگان اهل صلیب، قدس‌گه کرگاچ ایتمه‌گان وحشت قالدرمه‌دیلر.

مسلمانلر ویهودیلرنی قتل عام، خاتون قزلرنی حقارت ایتدیلر.

حتی بیشکارده‌گی بالالرنی آلوب طاشقه بەروب أوترو شیکالی وحشتلر قیلودنده طارتنمادیلر . بونلر طرفندن قتل عام ایتلگان مسلمان ویهودلرنڭ مقداری یتمش مڭدن آرتقدر .

قدس نی مسلمانلر ضبط ایتکان وقتده حضرت عمر خرستیانلرغه هیچ بر جبر و ظلم ایتمەگان ، آنلرنڭ حقوقلرینه تیمەگان ، حتی آنلرنی تلطیف ایتوب مقدس اورنلرن زیارت و عبادتخانه لرینه حرمت ایتکان ایدی .

آندن دورت عصر صوڭ ، دین اسمندن صوغشوب کرگان اهل صلیب نڭ قیلغان وحشتی ایسه منگو اونتولماسلق درجه ده زوردر .

اهل صلیب قدس نی آلغاندن صوڭ «غود فروا» نی قرال صایلاب قدس‌ده خرستیان حکومتی تأسیس ایتدیلر . « غود فروا » اوزینه « قرال » عنوانی آلماینچه « خادم مقام الهی » عنوانی آلدی .

غود فروا بر سنه صڭره وفات ایتوب ، یرینه برادری «بودین» قالدی . اهل صلیب اوزلری ضبط ایتکان یرلرنی واق ملکلرگه بولیب بکلکلر وکنازلکلر یاصی بارالر ایدی . شونڭ ایچونده بو قدس قراللغی : اورفه ، آنطاکیه کنازلکاری ، طرابلس قونتلغی ، صور مار- کیلگی ، نابلس ویافه سنیورلکاری شیکالی بر طاقم الوغ کچوك بکلکاردن عبارت بولدی .

ایکنچی اهل صلیب سفری ـ قدس خرستیانلر طرفندن ضبط ایتلگاچ مسلمانلر بر اتفاق غه کیلوب آنی کیرو آلورغه طریشو لازم ایدی ایسه‌ده آلای بولمادی .

چونکه اول وقت خلیفه‌لرنڭ نفوذ و اقتدارلری بتوب ، اش باشینه ترکستاندن کیلگان ترك امراسی منگان و آنلرده وطن وملت

قايغوسى اورنلاشوب يتمه‌گان ، طوائف ملوك ايسه اوز آره بر برسيله نزاعلاشوب طورالر ايدى .

لكن مسلمانلر آنلر اوستنه برله‌شوب هجوم ايته آلماسه‌لرده هيچ طنچلق بيرمه‌ديلر . گل يوده تب طورديلر . موصل آتا بكلرى طرفندن بولغان هجوملر قدس قراللغنى عاجز ايتدى . شول سببلى اول ياوروپادن دائما ياردم صوراب طوردى .

بونڭ اوزرينه برنچى اهل صليب سفرندن ٤٥ يل قدر مدت اوتكاچ ، « سن به‌رنار » آدلى ماناخ پاپانڭ امرى ايله ايكنچى اهل صليب سفرى ترتيب ايتارگه باشلادى .

آلمانيا ايمپراطورى « ۳ نچى قونراد » ايله فرانسيه قرالى «۷نچى-لووى» ده بونڭ دعوتنى قبول قيلوب مكمل عسكرلرى ايله صوغشقه كيتديلر . بونلرنڭ ايكيسى نڭ قول آستنده ۲۵۰ مڭ قدر عسكر بار ايدى . ۱۱٤۷ نچى سنهٔ ميلاديه ده ياوروپادن قوزغالوب كينه مجارستان و استانبول آرقيلى آناطولى غه چقديلر . يولده سلچوقيلر ايله صوغشوب بيك كوبسى هلاك بولدى . برقسميك آچلقدن وتورلى خسته لكلردن قريلدى . قالغانلرى نيچك كيره‌ك آلاى قدس گه باروب يتديلر و آندن آلدقلرى ياردم سايه سنده « شام » نى محاصره ايتديلر . لكن بر نرسه‌ده اشلى آلماينچه ياوروپاغه كيرو قايتورغه مجبور اولديلر .

قونراد ايله لووى نڭ ۲۵۰ مڭ عسكرندن بيك آزغنه‌سى قالغان ايدى .

سلطان صلاح الدين ايوبى - ياوروپا خرستيانلرينڭ اسلام مملكتلرينه كيلوب بيك كوب جبر و ظلم‌لر اجرا ايتولرى ، قدس شريف ايله باشقه بر نيچه مهم شهرلرنى ضبط قيلولرى اول وقت ضعيف لك گه يوز طوتقان خلافت عباسيه گه زور تائثير ايتماسه‌ده، حميت

دينيه و مليه‌لری سونمه‌گان مسلمانلرغه وبا خصوص شامليلر ايله مصر ليلرغه بيك يمان تأثير ايتكان ايدی.

شونك ايچونك اگر جسارتلی و حميتلی بر كشی ميدان غه چغوب دشمنغه قارشو طورر ايچون خلقنی أونده سه آنك آرتندن ايارر گه حاضر طوروچيلر كوب ايدی. كوتولگان شوندی بر ذات طابلدی. اول ده كورد امراسندن سلطان صلاح الدين ايوبی ايدی. صلاح الدين ايوبی حميت وغيرت ايله ميدان غه چغوب قدس دن خرستيانلرنی قوارغه قرار بيردی هم اوزينه ايارگان بيك كوب ياردمچيلری سايه سنده اول بوكا موفق بولدی.

بو خبر ياوروپاغه ايشتلگاچ خرستيانلرنك تعصب دينيه‌لری طاغن قوزغالدی و بونك اوزرينه، ايكنچی سفردن ٤٠ يل صوك، ١١٨٧نچی سنهٔ ميلاديه‌ده، اهل صليب سفرلری اچنده الك مهم بولغان اوچنچی اهل صليب سفری واقع بولدی.

اوچنچی اهل صليب سفری - قدس شريفنی مسلمانلر قولندن آلور ايچون خرستيانلرنی صوغشقه بارر غه أونده‌گانده پاپالر: «سزنی جناب حق دعوت ايته‌در»، «ارض مقدس نك مسلمانلر قولنده طوروون جناب حق تله‌میدر» ديب وعظ ايته‌لر ايدی.

شونك ايچونده قدس نی بر مرتبه اوز قوللرينه آلوب، آنده قراللق تأسيس ايتكاچ آنك ياكيدن مسلمانلر قولينه كرو احتمالی خرستيانلرنك خاطرلرينه‌ده توشمی ايدی.

شول سببلی سلطان صلاح الدين ايوبی طرفندن قدس نك ضبط ايتلو خبری ايشتلگاچ خرستيانلر فوق العاده شاشوب قالديلر وهر قايوسی بر آوزدن ياكيدن صوغش طلب ايتارگه هم صوغش مصرفی ايچون آقچه جيارغه باشلاديلر.

همه ملكارگه و حتی كليسا و مناستر ملكارينه قدر بر مقدار

ویرگو قویدیلر. بوگا « صلاح الدین عشری » دیلر ایدی. کلیسالرده صلاح الدین گه بد دعالر قیلندی.

قدس نی مسلمانلر قولندن آلور ایچون یاگیدن بر اهل صلیب عسکری تشکیل اولوندی. بو دفعه تشکیل ایتلگان اهل صلیب غه یاوروپانڭ اڭ زور حکمدارلرندن آلمانیا ایمپراطوری مشهور « فره دریك باربا روس »، فرانسیه قرالی « مقدس فیلیب » و انگلتره قرالی « آرسلان یوره‌کلی ریشارد » ده قاتناشقانلر ایدی.

فره یدریك اوزینڭ عسکری ایله قوریدن، فرانسیه و انگلتره قراللری دڭزدن حرکت ایتدیلر. بو اهل صلیب سفرینه یاوروپانڭ مشهور بهادر و صوغشچیلرندن بارسیده دیرلك قاتناشقان و شول سببلی بونلرغه قارشو طورا آلو بیك مشکل اولوب، ممالك اسلامیه حقیقة زور تهلکه اچنده ایدی.

فره دریك آناطولی غه چققاچ سلچوقیلر ایله صوغشا، صوغشا اوزینڭ ٥٠ مڭ قدر عسکرینی تلف ایتدی. شولای بولسه‌ده همیشه آلغا بارمقده ایدی، لکن انطاکیه تیره سنده « سیدنوس » آدلی بر صونی اوتکان وقتده غرق بولوب اولدی. عسکرینڭ بر قسمی قایتوب کیتدی. قالغان بر قسمی سوریه گه طابا کیتدی.

فیلیب ایله ریشارد بتون قشنی « سجلیا » آطه‌سنده اوتکاروب یازکونی عسکرلرن ارض فسلطین غه چغاردیلر و آنده ئولیگی سوریه گه کیتکان فره دریك عسکری ایله برله شوب « عکا » شهرن ضبط ایتدیلر.

سلطان صلاح الدین ایوبی وقت وقت عکا تیره‌سینه کیلوب صوغشه‌رق بونلرنی یوده‌تب طورغانغه کوره، اهل صلیب بیك اوگایسز برحالگه توشدی. صلاح الدین نی قووب جیکارگه هم « عکا » دن اوتوب آلغا کیتارگه بونلرنڭ جسارتلری یتمی ایدی. چونکه

صلاح الدین اوزینڭ عسکر ترتیبنی هیچ بوزمایینچه اوزی کیرو چیگله، فرصت کوزه‌تب طاغن کیلوب صوغشا ایدی.

آخرند اهل صلیب مقصودلرینه ایریشه آلماینچه کیرو قایتورغه مجبور بولدیلر. گرچه ریشارد صلاح الدین ایله مذاکره‌گه کریشوب قدس نی صلح طریقی ایله آلورغه تلاسه‌ده بوڭاده موفق بولا آلمادی. بناء علیه، اهل صلیب نڭ بو سفرندن بر نتیجه‌ده چقمادی.

بو اهل صلیب گه قارشو طورغان وقتده سلطان صلاح الدین نڭ قیلغان اوستا تدبیرلرینه و کورسه‌تکان عالی جنابلغنه دشمنلری بیله حیران قالمشدر.

صوغش کونلرنده فوق العاده غیرت و شدت ایله صوغشا، صوغشنی طوقتاتب طورغان کونلرده ایلچیلر، خطلر یباروب خرستیان حکمدارلری ایله خبرلشورگه کریشه و هدیه ایتوب آنلرغه نفیس شام یمشلری، شرق قماشلری یباره ایدی.

فیلیب ایله ریشارد صلاح الدین نڭ فضل وکمالینه حیران قالالر ایدی. شول وقتلرده ریشارد تهلکه‌لی بر آورغه طوتلدی. سلطان صلاح‌الدین ایوبی آڭارغه اوزینڭ طبیبن یباروب دوا ایتدردی. شول سایه‌ده ریشارد سلامتلك کسب ایتدی.

بو اوچنچی اهل صلیب سفری میلادنڭ ۱۱۸۹ ندن ۱۱۹۳ نچی یلینه قدر صوزلدی.

دورتنچی اهل صلیب سفری ــ اوچنچی اهل صلیب سفرندن بر نیچه یللر اوتکاچ، یعنی میلادنڭ ۱۲۰۳ نچی یلنده «ایوبی»لردن «ملك عادل سیف الدین» آدلی حکمدارنڭ وفاتی ایله مصر و شام قطعه‌لری ایکی گه آیرلدی.

مسلمانلرنڭ اوز آره‌سند بولغان بو آیریلو یاورو پاخرستیانلرینڭ کوڭللرینه امید بیروب، «اوچنچی اینوسان» اسملی پاپا یاوروپانی یاڭیدن اهل صلیب سفرینه أونده‌رگه باشلادی.

بو وقتلرده پاپا اوزینڭ اوَّلگی نفوذن غائب ایتوب حکمدارلرنڭ بعضیلری ایله بوز وشقان همه حکمدارلر اهل صلیب سفرلرندن طویغان بولغانغه کوره، بو دورتنچی سفر اهل صلیب غه آنلر قاتناشمادیلر. یالگز بر طاقم پرنسلر و شۋالیه‌لرگنه عسکر حاضرلەب صوغشقه کیته‌چك بولدیلر.

بو دورتنچی اهل صلیب فرقه سی دگزدن کیتو نیتیله «وندیك» شهرینه جیولدیلر. بو وقتده استانبولده حکومت ایتمکده اولان روم قیصرلری آره‌سنده تخت نزاعسی بار ایدی. شونلرنڭ بر طرفی اوزینه یاردم صوراب اهل صلیب‌غه مراجعت ایتدی. اهل صلیب ایسه دگز یولی برلن استانبولغه کیلگاچ قیصرلرنڭ تخت نزاعسنه قاتناشوب اوزلرندن یاردم صوراوچی قیصر زاده آلکسی‌گه عمیسندن حکومتنی قایتاروب آلوب بیردیلر.

یاردملری ایچون آلکسی آنلرغه الوکدن وعده ایتکان مکافاتلرن بیررگه آقچه یتکره آلماغاچ چیرکاولرده‌گی قیمتلی طاشلر و معدنلرنی آلوب بیررگه باشلادی. خلق بوڭا آچولانوب آلکسی نی اُوتردیلر، اورنینه باشقه حکمدار صایلاو برلن مشغول بولدیلر.

شول فرصتدن استفاده ایله اهل صلیب استانبول شهرن اوزلری ضبط ایتوب، شونده بر «لاتین حکومتی» تأسیس أیله‌دیلر (سنهٔ میلادی ١٢٠٤). استانبولده حکومت ایتوچی قیصرسلاله‌سنی «ازنیق» و «طربزون» طرفلرینه قوغدیلر.

بوندن صوڭ اهل صلیب قدس نی آلودن عبارت بولغان اصل مقصودلرینی اونوتدیلر و شرق ایمپراطورلغنی بر طاقم پارچه‌لرغه آیروب حکومت ایتارگه باشلادیلر.

لکن بو حکومت چریك بر نیگزگه قورولغان بولغانغه کوره، ١٢٠٤ دن ١٢٦١ گه قدر باری ٥٧ یل دوام ایتوب، ازنیقده حکومت

ایتوچی روم ایمپراطورلری نسلندن « میخائل پاله ئولوغ » طرفندن ضبط اولوندی. میخائل استانبولنی آلوب شرق ایمپراطورلغنی یاڭیدن ترگزدی و ترکلر طرفندن ضبط ایدلگانچه گه قدر استانبول اوشبو میخائل نسلی قولنده قالدی.

بشنچی اهل صلیب سفری ـ دورتنچی سفردن بر نتیجه چقماغاچ پاپا اوچنچی « اینوسان » واول اولگاچ پاپا اوچنچی « هونوریوس » میلادنڭ ١٢١٧ نچی یلنده بشنچی اهل صلیب صوغشی اعلان ایتدیلر. بو سفرده مجارستان قرالی ایکنچی « آندره » ایله اورن قدس قرالی دیب دعوا ایتوچی « ژان » آدلی بره‌و عسکرگه قوماندانلق ایتدیلر. بونلر هر نه قدر مصرغه هجوم ایتوب « دمیاط » شهرن آلسه‌لرده اسلام عسکرینڭ غیرتی سایه‌سنده شوندن آلغا کیته آلماینچه کیرو قایتدیلر (سنهٔ میلادی ١٢٢١).

آلتنچی اهل صلیب سفری ـ پاپا « غریغوار » زماننده آلتنچی اهل صلیب صوغشی اعلان ایتلوب میلادنڭ ١٢٢٨ ندن ١٢٢٩ سنه‌سینه قدر صوزلدی. بو وقتلرده مصرده حکومت ایتوچی « صلاح الدین ـ یوسف » نڭ قرداشلرندن « ملك الکامل » بو اهل صلیب صوغشلرینه بر نتیجه بیرر ایچون آلمانیا ایمپراطوری ایکنچی فره‌دریك ایله کیکاشکه باشلاب، آخرنده قدس نی صوغشسز نیسز اوز اختیاری ایله خرستیانلرغه بیرگان ایدی.

لکن میلادنڭ ١٢٢٤ نچی یللرنده « بحر خزر » بویندن کیلگان خوارزم ترکلری سوریه ومصرغه هجوم ایتکان وقتلرده اول تیره‌ده یرله‌شکان خرستیان حکومتلری جیڭلوب محو ایتلدی. اهل صلیب نڭ ثمره‌لری بتوب قدس وارض فلسطین یاڭیدن مسلمانلر قولینه کیچدی (سنهٔ میلادی ١٢٤٤).

بو وقتده خوارزمیلر ایله ایوبیلر اتفاق ایتمش اولدیغندن، بو

یرلر ایوبیلر تصرفنده قالدی. شول وقتدن بیرلی قدس مسلمانلر قولنده در.

صوڭ اهل صلیب سفرلری ـ بوندن صوڭ دخی یدنچی و سیکزنچی اهل صلیب سفرلری بولدی. اوشبو سفرلر فرانسیه قرالی «سن لووی» طرفندن مسلمانلر اوستنه اجرا ایتلگان هجوملردن عبارتدر:

میلادنڭ ۱۲٤۸ نده باشلانغان یدنچی سفرده «سن لووی» کوب عسکر ایله مصرغه هجوم و «دمیاط» شهرینی ضبط ایتدی. ۱۲۵۰ ده «منصوره» ده مسلمان عسکرن جیڭدی. لکن صڭره، صوغشلر نڭ برسنده «لووی» نڭ عسکری جیڭلوب اوزی مسلمانلر قولینه اسیر توشدی، بیك کوب آقچه توله‌ب گنه اسیرلکدن قوتولدی (سنهٔ میلادی ۱۲۵۰).

بوندن یکرمی یللر اونکاچ «لووی» یاڭیدن مسلمانلر اوستنه هجوم ایتسه‌ده، تونس نی محاصره قیلغان وقتنده وبادن وفات ایتدی. اوغللری اول وقتده مصر حاکمی بولغان «محمد مستنصر» ایله اتفاق عقد ایتوب قایتوب کیتدیلر.

اهل صلیب سفرلرینڭ نتیجه‌لری

یاوروپا خرستیانلری بو اهل صلیب سفرلرندن اوزلرینڭ مقصودلرینه ایریشه آلماسه‌لرده بیك کوب فائده ایتدیلر.

شویله که: یاوروپالیلرده الوکده ملیت حسی یوق، بربرسن دشمن طوتالر، بربرسیله نزاعلاشودن بوشامیلر، عمومی ومشترك بر مقصد ایچون برلکده حرکت ایتو، فدا کارلق کورسه‌تو دیگان نرسه‌لردن خبرلری یوق ایدی. مونه آنلر بونرسه‌لرنی اوشبو شرق سفرلرنده اوگره‌ندیلر.

ئلله نیچه قوملردن مرکب خلق‌نك بر فلاق آستینه جییلوب عمومی بر مقصد ایچون حرکتی آنلرنك حسیاتلرن قوزغاندی، روحلرن کوتاردی و آنلرغه قومیت وملیت حسی کرندی. شرق‌گه باروب مسلمانلرده‌غی طریشلقنی، اتحاد واتفاقنی، مقصد ایچون جان بیرو وفداکارلق ایتولرینی کورو آنلرغه بیك زور عبرتلر بیردی. اهل صلیب شرق سفرلرندن یا‌کی فکرلر آلوب، یا‌کی هنرلر کوروب قایتوب، شونلرنی اوز مملکتلرنده نشر ایتدیلر. بونلر یاوروپاغه حیات بیردی.

اوشبو شرق سفرلری سببلی یاوروپانك مظلوم خلقی بر درجه جبر وظلمدنده قوتولدیلر. چونکه بیك کوب دره‌بکلر وشۋالیه‌لر بو اهل صلیب سفرلرندن ایسان صاو قایتا آلماغانغه کوره، الوکدن آنلر قولنك حیوان کبی اسیرلك طوروچی ونهایتسز درجه‌ده ظلم کوروچی کشیلر بارسیده قوتولدیلر.

بو میلیونلرچه بولغان اهل صلیب عسکرینه کیوم وباشقه نرسه‌لر حاضرله‌ر ایچون قراللر، حکمدارلر هنر وصناعت خانه‌لر آچدیلر. آنلرده ئلله نی قدر کشیلر اشله‌ب آقچه طابدی وهنرگه اوگره‌ندیلر.

یاوروپا خرستیانلری الوك قدس‌نك قایه‌ونی‌دن عبارت ایکانن ده ره‌تله‌ب بلمیلر ایدی. اوشبو اهل صلیب سفرلری آرقاسنه دنیا کوروب، ئلله نی قدر جغرافیا معلوماتی آلدیلر وشول سایه‌ده شرق قوملری ایله سودا وتجارت‌گه باشلادیلر.

خلاصه: یاوروپالیلر بو سفرلرده ئلله نی قدر جان و مال تلف ایتسه‌لرده، اول وقتده غربنكدن آلده بولغان شرق مدنیتنی یاوروپاغه کوچررگه واسطه‌لق ایتدیلر هم اوزلری بیك کوب جیگلاه، جیگله باشقه‌لرنی نیچك جیگارگه اوگره‌ندیلر. بو ایسه آنلر ایچون بیك زور فائده‌در.

عربلر و اسلام مدنيتى

اسلام دينى عقل وحكمت گه بيك موافق ، تمدن وترقى گه بيك مساعددر. حق‌لق ، طوغرولق ، سعى و غيرت ، عدالت ، مساوات ، حريت ، علم ومعرفت‌گه حرمت بو دين‌نڭ الڭ توب قاعده‌لرندندر. زراعت ، صناعت ، تجارت وبايلقنى ماقتاوچى ، علم ومعرفت‌گه تشويق ايتوچى ، دنياده منگو طوررغه كيلگان شيكللى ياصاب ، جناب حق‌نڭ احسان بيورغان هر تورلى نعمت وخزينه‌لرندن استفاده ايتارگه أونده‌وچى دين كينه دين اسلامدر.

شونڭ ايچونده ، نيچه عصرلردن بيرلى جاهل و وحشى بولوب كيلگان عربلر اسلام دينن قبول ايتو برلن بتونلاى اوزگاروب كيتديلر . غايت آز زمانده ايس كيتكچ ترقى ايتديلر . الوكدن عربستان صحراسنده اوز چاترلرينڭ تيره‌سندن كيته آلمى طورغان عربلر تيز زمانده جهانگير بولوب ، بتون جهان‌غه دين ، علم ومدنيت نشر ايتديلر.

عربلر آره‌سنده اسلاميت ظهورندن اوتوز قرق يل اوتو برلن ، مثلا : حضرت عثمان زماننده اسلام مملكتى شول قدر زورايدى كه : كيره‌ك اول وقت‌غه قدر ، كيره‌ك آندن صوڭ هيچ بر حكومتنڭ مملكتى اول قدر تيز زمان اچنده شول قدر زورايغانى و شول درجه كوب اثر قالدرغانى يوقدر . عربستان صحراسندن چققان عربلرنڭ تركستان‌غه ، قطاى‌غه ، بحر محيط كبير آطه‌لرينه ، آفريقا اچلرينه ، ماداغسقار آطه‌لرينه قدر باروب يتوب آز زمانده اوزلرينڭ دينلرن ، تللرن ، عرف عادت ومدنيت لرن قبول ايتدره

آلولری آز برنرسه توگلدر. بو یالنگز دین اسلامنڭ برکتی وآنڭ عقل وحکمتگه موافقتی سایه‌سنده‌گنه بولورغه ممکن در.

حاضرگی زمانمزده بیله بعض یاوروپا حکومتلری اوز قول آستلرنده‌غی باشقه خلقلرغه اوزلرینڭ تللرن ، مدنیت و عرف عادتلرن قبول ایتدررگه نی قدر طریشه طوروبده مقصودلرینه ایریشه آلمیلر.

عربلر اوَّلا حکومت تأسیس ایتوگه ، سیاسی جهتلرن قوتله‌ندروب مملکتلرن زورایتوغه اجتهاد ایتوب بر عصر قدر مدت عسکرلك و صوغش ایله شغل‌لندیلر. صڭره علم و معرفتگه ، فن وصنعتگه ، زراعت وتجارتگه یابشوب بو جهتلرده‌ده شول قدر ترقی ایتدیلرکه : بتون جهاننی اوزلرینه حیران قالدردیلر.

هجرتنڭ ایکنچی عصرلرنده عباسیلر یونانچه کتابلرنی عربچه‌گه ترجمه ایتدردیلر. تورلی طرفلرده زور مدرسه‌لر صالدروب شول کتابلرنی اوقتورغه باشلادیلر. بونلرنڭ نتیجه‌سی اوله‌رق ، ئلله نی قدر عالملر، فاضللر، حکیملر، شاعرلر، ادیب و فیلسوفلر، سیاحلر ، کیمیا گرلر و حکمت شناسلر یتشدی. عربلر صنعتده ، تجارتده ، معمارلقده بیك زیاده ترقی ایتدیلر. تجارت و زراعتگه اوڭایلی بولغان یرلرده یگیدن شهرلر، آولبر قوردیلر. بغداد ، بصره ، قاهره ، قیروان ، تونس ، کوفه بارسیده عربلر طرفندن صالنغان شهرلردر.

هندسه ، کیمیا ، طب ، معمارلق شیکلی عملگه قویلوب فائده‌لنه طورغان علملرنی اصلاح ایتوب مکمل بر حالگه کیتردیلر. جبر ومثلثات شیکلی بعض بر فنلرنی اوزلری ایجاد ایتدیلر. یرنڭ توگاره‌ك بولووینی‌ده عربلر اثبات ایتدیلر.

ایسکی اسلاملردن بعضیلری یرنڭ هر طرفن یوروب جغرافیا

علمینڭ ترقیسینه فوق العاده زور خدمت ایتدیلر. رصد خانه‌لر آچوب یولدزلر حقنده معلومات کسب ایته‌رەك حاضرگی علم هیئتنڭ اساسینی قوردیلر.

ابو بکر رازی ، فارابی ، ابن سینا ، ابن رشد ، ابن خلدون ، ابن بطوطه ، ابو الفدا شیکللی علما وحکمانڭ اثرلری تورلی تللرگه ترجمه ایتلدی و اسملری حاضرگه‌چه بتون دنیاده حرمت ایله یاد اولونمقده در.

خصوصا عربلرنڭ صنایعدەگی ترقیلری فوق العاده در. هارون رشید طرفندن بوله‌ك ایتوب فرانسیه قرالی « شارلمان » غه یبارلگان صوغا طورغان ساعت‌گه اول وقتلرده یاوروپاده حیران قالغانلر وبونی برسحر اثری دیب ظن ایتکانلر ایدی.

اسلاملرنڭ مصر ، شام ، بخارا ، بغداد . هندستان ، اصفهان ، قیروان و قرطبه شهرلرنده‌گی قماش ، کاغد ، شیکر ، ساعت و قورال زاودلری دنیانڭ هر طرفینه مال یتشدروب طوردی . اسلاملر طرفندن صالنغان عالی بنالرنڭ صنایع معماریه جهتنده‌گی نفاست وکمالتلرینه حاضرگه قدر هرکم حیراندر.

شامدغی « امویه جامعی » ، غرناطه‌ده‌غی « الحمراء » ، « البیضاء » سرایلری ، قاهره ده‌گی « بنی طولون جامعی » ، قدس ده‌گی « عمر-جامعی » ، بغدادده‌گی « نظامیه مدرسه‌سی » ، هندستانده‌غی « دلهی » کتبخانه‌سی عربلرنڭ صنایع معماریه‌ده نه قدر ترقی ایتدیکلرینه شاهددرلر. بونلرنڭ بعضیلری حاضرنده ده بار. بعضیلرینڭ خرابه‌لری مشهوردر.

عباسیلرنڭ عراق قطعه سنده یاصاتقان صو یوللری ، آچدرغان خندق وقناللری کورگان کشیلرنی حیرتکه توشورمکده در.

حاضرنده بوش و ویران یاتمقده اولان عراق چوللری هارون رشید ومأمون دورلرنده خلق ایله طولی و هر طرفی معمور ایدی.

هارون رشید نك سراینده، باغچه لرنده کورلگان زینت، لطافت، احتشام ودبدبه تعریفدن خارج اولوب، اول زمانلرغه قدر هیچ بر حکمدارنك سراینده بو قدر زینت، حسن طبیعت و سلطنت کورلگانی یوق ایدی.

اسلاملر برنچی مرتبه اولەرق منتظم و دائمی عسکر آصرادیلر، صوغشلرده طوب استعمال ایتدیلر، کوگرچن پوچته لری ایجاد قیلدیلر. بعض یولدزلر آرەسندەغی مسافەلرنی اولچەدیلر. خلق غه حقوق سیاسیه و حریت دینیه بیرو برنچی مرتبه اولەرق اسلاملردە کورلدی.

اسلاملردەغی عدالتنی، علم و معرفتنی کوروب اوز اختیارلری ایله دین اسلام غه کروچیلر کوب بولدی.

فقط، نه چارەکه، باره طورغاچ مسلمانلر آرەسینه نفاق و اتحادسزلق توشدی. اخلاق بوزولدی. حکومتلری انقراض غه یوز طوتدی.

ممالك اسلامیه اوستنه آزیادن هجوم ایتکان جنگیز، هلاکو، تیمورلنك کبی ظالملر وصکره اندلس نی ضبط ایتکان خرستیانلر جهالت وتعصب سببلی زور شهرلرنی یمردیلر، خلقینی و علماسینی قلچدن کیچردیلر، کتابلرن یاقدیلر و یلغه لرغه توگوب آغزدیلر. بتون مدنیت اثرلرن خراب ایتدیلر. شول سببلی اسلام مدنیتی بتونلای سونو درجه سینه کیلدی.

فقط یدنچی عصر هجریده عثمانلیلر ظهور ایتوب اسلام مدنیتینك صاقلانووینه بر درجه همت وغیرت ایتدیلر. اگر آنلر بولماسه اسلام مدنیتندن حاضرگه قدر هیچ نرسه قالماغان و مسلمانلرنك اعتبارلری بتونلای بتکان بولور ایدی.

هر نه قدر عرب حکومتلری منقرض اولوب، اسلام مدنیتی ضعیفلندی ایسه‌ده اول مدنیت نڭ اثری بیك کوب قالدی. یاوروپانڭ تمدن و ترقیسینه اسلام مدنیتی نڭ بیك زور دخلی بولغانلغن هیچ کم انکار ایته آلمیدر.

حاضرگی یاوروپا مدنیتی‌نڭ آتاسی ایسکی یونان مدنیتی، آناسی عرب مدنیتی صانالمقده‌در. عربلرنڭ تمدن و ترقی‌گه خدمتلرن بیان ایتوب یازغان یاوروپا تللرنده کوب کتابلر باردر.